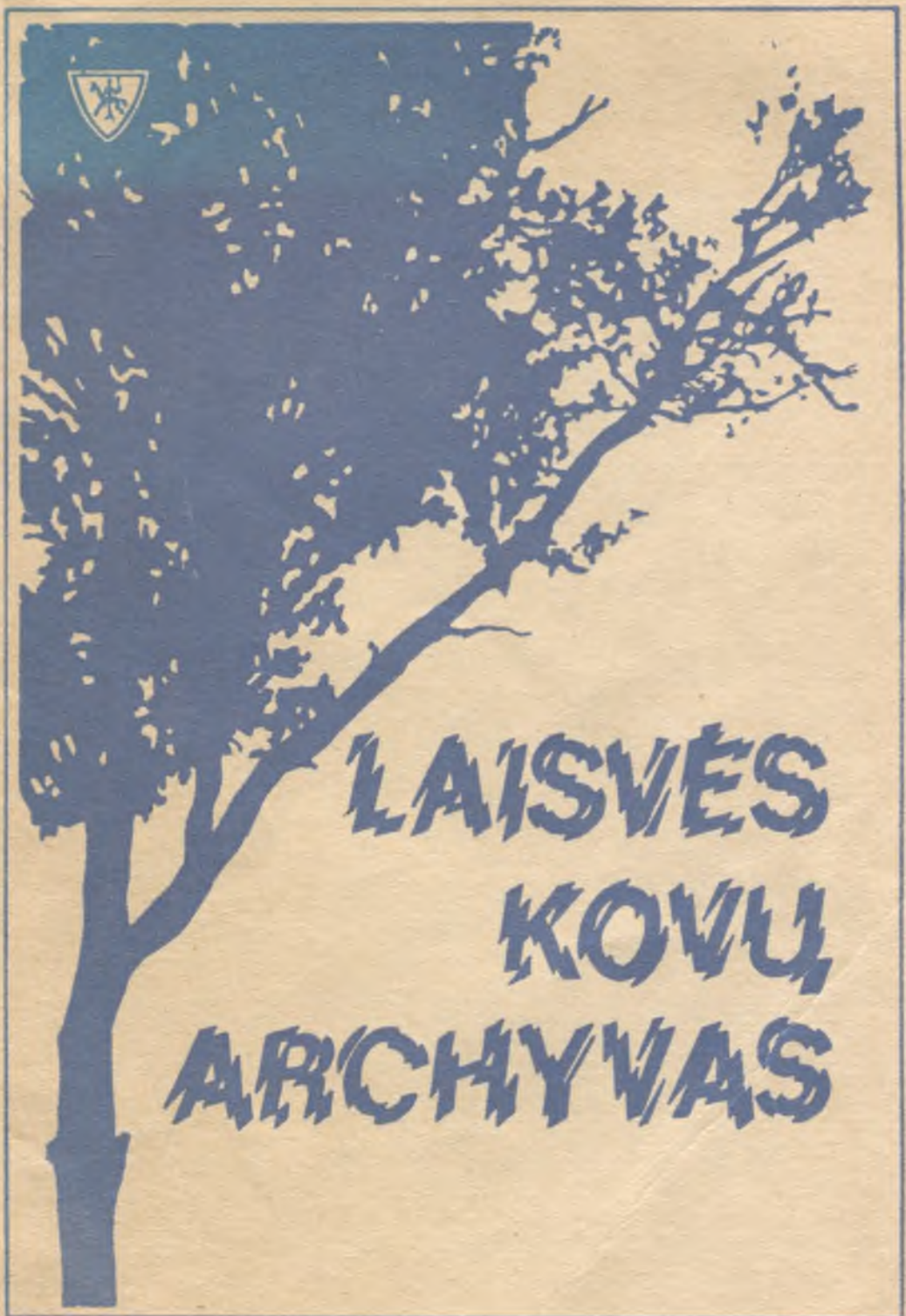

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA
ISTORIJOS SEKCIJA

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

II TOMAS

KAUNAS, 1991

947.45.083

UDK 947.45/084/
LA-148

Redakcinė kolegija:

Balys GAJAUSKAS, Valentinas GYLYS, Marija GRAŽULIENĖ,
Irena JANAVIČIENĖ, Česlovas KIŠONAS,
Antanas LUKŠA, Regimantas ŽILYS.

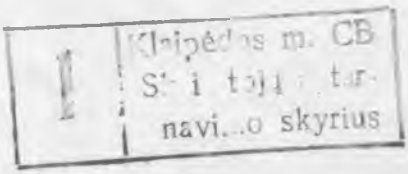

1 – C/13467 SK

© Lietuvos politiniu kalinių ir tremtinių sąjunga, 1991

TAURO APYGARDOS PARTIZANŲ ŠTABO DOKUMENTAI

Šiame numeryje tęsiame Tauro apygardos dokumentų publikaciją. Šiuos dokumentus galima skirti į dvi grupes: I — Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (toliau L. I. Komitetas) steigiamojo posėdžio ir kiti dokumentai (iki Komiteto narių suėmimo), II — Tauro apygardos, Vytauto rinktinės dokumentai (Vytauto rinktinės ribos — Vilkaviškio apskr. Gižų, Keturvalakių, Kalvarijos, Kybartų, Šunskų, Alvito valsčiai).

Pirmąją dokumentų grupę sudaro 6 protokolai, kuriuose aptarti L. I. Komiteto steigimo klausimai, pagrindiniai uždaviniai, veiklos kryptys. Matyt, svarbiausias momentas, atsispindintis šiuose dokumentuose, tai bandymas suvienyti visoje Lietuvoje veikusias ginkluotas pajėgas. Šį bandymą nutraukė organizacijos narių areštai 1945 m. spalio-lapkričio mėn. Visi šie dokumentai, organizacijos veikla plačiai komentuojama kun. A. Yliaus atsiminimuose, publikuotuose I-ame žurnalo numeryje.

Antroji dokumentų grupė — tai Vytauto rinktinės dokumentai. Ją sudaro penki protokolai, kuriuose pranešama apie įvykdytas operacijas, sprendžiamos drausmės problemos, t. p. trys Vytauto rinktinės partizanų atestacijos lapai.

Galbūt šių dokumentų vertė informacijos prasme yra nevienoda, bet, pateikti kartu, jie papildo, paaiškina vienas kitą.

/Tęsinys. Pradžia LKA I tome/ Redakcinė kolegija

Nr. 10

Steigiamojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio
įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 16 dieną
Skardupių kaime (Klebonijoje)

PROTOKOLAS

Posėdyje dalyvauja: Pulkininkas BUTKEVIČIUS Liudvikas—Luobas, Kapitonas TAUNYS Leonas—Kovas, Kunigas Klebonas ILIUS Antanas—Vilkas, Leitenantas BACEVIČIUS Vytautas—Vygandas ir p. PILECKIS Jonas—Brokas.

Posėdį atidaro ir jame pirmininkauja pulk. Butkevičius. Posėdyje

svarstyta: 1) Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto steigimo reikalas.
2) Komiteto narių parinkimas.

nutarta: 1) Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą skaityti įsteigtu nuo šios dienos.
2) Komitetą sudaro: a) Pirmininkas pulk. Butkevičius L. b) Pavaduotojas kapitonas Taunys L. c) Antrasis pavaduotojas kun. Ilius. Nariai: ltn. Bacevičius V., Pileckis Jonas ir Rudzevičius Vincas.

Komitetas papildomas partizanų Apygardų ir visuomenės atstovais, kurių skaičius pareis nuo veikimo aplinkybių. Įėjus į Komitetą Apygardų

ir visuomenės atstovams, jis iš savo tarpo išsirenka Vykdomąją Tarybą. **Uždaviniai:** Vyriausias Komiteto uždavinys yra Lietuvių Tautos Išlaisvinimas ir Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymas. Šio tikslo komitetas siekia per partizanų organizavimą ir jų kovai su priešu panaudojimą ir organizuojant Tautiškąją visuomenę bendrai šalies pavergėjams pasipriešinimo akcijai.

Sutrumpintai Komitetas vadinasi L. I. Komitetas.

Steigėjai: (5 parašai)

Nr. 11

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio
įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 16 dieną
Skardupių kaime (Klebonijoje)

PROTOKOLAS Nr. 1

Posėdyje dalyvauja: Luobas, Kovas, Vilkas, Vygandas ir Brokas. Posėdį atidaro ir jam pirmininkauja Komiteto pirmininkas Luobas.

svarstyta: 1) Atsišaukimo į Lietuvos visuomenę išleidimo reikalas.
2) Atsišaukimas į Lietuvos partizanus ir partizanų Apygardų užnemunėje Vilniaus ir Klaipėdos krašte organizavimas.
3) Šv. Mykolo diena.

nutarta: 1) Parašyti Išlaisvinimo Komiteto vardu atsišaukimas į Lietuvos visuomenę, skatinti ją ryžtingai, bendrai kovai dėl Lietuvos išsilaisvinimo. Atsišaukimo projektą suredaguoti, laikantis Demokratinių principų, pavedama Komiteto pirmininkui Luobui.

2) Atsišaukimo į Lietuvos partizanus tekstas paruoštas Posėdžio metu, kurio nuorašas pridedamas prie šio protokolo (nuorašo nerasta — red. pastaba).

Partizanų organizavimo reikalu: jungti visoje Lietuvos teritorijoje neatsižvelgiant kokiu vardu pasivadinusius veikiančius partizanų dalinius į Apygardas ir organizuoti partizanų dalinius tose vietose, kur jų iki šio laiko nebuvo.

Apygardų veikimo plotai nustatyti sekančiai:

1-oji Apygarda veikianti Suvalkijoje, kuri pavadinta „Tauro" Apygarda. Jos veikimas apima: Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių, Lazdijų apskričius, Kauno ir Alytaus apskričių dalis, esančias kairiajame Nemuno krante.

2-oji Apygarda Telšių, Mažeikių, Kretingos, Tauragės apskričiai ir Klaipėdos kraštas.

3-oji Apygarda Šiaulių, Biržų, Joniškio apskričiai.

4-oji Apygarda Kauno, Raseinių, Kėdainių ir Kaišiadorių apskričiai.

5-oji Apygarda Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Zarasų ir Rokiškio apskritys.

6-oji Apygarda Vilniaus, Trakų, Švenčionių, Ašmenos, Eišiškių, Svyrių apskričiai ir Alytaus apskrities dalis, esanti dešiniajame Nemuno krante.

Vilniaus ir Kauno miestai įsteigia Rinktines, kurios betarpiai priklauso Vyr. partizanų štabui.

Kuo skubiausiai surasti būdų ir tinkamų asmenų užmegzti ir palaikyti ryšiams su visos Lietuvos partizanais, išplatinti išleistus į Lietuvos partizanus atsišaukimus ir kuo veikiau organizuoti partizanų Apygardas.

3) Šv. Mykolo Arkangelo, rugsėjo mėn. 29 dieną, kaip simbolišką pikto nugalėtojo dieną, laikyti Lietuvių Tautos solidarumo ir vienybės diena. Ir ją iškilmingai švęsti, susilaikant tą dieną nuo visokio darbo, išklausant bažnyčiose pamaldų ir ruošiant kur galima viešesnius minėjimus.

Šventė organizuoti bei minėjimus ruošti solidariai su partizanų Apygardomis ir kitais daliniais. Apie šventės tikslą ir jos reikšmę, plačiau painformuoti visuomenę partizanų leidžiamoje spaudoje.

Posėdis tęsėsi 4 valandas.

Komiteto pirmininkas:

Nariai: (5 parašai)

Nr. 12

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio
įvykusio 1945 m. rugsėjo mėnesio 18 dieną
Skardupių kaime (Klebonijoje)

PROTOKOLAS Nr. 2

Posėdyje dalyvauja: Komiteto pirmininkas Luobas ir Komiteto nariai: Kovas, Vilkas, Brokas ir Vygandas.

Posėdį atidaro ir jam pirmininkauja Komiteto Pirm. Luobas.

svarstyta: I. Komiteto sąstato papildymas iš Apygardų ir visuomenės pusės deleguojamų atstovų.

II. Komiteto užsibrėžtų uždavinių įgyvendinimo etapų nustatymas.

III. Užsienio Valstybių apie Lietuvos padėtį informavimas.

IV. Spaudos iš užsienio įgabenimas.

V. Komiteto sekretoriaus išrinkimas.

nutarta: 1) Kiekvienas atvykęs Apygardos ar visuomenės atstovas pateikia Komitetui savo įgaliojimus, dalyvauja Komiteto posėdyje, kur supažindinamas su Komiteto užsibrėžtais tikslais ir jo Tarybos nariais. Įneša savo pasiūlymus, sumanymus bei pageidavimus į Komiteto darbų vykdymo planą. Duoda priesaiką ar iškilmingą pasižadėjimą, privalomą kiekvienam komiteto nariui, ir savo dalyvavimą bei priklausomumą komitetui patvirtina pasirašydamas po posėdžio protokolu.

2) Komiteto užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo darbus suskirstyti į du etapus: a) Tautos išlaisvinimo etapą ir b) Jos Valstybės Vadovybės sudarymo etapą.

Pirmame etape sukaupti ir suburti visas jėgas tik greitesniam paties tikslo atsiekimui, antrame — padėti Tautai susikurti tokią Vyriausybę, kuri atitiktų jos dvasią ir tikrą Demokratiškumo principų prasmę. Visą komiteto darbą koordinuoti šiais etapais.

Pirmąjį etapą vykdant, Komitetas tarp kitko informuoja visuomenę per leidžiamą partizanų Apygardos spaudą, už kokias idėjas kovojama prieš bolševizmą. Tam reikalui nu-

šviesti rašyti straipsnius atatinkamomis temomis, pirmoje eilėje: Žemės reformos klausimas, Darbininkų ir darbdavių santykiai, Valstybės darbininkų ir jų padėties klausimas.
3) Imtis priemonių informuoti apie Lietuvos Valstybės ir jos piliečių padėtį: a) Siunčiant į užsienį savo atstovus, kurie įteiktų memorandumus Vadovaujamų Sąjunginių Valstybių Vyriausybėms. b) Radio priemonių pagalba.

a) Pirmąjį uždavinį vykdyti pavedama Komiteto pirmininkui Luobui ir jo pavaduotojui Vilkui, kuriems paliekama teisė kooptuoti reikiamus žmones šio uždavinio atlikimui.

b) Radio priemonių organizavimą, taip pat ryšis su Lenkų partizanais sudaryti pavedama p. Brokui.

4) Brokui pavesta pasirūpinti spaudos gavimo reikalu iš užsienio, pirmoje eilėje iš Lenkijos, o per Lenkiją ir kiek galima dėti pastangų gauti ir kitų Valstybių spaudą.

5) Komiteto sekretorium išrinktas p. Brokas.

Tuo posėdis ir baigiamas.

KOMITETO PIRMININKAS: (parašas)
SEKRETORIUS: (parašas)
NARIAI: (3 parašai)

Nr. 13

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdžio
įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 21 dieną
Skardupių kaime (Klebonijoje)

PROTOKOLAS Nr. 3.

Posėdyje dalyvauja: Luobas, Kovas, Vilkas, Brokas, Vygandas, Vaidila ir „Tauro" Apygardos Štabo Rikiuotės Sk. Viršininkas Uosis.

Posėdį atidaro ir jame pirmininkauja Luobas. Sekretoriauja Brokas. Posėdžiui numatoma sekanti darbotvarkė:

1) Lietuvos ūkininkų ir darbininkų organizavimas.
2) Atsišaukimas į istribitelius (naikintojus).
3) Atsišaukimas į pyliavų ir prievolių suėmimo pareigūnus.

nutarta: 1) Komitetas jausdamas, kad iš organizuotos Lietuvos visuomenės jis susilauks daug aktingesnio dalyvavimo Tėvynės vadavimo ir išlaisvinimo darbe, imasi iniciatyvos suburti:

a) Ūkininkus ir kaimo žmones į Ūkininkų Demokratinę Sąjungą.

b) Darbininkus ir miestelėnus į Darbininkų Demokratinę S-gą.

Visuomeniniam bei politiniam susipratimui kelti, leisti du laikraštėlius. Lietuvos Ūkininkų Demokratinės Sąjungos organą, kurį pavadinti „N a u j a V a g a" ir Lietuvos Darbininkų Demokratinės Sąjungos organą, duodant jam pavadinimą „Š v y t u r y s".

2) Komitetas matydamas kiek daug žalos mūsų tautai daro bolševikiniai pareigūnai „istribiteliai", daugumas jų iš nesusipratimo ar norėdami įtikti savo viršininkams, o nesuprasdami ar nenorėdami suprasti kokią tuo žalą daro savo tautai, savo tautiečiams. Įspėti juos kreipiantis su paskuti-

niuoju atsišaukimu, kad jie susiprastų ir mestų dirbę pragaištingą mūsų tautai išgamų darbą.

Atsišaukimo tekstas parengtas p. Luobo, kuris priimtas be pataisų. Atsišaukimo tekstas pridėtas prie šio protokolo (teksto nerasta — red. pastaba).

3) Atsižvelgiant į nuolatinius ūkininkų nusiskundimus dėl pareigūnų nesąžiningumo ir kyšių reikalavimo priduodant pyliavas ar atliekant kitas pilietines prievoles. Tuo reikalu parašyti atsišaukimas į šių instancijų pareigūnus, kad jie bent kiek atsižvelgtų į sunkią Lietuvos ūkininko būklę ir dar labiau jos nesunkintų, dėl savo asmeninės naudos ar bolševikinių pareigūnų verčiami, bet kiek galėdami patys stengtųsi padėti ir palengvinti esamą padėtį. Atsišaukimas suredaguoti pavedama Komiteto pirmininkui Luobui.

Tuo posėdis ir baigiamas.

KOMITETO PIRMININKAS: (parašas)
SEKRETORIUS: (parašas)
NARIAI: (parašai)

Nr. 14

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdžio
įvykusio 1945 metų spalių mėnesio 5 dieną
Skardupių kaime (Klebonijoje)

PROTOKOLAS Nr. 4

Posėdyje dalyvauja: Luobas, Kovas, Vilkas, Brokas, Vygandas, „Tauro" partizanų Apygardos Štabo karininkas Šernas ir svečias iš Kauno p. Špokas.

Posėdį atidaro ir jam pirmininkauja Luobas, sekretoriauja Brokas. Posėdžiui numatoma sekanti darbotvarkė:

1) Pranešimas iš kelionės į Žemaitiją ryšio sudarymo reikalais.
2) Pranešimas iš Kauno.
3) Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto steigiamojo posėdžio laiko ir vietos nustatymas, ir delegacijos paskyrimas.
4) Ryšis su užsieniu.
5) Bloko sudarymo klausimas.
6) Kiti reikalai.

1) Pranešimą iš kelionės į Žemaitiją daro Vilkas. Jis nupasakoja, kad Telšiuose jam pavyko susitikti su asmenimis, dirbančiais visuomeninį darbą. „Pasirodo, kad visuose Lietuvos kampeliuose dirba grupelės lietuvių: visų viena mintis, visų vienos idėjos — Lietuvos Išlaisvinimas iš žiauraus okupanto vergijos. Ir reikia laikyti, kad mano žygis į Telšius yra nusisekęs 100%, nes kaip visur, taip ir čia žmonės dirba, tik tarp dirbančių nėra kontakto, nėra jokio ryšio, o mano kelionės tikslas ir buvo ryšių sudarymas su Žemaitija ir tikslas atsiektas, reikia laikyti Telšių Apygardą įsteigta" — sako pranešėjas. Be to Telšių Apygardos organizatoriai sutiko sudaryti ir palaikyti nuolatinį ryšį su Šiauliais. Spaudai ir visoms instrukcijoms perduoti nustatyta agentūra Kaune. Žemaičių darbuotojų siekimas yra tas pat — kad kuo greičiausiai būtų sudarytas kontaktas su visais Lietuvos darbuotojų būreliais ir kuo veikiau būtų išrinktas Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas.

Komiteto pirmininkas Luobas dėkoja komiteto vardu pranešėjui už atliktą taip sėkmingą kelionę ir atliktą darbą.

2) Iš Kauno pranešimą daro Luobas. Jis sako, kad praėjusią savaitę Kaunan buvo nuvykęs Kovas, kuriam pavyko sudaryti ryšius su visuomenės veikėjų būreliu, su kuriais nustatyta ryšio agentūra ir susitarta bendradarbiauti. Be to dar teko patirti, kad Lietuvoje šiuo metu yra generolai Zaskevičius ir Pečiulionis ir Pulk. Mačiokas, su kuriais kauniečiai turi ryšį ir nuvykus į Kauną galima su jais susitikti. Nutarta: skubiausiu laiku su jais susitikti ir kviesti juos sudaryti vyriausią karinį štabą.

Papildydamas pranešimą Kauno svečias Špokas sako, kad jam teko kalbėtis su vienu visuomenės veikėju Kaune, kuris sakęs, kad yra deleguotas asmuo į užsienį su tikslu painformuoti užsienį apie esamą padėtį Lietuvoje. Smulkiai apie visą šį reikalą Špokas pasižadėjo ištirti Kaune ir suteikti informacijas Komitetui.

3) Būtinas ir neatidėliojamas reikalas įsteigti ar atgaivinti veikusis Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas. Tuo reikalu buvo tartasi ir su telšiškiais, kurių pageidaujama, kad suvažiavimas būtų sušauktas tuojau, kurį pasiūloma šaukti Kaune arba Skardupiuose. Su Telšiais nustatyta telegramos šifras ir kaip tik bus nustatyta vieta ir laikas jiems pranešti, jie iš savo pusės painformuos šiauliškius ir atvyks į suvažiavimą.

Suvažiavimui vieta nustatyta: Kaune Marijonų vienuolyno požemiuose, dėl kurių su reikalingais asmenimis Vilkas susitarė grįždamas iš Telšių. Laiko klausimas (nustatymas) atidedamas iki bus sudaryti ryšiai su Vilniumi ir Panevėžiu. Ryšiams su Panevėžiu sudaryti numatoma artimiausiu laiku pasiųsti į Panevėžį Vaidilą; negalėdamas pats vykti jis suras būdą ir sudarys kontaktą su panevėžiškiais. Asmenis ir taškus į kur kreiptis ir ieškot ryšio sutiko duoti p. Šernas. Į Vilnių pasiųsti Tautvydas, kuriam kreipimosi taškus nurodo p. Špokas. Iš Komiteto į suvažiavimą vyksta Luobas, Vilkas ir Kovas.

4) Dėl ryšio su užsieniu. Luobas praneša, kad iš patikimų šaltinių teko gauti žinių apie padėtį Lenkijoje, kuri yra maždaug panaši į mūsų krašto padėtį, tik tas skirtumas, kad jie turi savo vyriausybę, deleguotus užsienio atstovus ir savo kariuomenę, bet kariuomenei pradedant kapitono laipsniu vadovauja rusai, perrengti Lenkų kariuomenės uniformoms. NKVD-istai siaučia kaip ir pas mus.

Vilkas praneša, kad telšiškiai veikėjai ragina, kad kuo greičiau būtų pasiųsta delegacija į užsienį. Jie siūlo imtis net tokių priemonių, kaip „pagrobti Rusų lėktuvą su kuriuo pasiekti Švediją, o iš ten jau bus lengva pasiekti ir kitas valstybes". Išdiskutavus šį klausimą nutarta: pirmiausiai smulkiai ištirti kaip ir kas pasiųsti į užsienį iš Kauno. Be to manoma, kad artimiausiu laiku bus sudarytas vyriausias komitetas, kuris paruoš atatinkamus memorandumus, ir jei bus reikalas ras būdų ir priemonių pasiųsti delegatus į užsienį.

5) Bloko sudarymo reikalu. Referuoja Vilkas. Jis pažymi, kad anksčiau, dar 1941 metais buvo projektuojama sudaryti Lietuvių, Latvių, Estų ir Baltgudžių blokas, ir būtų gera, kad šio reikalo būtų imtasi iš naujo. Klausimas paliekamas atviru, o susidarius vyriausiam Komitetui pasiūlyti jį įtraukti į savo darbų programą.

6) Kiti reikalai. Paaiškėjo, kad šiuo metu Lietuvoje yra buv. vyriausiojo Išlaisvinimo komiteto nariai p. Toliušis ir inž. Valiulis. Nutarta: juos pakviesti į suvažiavimą ir kviesti dirbti vyr. komitete.

Tuo posėdis baigiamas.

KOMITETO PIRMININKAS: (parašas)
SEKRETORIUS: (parašas)
NARIAI: (4 parašai)

Nr. 15

Lietuvos Išlaisv. Komiteto posėdžio
įvykusio 1945 metų spalių mėn. 21 dieną Skardupiuose

PROTOKOLAS Nr. 5

Dalyvauja Luobas, Kovas, Vilkas, Brokas, Vygandas, „Tauro" Apygardos Štabo Žvalgybos skyr. V-kas Tautvydas, štabo karininkas Šernas.

Posėdį atidaro ir pirmininkauja Luobas. Sekretoriauja Brokas.

1) p. Tautvydo pranešimas iš Vilniaus. Pagal duotą p. Špoko rekomendacinį laišką nuvykęs radau ir, pasirodo, kad radau asmenis dirbančius visuomeninį darbą, su kuriais pasidalinus nuomonėmis matyti, kad dirbama ir pas juos, nors pas juos organizacijos atžvilgiu nėra tinkamai sugrupuota, bet vis tik veikia grupelėmis, seka užsienio žinias ir informuoja veikiančias Vilniaus apskr. partizanų grupes. Su Vilniaus veikėjais nustatyta nuolatinis ryšys, taip pat susitarta telegramos šifras dėl iškvietimo į Vyr. Komiteto suvažiavimą.

Kom. pirm. dėkoja Tautvydui.

2) Žinios apie Vaidilos suėmimą. Gauta žinių iš p. Tautvydo apie Vaidilos suėmimą, bet kadangi žinios dar neaiškios, suimtas jis ar ne ir kokiomis apystovomis suimtas, kas pas jį rasta ir panašiai. Smulkiai išsiaiškinti visą padėtį dėl Vaidilos suėmimo pavedama p. Tautvydui. Nutarta steigti ne mažiau dvi radijo sekimo agentūros, taip pat numatyti spausdinimo priemonėms bent dvi vietas. Priešingu atveju sušaukti artimesnius visuom. veikėjus ir sudaryti (...). (Toliau seka užbrauktas tekstas — red. pastaba): Komiteto pirmininkas Luobas dėkoja Komiteto vardu už atliktą taip sėkmingai kelionę.

2) Pranešimas iš Kauno. Pranešimą daro p. Luobas, kuris pabrėžia, kad Kovas praėjusią savaitę važinėjo Kaune ir jam pavyko surasti visuomenės veikėjus, kurie dirba ta pačia linkme Lietuvos išlaisvinimo idėjai, su kuriais pavyko užmegzti ryšys. Jų tarpe yra pora generolų ir pulkininkas, iš civilių žmonių — inžinierius, su kuriais tikimasi sueiti į kontaktą ir jiems pavesti suorganizuoti vyr. Karinį Štabą. (Užbraukto teksto pabaiga. Žr. dokumentą Nr. 14 — red. pastaba).

Radijo žinių agentūros steigimo reikalu pavesta teirautis Vilkui ir Tautvydui. Vaidilos gyv. vietos ištyrimas, taip pat spaudos ištyrimas ar išleista ar ne, ir šias žinias suteikti pirmadienio vakarą ar antradienį, kad nebūtų pajusta spaudos sustabilizavimo sąryšį su Vaidilos prapuolimu. Šis darbas pavestas atlikti p. Vygandui.

3) Vyriausio Komiteto steigimo reikalas. Esant ramiai padėčiai taip, kad šiuo laiku sušaukti suvažiavimas Kaune, 11 lapkričio Nr. 4 numatytoj vietoj.

(Tolesnio protokolo teksto nerasta — red. pastaba).

Nr. 16

Vytauto Rinktinė
Ūkio Dalies
Viršininkas
1946 m. birželio mėn. 6 d.
Nr. 24

Slaptai

Rinktinės
V a d u i

R a p o r t a s

1946 m. birželio mėn. 3 d. pradėjome ruošti bolševikams pasalas, kurioms vadovavo Karijotas.

Atėjom nakčia į kautynių vietą, apžiūrėjom visas pozicijas, nustatėm kovotojų vietas, įsakėm pasiruošti apkasus ir laukti priešo.

Karijotas su šešiais kovotojais užėmė pirmą gyvenamą vietą nuo Marijampolės prie kelio, vedančio į Šunskus, o aš su keturiais vyrais — antrus trobesius, o Sakalas su dviem kovotojais — trečius, esančius kitoje kelio pusėje.

Kadangi man matomumo nebuvo, aš prašiau Karijotą, kad, priešui pasirodžius, jis duotų ženklą.

Apie dešimtą valandą suūžė mašina, bet, tuo tarpu dar ženklo negavus, pasirodė mašina su priešu.

Tuomet aš pranešiau savo vyrams, kad mašina čia pat ir pradėjau taikyti į šoferį.

Kai buvo duotas ženklas, pradėjome šaudymą.

Kadangi mašina ėjo dideliu greičiu, tai šoferį nenukoviau, bet tik sužeidžiau, ko pasėkoje mašina nevirto, bet labai staiga sustojo.

Mašinai stojant, priešas, palikęs joje tris nukautuosius, iššoko iš mašinos ir išsidėstė pakelės grioviuose. Priešo užimtos pozicijos liko mums neapšaudomos. Tuomet priėjom mes išilgai griovio ir pradėjom puolimą.

Mūsų pusėje žuvo Karijotas. Kovotojai Vanagas ir Vaidotas sužeisti.

Per kautynes drąsumu pasižymėjo sekantieji kovotojai: Herbas, Vaidotas, Klaidas, Teras, Vanagas, Riteris ir Karijotas.

Baigę sėkmingai kautynes, pradėjome ruoštis pasitraukimui. Įsakiau paimti geruosius ginklus, žuvusį Karijotą ir sužeistą Vanagą, o aš su Vaidotu nuėjom pas gail. seserį.

Pranešus apie galimą pavojų iš Marijampolės, nebuvo galima dėl laiko stokos vietoje aptvarstyti sužeistąjį Vanagą.

Pasiekę Šunskus, pakeitėm arklius, nes šie jau buvo pavargę.

Pavažiavus dar du kilometrus, Vanagas pradėjo vaitoti. Tuomet nusprendžiau jį palikti pas ūkininką ir gerai sutvarkyti. Aš su dviem kovotojais ir sužeistuoju nuvažiavom, o Sakalas su kitais dviem kovotojais ir ginklais nuvažiavo toliau.

(Neįsk. parašas)
Ūkio Dalies
Viršininkas

Nr. 17

L. L. K.
Vytauto Rinktinės
Ūkio Skyriaus
Sanitarijos Poskyr.
V-kas
1946 m. lapkričio mėn. 6 d.
Nr. 14

Ūkio Skyriaus Viršininkui

Raportas

Pranešu Tamstai, kad š. m. lapkričio mėn. 4 d. buvau nuvykusi į Žalgirio Rinktinę gail. ses. Palmyros padėti operacijos metu, pasinaudojant mūsų Rinktinės mediciniškais instrumentais ir steriliška medžiaga. L. kovotojui Aidui buvo amputuota per dilbį kairioji ranka. Operavo Žalgirio Rinktinės gydytojas — vokietis l. kovotojas Odisėjas.

Aušra
Sanitarijos Poskyr. V-kas

Nr. 18

VYTAUTO RINKTINĖS
V A D A S
1946 m. gruodžio mėn. 21 d.
Nr. 206

Nuorašas

„TAURO" APYGARDOS V A D U I

Raportas

Remdamasis Apygardos Vado įsakymu Nr. 23 §4 perėmiau buv. GEDEMINO (PERKŪNO) Rinktinės I-mos kp. kovotojus iš 16 asmenų ir įjungiau į Vytauto Rinktinės ribas pavadinęs 5-tąja kuopa. 5-tos kp. vadu paliktas kov. VILKAS, kuris su jam priskirtais kovotojais užėmė ir visas operacijas turėjo vykdyti Liudvinavo val.

Tvarkant 5-tąją kuopą pasirodė, kad kovotojai nepripažįsta jokių ant savęs viršininkų, jokių drausmės nuostatų ir jokių L. L. K. Organizacijai nustatytų taisyklių.

Gyventojai pradėjo su baime skųstis dėl 5-tos kp. kovotojų didelio girtavimo, triukšmo kėlimo, terorizavimo nekaltų tautiečių.

Įsakymai duoti raštu ir žodžiu buvo nevykdomi, siunčiamieji raštai liko visi neatsakyti.

Prieita prie to, kad kovotojai vienas kitą pradėjo šaudytis. Pav. Kuopos vadas VILKAS nušovė tos pačios kp. kov. BALANDĮ ir pats liko sužeistas.

Dėl viso to, kas aukščiau išdėstyta 5-tą kp. įsakymu Vytauto Rinktinei Nr. 24 §2 išformavau.

Tuo pačiu įsakymu §5 kp. vadą VILKĄ atleidau iš einamų pareigų.

Kuopos vadui VILKUI su jam priklausančiais kovotojais, išskiriant Žaliosios būrį, buvo raštu įsakyta greičiausiu laiku prisistatyti man.

Pirmo raginimo nepaklausė. Š. m. lapkričio mėn. 15 d. pasiunčiau antrą raštą Nr. 169, ko pasėkoje atvyko į sutartą vietą 6 kovotojai: VILKAS, ĄŽUOLAS, KLEVAS, STUMBRAS, VIEVERSYS ir TŪZAS.

Kovotojai VILKAS, KLEVAS, STUMBRAS ir TŪZAS nenoriai sutiko išformuojami, tačiau kovot. ĄŽUOLAS nesutiko ir nuolatos agitavo visus kovotojus, kad neklausytų Rinktinės Vado ir nesiduotų išformuojami. Mano akivaizdoje demonstratyviai pareiškė, kad mes visi likusieji būsim vieningi, tvirti kaip plienas ir nepasiduosime. Po to įteikė man raštą su keletu parašų, kuriame aiškus nusistatymas eiti prieš vadovybę. Kartu ĄŽUOLAS pridūrė, kad visi kovotojai dar nesuspėjo pasirašyti.

1946 m. gruodžio mėn. 14 d. kovot. KLEVUI buvo įduotas raštas Nr. 197 pagal kurį buvo duotas paskutinis įspėjimas prisistatyti iki 1947 m. sausio mėn. 1 d.

Paskutinio įsakymo taip pat nevykdė ir pagal kovot. KLEVO duotą pranešimą visi susirinkę nutarė, kad jie visi atvyks 1947 m. sausio mėn. 10 d. kokiam tai „pasišnekėjimui", gi apie išsiskirstymą visiškai negalvodami.

Tokios derybos dar gali ilgai užtrukti, ko pasėkoje gyventojai nuolat turi kentėti nuo tų pačių kovotojų ir nuolatinių NKVD siautėjimų. Be to 5-tos kp. kovotojai nustato gyventojus prieš mus bendrai ir labai smarkiai teršia L. L. K. Organizaciją ir jos autoritetą.

Prašau Apygardos Vadą nedelsiant imtis greitų (griežtų? — red.) žygių sutvarkymui buv. 5-tos kp. kovotojus.

Priedas: KLEVO pranešimas ir 5-tos kp. kovotojų raštas (priedo nerasta — red. pastaba).

pas. V A M P Y R A S
RINKTINĖS V A D A S

Nuorašas tikras: Plunksna
Rinkt. Adjutantas

Nr. 19

L. L. K. Nuorašas
VYTAUTO RINKTINĖS
V A D A S
1947 m. vasario mėn. 24 d.
Nr. 309

„T A U R O" APYGARDOS VADUI

R a p o r t a s

1947 m. vasario mėn. 18 d. paruošiau planą sunaikinti svarbiausius Marijampolės miesto ir apskrities kompartijos, NGB ir valsčiaus bolševikinius pareigūnus.

Operacijos planas.

Pas kov. P U Š E L Ė 1947 m. vasario mėn. 18 d. vakarui suruošia balių ir pakviečia Marijampolės apskr. ir miesto kompartijos I-mą sekretorių St. B a k e v i č i ų, apskr. vykd. komiteto pirmininką R u t k a u s k ą, vyr. NGB tardytoją G r e i z ą, pasų biuro vedėją G u r e v i č i ų, valsč. vykd. komiteto pirmininką K r i š č i ū n ą ir kitus. Pakviestieji galėjo dalyvauti su savo žmonomis ir savais svečiais.

Baliuje dalyvauja, be šeimininkės P U Š E L Ė S, ryš. SAULUTĖ, „valdininkas iš Vilniaus" M A Ž Y T I S, ir kitos P U Š E L Ė S draugės.

Balius vyksta antrame namo aukšte, apačioje gyvena vienas milicijos pareigūnas.

Aš su Rinkt. Štabo pareigūnais O Ž E L I U ir P L U N K S N A, kuopų vadais D I E M E D Ž I U ir V I E S U L U ir kov. B A R I T O N U

priartėjame prie numatytos vietos, atatinkamai išsidėstome ir aš su žvalg. sk. v-ku OŽELIU turėjome įeiti į vidų sunaikinti bolševikus, gi PUŠELĖ, SAULUTĖ ir MAŽYTIS apsiginklavę pistoletais muša iš vidaus. Adj. PLUNKSNA lieka namo viduje, likusieji išsidėsto prie namo. Visi kovotojai apsirengę rusiškom uniformom.

1947 m. vasario mėn. 18 d. 23 val. PUŠELĖ man pranešė, kad į balių atvyko tik kompartijos I-mas sekretorius Bakevičius, valsč. vykd. kom. pirmininkas su padėjėju ir dar vienu žymiu bolševikų tarnu, kuris buvo muzikantas ir komjaunuolė Karvelytė.

Pasirodė, kad bolševikai suprato jiems paruoštas pinkles, todėl atėjo tik neperspėtieji ir pastatė savo žvalgybą. Atėjusieji labai nejaukiai jautėsi, nerimavo, net komjaunuolė Karvelytė pradėjo verkti.

Susidėjus tokioms aplinkybėms, kad nepakenkus viduje esantiems mūsiškiams, įsakiau PUŠELEI elgtis savo nuožiūra pagal aplinkybes, gi aš su kovotojais pasitraukiau į sutartą vietą.

Grįžusi PUŠELĖ randa atvykusį ir pasų skyriaus vedėją žydą Gurevičių.

Jau po 24 val. PUŠELĖ su „komjaunuoliu" MAŽYČIU, išėję į atskirą kambarį, su didžiausiu susikaupimu ir nerimu tariasi apie pavaišinimą „svečius" švino patiekalu.

Po trumpos vidujinės kovos kov. MAŽYTIS su dviem pistoletais, PUŠELĖ su vienu pistoletu šoka į kambarį ir abudu paleidžia ugnį į už stalo sėdinčius bolševikus.

SAULUTĖ laimingai prasmunka pro šūvius į kitą kambarį, čiumpa pistoletą ir padeda pribaigti „svečius". Akimirkai praslinkus, kompartijos I-mas sekretorius Bakevičius, pasų sk. vedėjas Gurevičius, abu valsč. vykd. komit. pareigūnai ir komjaunuolė Karvelytė sunaikinti. Muzikantas sunkiai sužeistas pabėga (gauta žinių, kad ligoninėje jau miręs).

PUŠELĖ sužeista į ranką, SAULUTĖ sužeista į petį (sužeidimai nesunkūs), su kov. MAŽYČIU, kuris dar paima Gurevičiaus pistoletą 7 kal. Walther sist. ir du akordeonus, laimingai pasitraukia.

Vampyras
RINKTINĖS VADAS

Nr. 20

TAURO
PARTIZANŲ APYGARDA
Ūkio sk. VIRŠININKAS
1945 m. X mėn. 1 d.
Nr. 49

Slaptai

„STIRNOS" RINKTINĖS VADUI

Prisiunčiu Tamstai rekvizicijų ir aukų kvitų knygeles. Remiantis Apygardos Štabo išleista instrukcija, kiekviena daroma rekvizicija ar gauta auka turi būti pakvituojama.

Priedas: kvitų knygelės Nr. Nr. 9, 12 ir 13 po 20 egz. kvitų, kn. Nr. 10—19 kv. ir Kn. Nr. 11—21 kvitas. Viso penkios knygelės su 100 kvitų (kvito pvz. nerasta — red. pastaba).

Brokas
ŪKIO VIRŠININKAS

Nr. 21

L. L. K.
VYTAUTO RINKTINĖS
ŪKIO SKYRIAUS
VIRŠININKAS
1947 m. liepos mėn. 25 d.
Nr.

Pil. Padelskui
Gyv. Baržinių km.

Mano turimomis žiniomis, Tamsta susidaręs grupę vyrų, be jokio leidimo išgrobei gyvulius iš buv. Daukšio ūkio. Paimta 6 (šešios) karvės.

Primenu Tamstai, kad toki veiksmai yra lygūs paprastam plėšikavimui ir yra neleistini. Įvairius konfiskavimus, nors ir valstybinio turto, gali vykdyti tik aktyvūs kovotojai su Rinktinės Vado arba mano leidimu.

Įspėju Tamstą ir kitus Tamstos grupės narius, kad ateityje panašius veiksmus traktuosiu kaip banditizmą ir imsiuosi atitinkamų priemonių.

Šį Jūsų paimtą grobį paskirstau sekančiai: 1 karvė paliekama pas Tamstą kaip pas rėmėją, 1 karvė paliekama toje vietoje, kur gyveno seklys, gi likusias 4 karves pavedu arba parduoti, pristatant pinigus man arba perduoti gyvas į mano nurodytas vietas.

Ryšį su manimi palaikyti per kov. RAMĮ ir per jį prašau man duoti skubų atsakymą, nes priešingu atveju imsiuosi griežtų priemonių.

ŪKIO SKYRIAUS (parašas)
VIRŠININKAS

Nr. 22

L. L. K. „TAURO" APYGARDOS
Vytauto Rinktinės 3-čios Kuopos
2-ro Būrio Vadas Herbas (slapyvardis)

ATESTACIJA

1.	Slapyvardis:	Herbas
2.	Gimimo data:	1925 m. I mėn. 20 d.
3.	Įstojimo į L. L. K. Organiz. data:	1945 m. IV mėn. 17 d.
4.	Einamos pareigos:	Būrio Vadas
5.	Tarnyba kariuomenėj: (Kieno, kada, kokioj daly.)	Netarnavęs
6.	Karinis laipsnis kariuomenėj: (Laipsnio gavimo data)	
7.	Karinis laipsnis L. L. Organiz. (laipsnio gavimo data):	grandinis 1946.XII.30 d.
8.	Mokslo cenzas a) karinis: b) bendras:	prad. mokykla
9.	Svetimų kalbų a) žodžiu: mokėjimas b) raštu:	
10.	Dalyvavimas kautynėse: (Vieta ir data)	1946 m. VI.4 Šunskuose 1946.IX.21 Gižų MTS
11.	Sužeidimai: (sužeidimo data ir forma)	1946 m. VI.4 d. Šunskuose į dešinės kojos blauzdą
12.	Sveikatingumas (bendras):	geras

13. Apdovanojimai (kada, kokiais pasižymėjimo ženklais):
14. Drausmingumas: geras
15. Sąžiningumas: labai geras
16. Uolumas: geras
17. Būdo savybės: išdidus, nedrąsus
18. Santykiai su kovotojais: geri
19. Santykiai su aukštesn. vadais ir pareigūnais: geri
20. Santykiai su vietos gyventojais: patenkinami
21. Orientacija: patenkinama
22. Vadovavimas: patenkinamas
23. Išvada: tinkamas užimamai vietai

1947.I.1 d. Vampyras

Data Skaičiau: Herbas RINKTINĖS VADAS

Nr. 23

L. L. K. „TAURO" APYGARDOS
Vytauto Rinktinės I-mos Kuopos
I-mo Būrio Vadas Franvilis (slapyvardis)

ATESTACIJA

1. Slapyvardis: Franvilis
2. Gimimo data: 1925 m. IX mėn. 18 d.
3. Įstojimo į L. L. K. Organiz. data: 1945 m. IV mėn. 17 d.
4. Einamos pareigos: Būrio Vadas
5. Tarnyba kariuomenėj: (Kieno, kada, kokioj daly.)
6. Karinis laipsnis kariuomenėj: (laipsnio gavimo data)
7. Karinis laipsnis L. L. K. Organiz.: (Laipsnio gavimo data)
8. Mokslo cenzas a) karinis:
   b) bendras: 6-ši pradžios mokyklos skyriai
9. Svetimų kalbų mokėjimas a) žodžiu:
   b) raštu:
10. Dalyvavimas kautynėse: (Vieta ir data) 1946.I.13 d. Vidgirių km.
11. Sužeidimai: (sužeidimo data ir forma)
12. Sveikatingumas (bendras): Patenkinamas
13. Apdovanojimai (kada, kokiais pasižymėjimo ženklais): 1946 m. IX mėn. 24 d. juostele „Už uolumą"
14. Drausmingumas: geras
15. Sąžiningumas: geras
16. Uolumas: Labai geras
17. Būdo savybės: Darbštus, apsukrus, sugyvenamas
18. Santykiai su kovotojais: geri
19. Santykiai su aukštesn. vadais ir pareigūnais: geri
20. Santykiai su vietos gyventojais: geri

21. Orientacija:	gera
22. Vadovavimas:	geras
23. Išvada:	Tinka užimamai vietai

1947 m. I. 1 d.
Data

Skaičiau: Franvilis

Vampyras
RINKTINĖS VADAS

Nr. 24

L. L. K. „TAURO" APYGARDOS
Vytauto Rinktinės I-mos Kuopos
II-ro Būrio Vadas Jaunius (slapyvardis)

ATESTACIJA

1. Slapyvardis:	Jaunius
2. Gimimo data:	1925 m. III. 12 d.
3. Įstojimo į L. L. K. Organiz. data:	1946 m. VI. 2 d.
4. Einamos pareigos:	Būrio Vadas
5. Tarnyba kariuomenėj: (Kieno, kada, kokioj daly.)	1944.I.6—1944.VII.3 policijoj, — 1945.V.2 Vokiečių kariuomenėje (Sonder komanda 9).
6. Karinis laipsnis kariuomenėj: (laipsnio gavimo data)	grandinis
7. Karinis laipsnis L. L. K. Organiz.: (laipsnio gavimo data)	
8. Mokslo cenzas a) karinis: b) bendras:	4-rios gimnazijos klasės.
9. Svetimų kalbų a) žodžiu: mokėjimas b) raštu:	vokiečių, rusų silpnai
10. Dalyvavimas kautynėse: (Vieta ir data)	1946 m. IX mėn. 28 d. Pūstapėdžių km.
11. Sužeidimai: (sužeidimo data ir forma)	
12. Sveikatingumas (bendras):	geras
13. Apdovanojimai (kada, kokiais, pasižymėjimo ženklais):	
14. Drausmingumas:	geras
15. Sąžiningumas:	geras
16. Uolumas:	Labai geras
17. Būdo savybės:	Labai geras
18. Santykiai su kovotojais:	geri
19. Santykiai su aukštesn. vadais ir pareigūnais:	geri
20. Santykiai su vietos gyventojais:	Labai geri
21. Orientacija:	gera
22. Vadovavimas:	patenkinamas
23. Išvada:	Tinka užimamai vietai

1947.I.1 d.
Data

Skaičiau: Jaunius

Vampyras
RINKTINĖS VADAS

/Bus daugiau/

11

Steigiamo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 16 dieną Skardupių kaime /Klebonijoje/

P R O T O K O L A S.

Posėdyje dalyvavo: Pulkininkas DOVYDĖNAS Liudvikas-Lusbas
Kapitonas TAURAS Leonas- Kovas, Kunigas Klebonas ILIUS Antanas-
Vilkas, Leitenantas RAGELIŪNAS Vytautas -Vygandas, ir p. PILECKIS
Jonas- Ervinas.

Posėdį atidarė ir jame pirmininkavo pulk.Dovydėnas.

Posėdyje svarstyta: 1/Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto steigimo reikalas.
2/Komiteto narių patvirtinimas.

NUTARTA:1/ Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą steigiamą įsteigtu nuo šios dienos.
2/Komitetą sudaro: a/ Pirmininkas pulk. Dovydėnas L.
b/Narys-atstovas - kapitonas Tauras L. c/ sekretorius pavaduojąs kun. Ilius; Narinis kun. Paukštys V. Pilecko Jonas ir Ruibavičius Vincas.

Komitetas priimdamas svarstytus klausimus ir visuomenės atstovais, kurių sudėtis paruošia per vieną mėnesį.Nario 1 Komiteto Nutarimo iš visuomenės atstovų, jis iš savo tarpo išrinktas vykdomąjį biurą.

Uždaviniai: Pirmiausias Komiteto uždavinys yra Lietuvių tautos Išlaisvinimas įtvirtinant Lietuvos Valstybės atstatymą. Šis tikslas komitetas siekia per partizanų veiksmus ir jų kovą su priešu paremdamas ir organizuojant visuomenės vadovaujamą ir sąlines paruošiant pasiryžimo stoti.

Nutarimai: Komitetas vadinasi L.I.Komitetas.

A t s i s ė d o j o:

Vyr. Dovydėnas
Kpt. Tauras
Vygandas

1-C13764

3. Laisvės kovų archyvas, II tomas

1 Klaipėdos m. CB Skyrius fondų apskaitos skyrius

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdis įvyko 1945 metų
rugsėjo mėnesio 10 dieną Vokietijos kalne /Kleboniškė/

PROTOKOLAS Nr 1.

Posėdyje dalyvauja: Lubys, Povilas, Vilkas, Vygandas ir Mrokas.
Posėdį atidaro ir jam pirmininkauja Komiteto pirmininkas Lubys.
DARBOTVARKĖ: 1/ Atsišaukimo į Lietuvos visuomenę išleidimo reikalas.
2/ Atsišaukimas į Lietuvos partizanus ir partizanų Apygardų užnemunėje Vilniaus ir Klaipėdos krašto organi zavimas.
3/ Šv. Rytelo diena.

NUTARTA: 1/ Priešyti Išlaisvinimo Komiteto vardu atsišaukimą į Lietuvos visuomenę, skatinantį ją ryžtingai, bendrai kovai dėl Lietuvos išsilaisvinimo. Atsišaukimo projektą suredaguoti, laikantis Demokratinių principų, pavedant Komiteto pirmininkui Lubiui.

2/ Atsišaukimo į Lietuvos partizanus tekstas paruošti Posėdžio metu, kuris pridedamas prie šio protokolo.

Partizanų organizavimo reikalui jungti visoje Lietuvos teritorijoje nuo tos švelgiant kokiu vardu pasivadinusius veikiančius partizanų dalinius į Apygardas, ir organizuoti partizanų dalinius tose vietose, kur jų iki šio laiko nebuvo.

Apygardų veikimo plotai nustatyti sekančiai:
1 ji Apygarda veikianti suvalkijoje kuri pavadinta "Kauno" Apygarda jos veikimas apima: Marijampolės, Kazlų Vilkaviškio, Šakių, Lazdijų apskričius. Kauno ir Alytaus apskričių dalis esančias kairėje nuo Nemuno krante.

2 ji Apygarda Telšių, Raseinių Kretingos, ir Tauragės apskričiai.

3 ji Apygarda, Šiaulių Kėdainių, Joniškio, apskričiai ~~su Klaipėdos krašto~~.

4 ji Apygarda, Kauno Panevėžio, Kedainių, ir Raseinių apskričiai.

5 ji Apygarda, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Zarasų ir Rokiškio apskritys.

6 ji Apygarda, Vilniaus, Trakų, Švenčionių, Ašmenos, Oškinių, Svyrių apskričiai ir Alytaus apskričius dalis esanti dešinėje Nemuno krante.

Vilniaus ir Kauno miestai įsteigia Rinktinės kurios beterpiai priklauso Vyr. partizanų Štabui.

Rinktinėms paskirti uždavinį būdu ir tinkamų asmenų užmegsti ir palaikyti ryšiams su visos Lietuvos partizanais, išplatinti išleistus į Lietuvos partizanus atsišaukimus ir kuo veikiau organizuoti partizanų Apygardas.

3/ Šv. Rytelo Atgimimo, kuris bus m. 25 dieną, kaip simbolišką pilo nugalėtojo dieną laikyti Lietuvių Tautos solidarumo ir vienybės dieną. Ir ją iškilmingai švęsti, sustabdant tą dieną nuo visokio darbo, išklausant šv. Mišių ir ruošiant kur galima viešuosius susirinkimus.

/ Versti./

Šventė organizavo bei sinėjimus ruošti solidariai su partizanų Apygardomis ir kitais daliniais. Apie Šventės tikslą ir jos reikšmę, plačiau painformuoti visuomenę partizanų leidžiamoje spaudoje.

Posėdis tesėsi 4 valandas.

Komiteto pirmininkas:

Nariai:

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio įvykusio 1945 m. rugsėjo mėnesio 18 dieną Skerdupių kaime / Klebonijoje/

P R O T O K O L A S. Nr. 2

Posėdyje dalyvavusieji: Komiteto pirmininkas Luobas ir Komiteto nariai: Kovas , Vilkas, Erokas ir Vygantas.

Posėdį atidarė ir jam pirmininkavo Komiteto Pirm. Luobas.

Svarstyta: I. Komiteto sąstato papildymas iš Apygardų ir visuomenės pusės deleguojamų atstovų.

II. Komiteto užsibrėžtų uždavinių įgyvendinimo etapų nustatymas.

III. Užsienio Valstybių apie Lietuvos padėtį informavimas.

IV. Spaudos iš užsienio įsteigimas.

V. Komiteto sekretoriaus išrinkimas.

Nutarta: 1/ Kiekvienas atvykęs Apygardos ar visuomenės atstovas pateikia Komitetui savo įgaliojimus, dalyvauja Komiteto posėdyje kur supažindinamas su Komiteto užsibrėžtais tikslais ir jo Tarybos nariais. Įneša savo pasiūlymus ,sumanymus bei pageidavimus į Komiteto darbų vykdymo planą. Dėsės priesaiką ar įžadą pasižadėjimo, privalomo kiekvienam Komiteto nariui Ir savo dalyvavimo bei priklausomumo Komitetui patvirtina pasirašydamas po posėdžio protokolu.

2/ Komiteto užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo darbus suskirstyti į du etapus: a/ Tautos išlaisvinimo etapą ir b/ Jos Valstybės Vėdovybės sudarymo etapą.

Pirmame etape sukaupti ir suburti visas jėgas tik greitesnem patiems tikslo atsiekimui, antrame- padėti Tautai susikurti, tokią Valstybės Vyriausybę kuri atitiktų jos dvasią ir tikrą Demokratiškumo principų prasmę. Visą Komiteto darbo koncentruoti šiais etapais.

Pirmąjį etapą vygdant, Komitetas tarp kit ko informuoja visuomenę per leidžiamą partizanų Apygardos spaudą už kokias įdėjas kovojama prieš bolševizmą. Tam reikalui nušviesti rašyti straipsnius atatinkamais tarpais, pirmoje eilėje: Žemės reformos klausimas, Darbininkų ir darbdavių santykiai. Valstybės darbininkų ir jų padėties klausimas.

3/Imtis priemonių informuoti apie Lietuvos Valstybės ir jos piliečių padėtį: a/ Siunčiant į užsienį savo atstovus kurie įteiktų memorandumus Vadovaujamų Sąjungininkų Valstybių Vyriausybėm. b/ Radio priemonių pagalba.

a/ Pirmąjį uždavinį vykdyti pavedama Komiteto pirmininkui Luobui ir jo pavaduotojui Vilkui, kuriems paliekama teisė kooptuoti reikiamus žmones šio uždavinio atlikimui.

b/Radio priemonių organizavimą, taip pat ryšius su Lenkų partizanais sudaryti pavedama p. Brokui.

/ V e r t i /

3/ Brokui pavesta pasirūpinti spaudos gavimu reikalu iš užsienio, pirmoje eilėje iš Lenkijos o per Lenkiją ir kiek galima dėti pastangų gauti ir kitų Valstybių spaudą.

4/ Komiteto sekretoriumi išrinktas p. Brokas.

Too posėdi ir baigėsa.

Kaubas

KOMITETO PIRMININKAS

SEKRETORIUS: Brokas.

TIKRIAI:

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdžio įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 21 dieną Skardupių kaime /Klebonijoje/

Protokolas Nr. 3

Posėdyje dalyvauja: L u c h a s, K o v a s, V i l k a s, B r o k a s, V y t a u t a s, V a i d i l a ir "Tauro" Apygardos Štabo Rikiuotės Sk. Virginijus G e l i n.

Posėdį atidaro ir jame pirmininkauja L u c h a s, Sekretoriauja B r o k a s, Prieš tai pirmininkas suteikia žodį Virginijui G e l i n u, kuris pranešė:

1/ Lietuvos Laisvinimo ir Darbininkų organizavimas.
2/ Atsišaukimas į įsiurbėlius /naikintojus/.
3/ Atsišaukimas į įgulų ir prievolių šaukimo pareigūnus.

N u t a r t a: 1/ Komitetas pavedamas, kad iš organizuotos Lietuvos visuomenės jis stiprintų darbą aktingesnio dalyvavimo Laisvės kovoje ir tolesniame darbe, įstoja kolektyvus ir atskirai:

a/ Ūkininkus ir kaimo žmones į Ūkininkų Demokratinę Sąjungą
b/ Darbininkus ir miestelėnus į Darbininkų Demokratinę S-gą.

Visuomeninius bei politinius susigrupavimus kelti, leisti ar laikraščius, Lietuvos Laisvinimo Demokratinės Sąjungos organu laikyti, pavadinti "S a u l ė V a k a r ė". Ir Lietuvos Darbininkų Demokratinės Sąjungos organu, davinėti jam pavadinimą "V y t i s".

2/ Komitetas nutarė [illegible] tarti [illegible] [illegible] [illegible]

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdžio įvykusio 1945 metų spalių mėnesio 5 dieną Skardupių kaime / Klebonijoje/

P r o t o k o l a s Nr 4.

Posėdyje dalyvauja: L u o b a s, K o v a s, V i l k a s, P r o k o p a s, V y č a n d a s "Tauro partizanų apygardos štabo karininkas" Š e r n a s ir svečias iš Kauno p. Š p o k a s.

Posėdį atidaro trijos pirmininkauja L u o b a s, sekretoriauja P r o k o p a s. Posėdžiui nustatoma sekanti darbotvarkė:

1/ Pranešimas iš Kelmės į Žemaitiją ryšio sudarymo reikalais.
2/ Pranešimas iš Kauno.
3/ Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto atsiųsiamo posėdžio, laiko ir vietos nustatymas ir delegacijos paskyrimas.
4/ Ryšis su ukiečiais.
5/ Bloko sudarymo klausimas.
6/ Kiti reikalai.

1/ Pranešimas iš Kelmės į Žemaitiją daro V i l k a s. Jis nupasakoja, kad Kelmėnuose jau pavyko susitikti suaugusiesiems dirbantiems visuomeniniu pagrindu, pasirodo kad vienuose Lietuvos kampeliuose dirba grupiškiečių visų rūšių kadrai, kurie iš Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto išsiųsti okupanto vergijos. Ir reikia laikyti, kad beveik visuose Kelmės apylinkės punktuose 100% nes kaip vienur, taip ir čia kiekvienas dirbo, tik tarp dirbančių nėra kontakto nėra jokio ryšio, o mano kelionės tikslas ir buvo ryšių sudarymas su Žemaitija ir tikslas atsiektas, reikia laikyti Kelmės apygardą įsteigta" asko pranešėjas. Iš to Kelmės apygardos, organizatoriai sutiko sudaryti ir palaikyti su laikinu ryšį su Šiauliais. Spendai ir visokie instrukcijos gautos nustatyta agentūra Kaune. Žemaičių darbuotojų siekimas yra tas pat, kad susigrečiausiai būtų sudarytas kontaktas su visais Lietuvos darbuotojų būreliais ir kuo veikliau būtų išrinktas Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas.

Komiteto pirmininkas L u o b a s dėkoja komiteto vardu pranešėjui už atliktą jam sekantį kelionę ir atliktą darbą.

2/ Iš Kauno pranešimą daro L u o b a s jis sako, kad paskutiniu savaitę Kaune buvo nuvykęs K o v a s kuriam pavyko sudaryti ryšius su Vilniaus veikėjų būreliu, su kuriais nustatyta ryšio agentūra ir suteikta bedradarbiauti. Ne to dar teko patirti, kad Lietuvoje šiuo metu yra gyvenančių Šeškevičius ir Petrulionis ir Pyl. Kadangi su jais Kaune kontaktai turi ryšį ir nuvyksta į Kauną, galima su jais susitikti. Betartar skubiausiu laiku su jais susitikti ir sviesti juos sudaryti vyriausią karinį štabą.

Papildomam pranešimui Kauno svečias Š p o k a s sako, kad jam esant Kaune, su tiesa vidaus reikalų veikėjo Kauno kuris sakęs, kad yra delegavęs atvykti į Ukianą su tikslu palaikyti ukiečiai apie padėtį Lietuvoje. Šiuo klausimu apie tai reikalo Š p o k a s pasiūlė išvirti Kaune ir sutikti informacijas Komitetui.

3/ Svarstas ir nustatalioj.ose reikalas įteigti, ar atšaukti veikiantį Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas. Šio reikalu buvo tartasi ir su Kelmėnais kurių pareiškimuose, kad suvalsirvimas būtų sušauktas Kaune, kuri patiklusa šaukti Kauno arba Skardupiuose. Su Kelmėnais sutarta telegramos šifrai ir kaip tik bus nustatyta vieta ir laikas tuoj pranešti, jie iš savo pusės painformuos Šiauliškius ir [illegible] suvalsirvimą.

/parašai/

Suvažiavimui vieta nustatyta: [illegible] dėl kurių su reikalingais asmenimis Vilnius komitetas [illegible] iš Telšių. Laiko nelauksima /nustatymas/ ryšiai [illegible] sudaryti ryšiai su Vilniumi ir Panevėžiu. Ryšiams su Panevėžiu sudaryti nustatomi artimiausiu laiku pasiųsti į Panevėžį Vaidilą, negaledamas jute vykti jis suras būdą ir sudarys kontaktą su Panevėžiškiais. Apsenis ir laikas į kur kreiptis ir tokiu ryšiu sutiko duoti p. Šernas, į Vilnių nusiųsti Teutvydas kuriam kreipimosi laikus nurodo p.Šernas. Be to [illegible] vyrta Liubas, Vilkas, ir Kovas.

4/ Dėl ryšio su užsieniu. Liubas praneša, kad [illegible] Lenkijos, kad jos nebegali [illegible] padėti, tik tas skirtumas, kad jie turi savo vyriausybę, ir delegavotus užsienio atstovus ir savo kariuomenę, bet kariuomenei [illegible] kapitono laipsnio vadovauja rusai, perrengti Lenkų kariuomenės uniformoms. NKVD-istai atsuktia kaip ir pas mus.

Vilkas praneša, kad Telšiškiai veikėjai [illegible] kad kuo greičiausiai būtų pasiųsta delegacija į užsienį. Jie siūlo laiku [illegible] priežiūrą, kaip pagrobti Rusų lėktuvą su kuriuo pasiekti Švediją o iš ten jau bus lengva pasiekti ir kitas valstybes. Išdiskutavus ši klausimą nutarta pirmiausiai smulkiai ištirti kaip ir kas turėtų tą darbą atlikti. Be to manoma kad artimiausiu laiku bus sudarytas vyriausias komitetas, kuris paruoš atatinkamus memorandumus, ir jei bus reikalas ras būdų ir priemonių pasiųsti delegatus į užsienį.

5/ Blokų sudarymo reikalu. Referuoja Vilkas jis pažymi, kad artimiausiu laiku bus projektuojama sudaryti Lietuvių, Latvių, Estų ir [illegible] Ukrainos blokas, ir būtų gera, kad šio reikalo būtų įtraukti ir mūsiškiai. Apsvarstę šį klausimą nutarė, o susidarius vyriausiam Komitetui pasiūlyti jį įtraukti į savo darbų programą.

6/ Kiti reikalai. Paaiškėjo, kad šiuo metu Lietuvoje [illegible] vyriausiojo Ištrėmimo komiteto nariai p. Tolius ir inž. Valiulis nutarta: juos pakviesti į suvažiavimą ir kviesti dirbti vyr. komitete.

Tuo posėdis baigiamas.

Komiteto Pirmininkas: Liubas

Sekretorius: Bora

Nariai: Vilkas Kovas

Šernas

Teutvydas

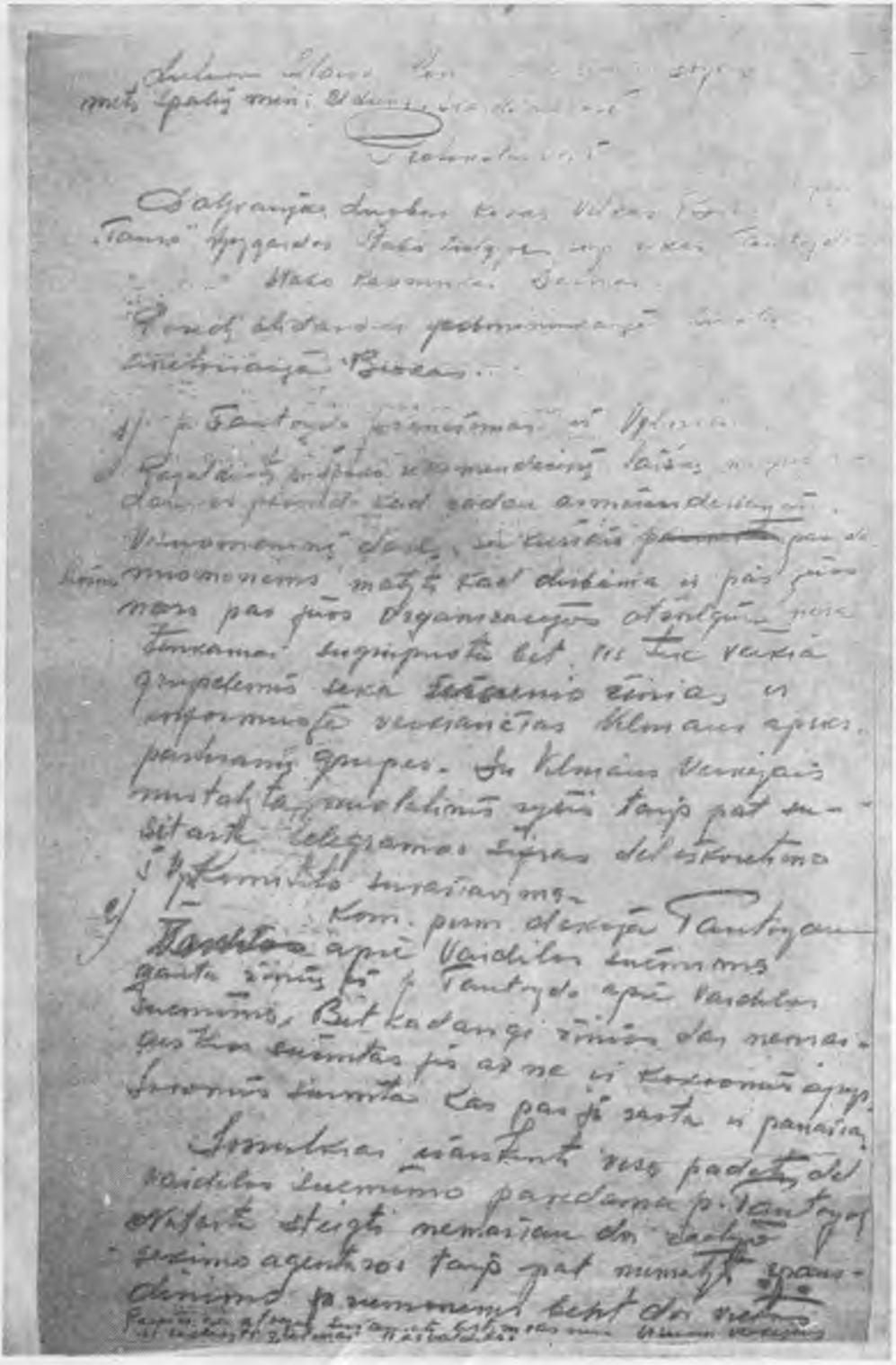

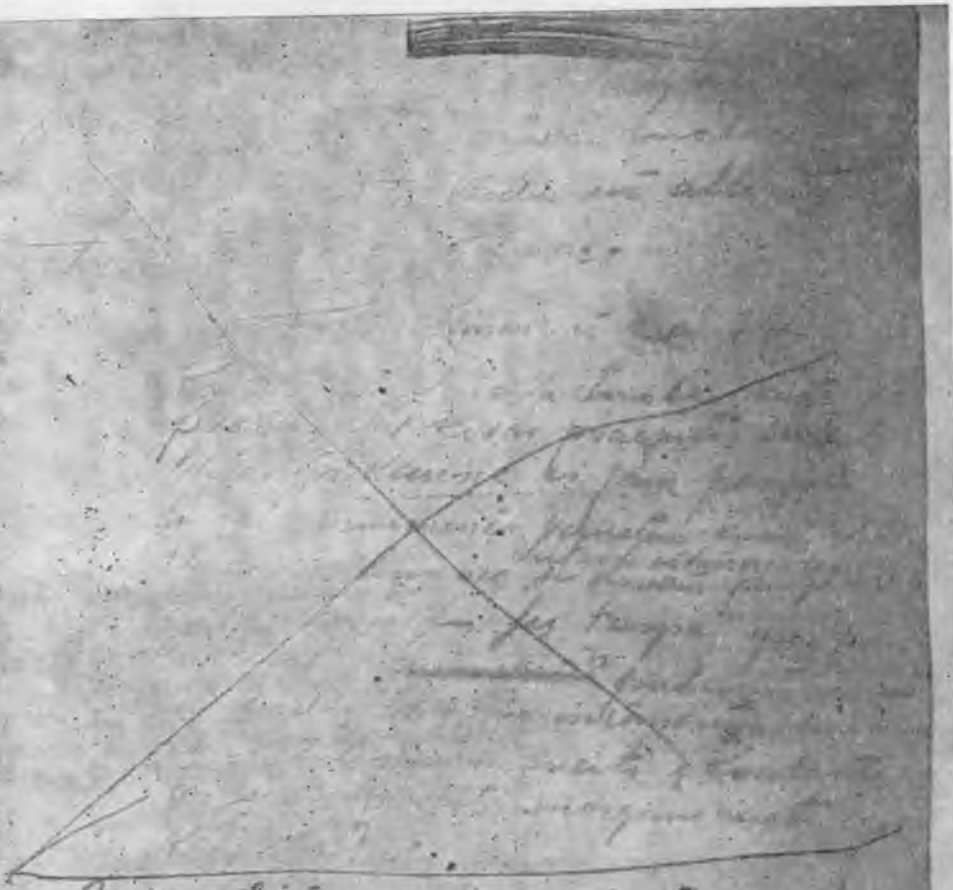

Išlaukto Rinktine
Ukio Dalies
Viršininko
1946 m birželio mėn 6d
Nr. 24

Slaptai

Rinktinės
Vadui

Raportas

1946 mt. birželio mėn 5d. prie dejome musų bolševikams pasalas, kuriuos vadovavo Karijotas

Atejom naktimi į kautynių vietą, apžiūrėjom visas pozicijas, nustatėm kovojų vietas, išrinkom patikimus apsaugos ir kautis priešo.

Karijotas su šešiais kovotojais užėmė pirmą gyvenamą vietą nuo Marijampolės prie kelio, vedančio į Šunskus, o aš su keturiais eyrais - antrais trobesiais

/vesti/

o Jakalas su dviem kaimynais – trečiuoju gyventojų kelis pusmečius.

Kadangi man matematikos nebuvo, aš prašiau Kazio kad, prisėdęs pamokyti, jis duotų šimtą.

Apie dešimtį valandą atvažiavo mašina, bet, kuo labiau darėsi tamsu, pamiršo mašina su prisėdusiu.

Tuomet aš pranešiau apie tai vyrams, kad mašina čia pat ir pradėjau laukti su žiburiu.

Kai buvo duotas šimtas, pradėjome važiuoti.

Kadangi mašina eis dideliu greičiu, tai žiburių nenukreipiau, bet tik sėdėjau

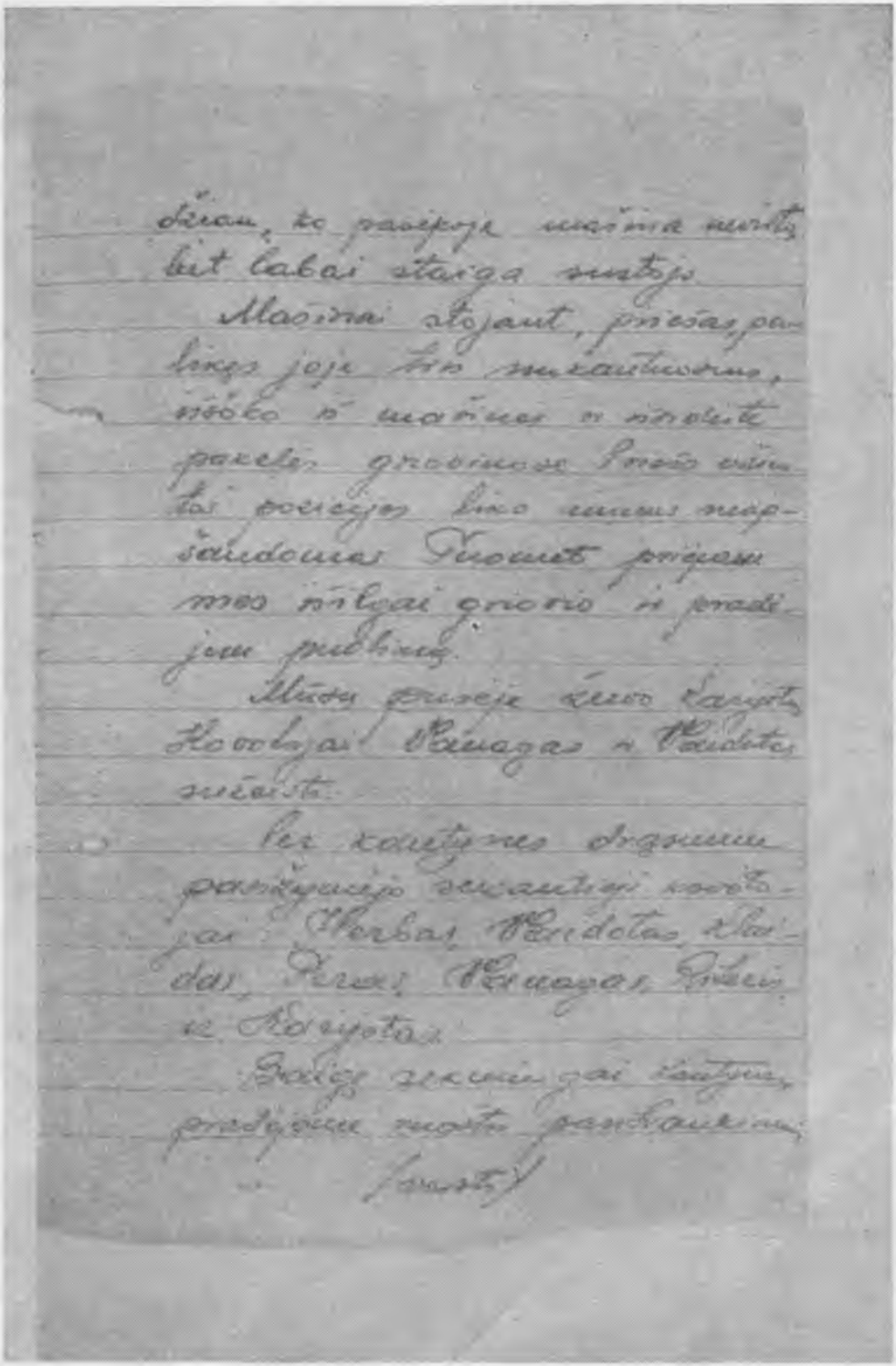

dėkau, to pasėkoje mažinė nuotr
bet labai stiprią sveikatą.

Mašina atjaut, prieš pa-
likęs joje šio nuotraukoms,
nėčio ir mašinėlė ir nuėjo
pasiėlę grožinės prozos rašy-
tojai pasiėjęs bico ranką nepa-
žįstamas Tėvynės pirkęsu
mos nėlyai grįžo ir prade-
jom pabėgę.

Mūsų grupėje čia vo šaipės
Kaunės Vėlnagos ir Vilniaus
universitetų.

Per kavutę mes drąsiau
pamėgavę susitikimą rašy-
tojai Verbai, Vaidotai, Mai-
dai, Prunei, Vėlnagai, Pilėnui
ir Kazimierai.

Rašytojai susirinkusiems pa-
dėjėme rašyti pasirašinėti
savo

Jonas paėmė seserį ginklu
šiurpo šaukštą ir susėdo Vaka-
rą. O aš su Povilu nuėjau
pas gail. seserį.

Pranešu apie gabią pasų
Marijampolės, nebuvo Gabiaus dėl
slogos laiko viešoje apsilankyti
susėdėjęs Vakare.

Pasėdėjus pakalbėjus apie
mus žmones ėjau sau pasveikinti.

Pasveikinau dar du kitus tėvus,
Vakaras pradėjo vandeniu Puo-
met nusprendėme į pelkes
pas šikšninką ir gerai susi-
eyti. Aš su dviem kovotojais ir
su susirinkusiu suvažiavimo
kalbėtojas su trim dviem kovo-
tojais ir gimnazistais nuvažiavo
Šoliau.

Vikt. Grabys
Visuomenės

Sanitarijos Kolegijos
Vyr. Sek.
Kaunas

Nr. 14.

Ukio Skyriaus Viršininkui

Raportas

Pranešu Tamstai, kad š. m. lapkričio mėn. 4d. buvau nuvykusi į Kalgirio Ligoninę prašoma gyd. buvau ses. Palmyras pagelbėti operacijos metu, pasinaudojant mūsų Ligoninės medicininiais instrumentais ir sterilioška medžiaga. Į Kalgirį **Didui** buvo amputuota per dilbį kairioji ranka. Operavo Kalgirio Ligoninės Gydytojas - ordinatorius S. Sekretorius. Atsiėjas.

Rašė.

Sanitarijos Kolegijos V- kurso.

Nuorašas

VYTAUTO RINKTINĖS
V A D A S
1945 m.gruodžio mėn.21 d.
Nr. 176

"TAURO" APYGARDOS V A L U I

R a p o r t a s.

Remdamasis Apygardos Vado įsakymu Nr.23 § 4 perėmiau buv.GEDIMINO /PERKŪNO/ Rinktinės 1-mos kp.kovotojus iš 16 asmenų ir įjungiau į Vytauto Rinktinės ribas pavadinęs 5-tąja kuopa. 5-tos kp.vadu paliktas kov.VILKAS,kuris su jam priskirtais kovotojais užimė ir visas operacijas turėjo vykdyti Liudvinavo val.

Tvarkant 5-tąją kuopą pasirodė,kad kovotojai nepripažįsta jokių ant savęs viršininkų,jokių drausmės nuostatų ir jokių L.L.K. Organizacijai nustatytų taisyklių.

Gyventojai pradėjo su baime skųstis dėl 5-tos kp. kovotojų didelio girtavimo,triukšmo kėlimo,terorizavimo nekaltų tautiečių.

Įsakymai duoti raštu ir žodžiu buvo nevykdomi,siunčiami mieji raštai liko vidi neatsakyti.

Prieta prie to,kad kovotojai vienas kitą pradėjo šaudytis. Pav.Kuopos vadas VILKAS mušovė tos pačios kp.kov.BALANDĮ ir pats liko sužeistas.

Del viso to kas aukčiau išdėstyta 5-tų kp. įsakymu Vytauto Rinktinei Nr.24 §2 informavau.

Tuo pačiu įsakymu Nr §5 kp.vadą VILKĄ atleidau iš einamų pareigų.

Kuopos vadui VIKUBI su jam priklausančiais kovotojais,išskiriant žaliosios būrį,buvo raštu įsakyta greičiausiu laiku prisistatyti man.

Pirmo raginimo nepaklausė. 3/m.lapkričio mėn.įsp. pasiunčiau antrą raštą Nr.169 ko pasekoje atvyko į sutartą vietą 6 kovotojai: VILKAS,AŽUOLAS,KLEVAS,STUMBRAS,VIEVERYS ir ŽUKAS.

Kovotojai VILKAS,KLEVAS,STUMBRAS ir ŽUKAS nemoriai sutiko išformuojami,tačiau kovot.AŽuolas nesutiko ir nuolatos agitavo visus kovotojus,kad neklausytų Rinktinės Vado ir nesiduotų išformuojami. Mano akyvaizdoje demonstratyviai pareiškė,kad mes visi likusieji būsim vieningi,tvirti kaip plienas ir nepasidosime. Po to įteikė man raštą su keletu parašų,kuriame siūlė nuostatymus eiti prieš vadovybę. Gavau AŽUOLAS prisiųrė,kad visi kovotojai dar nespėjo pasirašyti.

1945 m.gruodžio mėn.14d. kovot,.KLEVUI buvo įduotas raštas Nr.197 pagl kurį buvo duotas paskutinis įspėjimas pricistatyti iki 1947m.sausio mėn.1 d.

Paskutinio įsakymo taip pat nevykdė ir pagal kovot. KLEVO duotą pranešimą visi susirinkę nutarė,kad jie visi atvyks 1947 m.sausio mėn.10 d. Šiokiam tai "pasišnekėjimui",gi apie išmaskuotąjį visiškai nepranešė.

Tokios darbos dar daug ilgai užtrukti,ko pasekoje gyventojai reikalauja turėti ramybė nuo tų pačių kovotojų ir nuolatinių MVD siuntėjų. Be to 5-tos kp.kovotojai nustato ne gyventojus prieš susibendrai ir labai smarkiai teršia L.L.K.Organizaciją ir jos autoritetą.

Prašau Apygardos Vadą nedelsiant imtis griežtų fizinių sutvarkymui buv.5-tos kp.kovotojus.

Priedas: KLEVO pranešimas ir 5-tos kp.kovotojų raštas.

pas. V A M P Y R A S
RINKTINĖS V A D A S

Nuorašas tikras: Klimas
Rinkt. A d j u t a n t a s

L.L.K.
VYTAUTO RINKTINĖS
V A D A S
1947m. vasario mėn. 24d.
Nr. 59

'T A U R O , ATGARDOS V A D U I

R A P O R T A S .

1947m. vasario mėn. 18d. parūčiau planą sunaikinti svarbiausius Marijampolės miesto ir apskrities kompartijos, MGB ir valsčiaus bolševikinius pareigūnus

Operacijos planas

Pas kov. P U Š E L Ė 1947m. vasario mėn. 18d vakarui suruošiu balių ir pakviečiu Marijampolės apskr. ir miesto kompartijos I-ąjį sekretorių Št. Š a k e v i č i ų, apskr. vykd. komiteto pirmininką R u t k a u s k ą, vyr. MGB tardytoją G r e i s ą, paskutinį vadėją G a r e v i č i ą, valsč. vykd. komiteto pirmininką K r i š č i ū n ą ir kitus. Pakviestieji galėjo dalyvauti su savo žmonomis ir savais svečiais.

Balių dalyvauja, be šeimininkės P U Š E L Ė S ryš. SAULUTĖ, 'veldininkas iš Vilniaus, M A Š Y T I S, ir kitos P U Š E L Ė S draugės.

Balius vyksta antrame namo aukšte, apačioje gyvena vienas milicijos pareigūnas.

Aš su Rinkt. Štabo pareigūnais O Š S L I Ū ir P L U B A S S A, kuopų vadais D I S E R D Ž I U ir V I S Š U L U ir kov S A R I J O S U priartėjame prie numatytos vietos, atatinkamai išsidėstome ir aš su šveig sk. v-ku U . a L I U turėjome eiti į vidų sunaikinti bolševikus, gi P U . a . . ' S A U L U . . ir M A Ž Y . i o apsigink.v, pistolytais mane iš vidaus. Adj.P L U B . . . a laike mano vietoje . Dikusiajiišsidėstęs prie mano. Visi kovotojai apsirengę rusiškom uniformom.

47m vasario mėn. 19d. 23 val. P U Š E L Ė man pranešė, kad į balių atvyko tik kompartijos I-mas sekretorius Š a k e v i č i u s, valsč. vykd. kom. pirmininkas su padėjėju ir dar vienu šyriu bolševikų tarnu, kuris savo pasikeitus ir kompanu. iš K r v e . . j t ė

Paaiškėjo, kad bolševikai suprato jiems patiektąsias pinkles, todėl atėjo tik neperspėtieji ir pastatė sa-

(verčiu)

vo švalgybą. Atėjusieji labai nejaukiai jautėsi, nerimavo net komjaunuolė K r v e l y t ė pradėjo verkti.

Sunkėjus tokiomis aplinkybėmis, kad nepakenktų viduje esantiems mūsiškiams, įsakiau P U Š E L Ę I atlikti savo nuožiūra pagal aplinkybes, ar ši su kovotojais pasitraukiu į sutartą vietą.

Grįžusi P U Š E L Ė kartu atvykusi ir pasų skyriaus vedėją Ž y d ą G u r e v i č i ų.

Jau po 24 val. P U Š E L Ė su komjaunuoliu, M A Ž Y T I U, įėjęs į atskirą kamerį, su didžiausiu susikaupimu ir nerimu tariasi apie pavaišinimą svečius, žvino patiekalu.

Po trumpos vidujinės kovos tarp. M A Ž Y T I Š su dviem pistoletais, P U Š E L Ė su vienu pistoletu šoka į kamerį ir acuotu palaidžia ugnį į už stalo sėdinčius bolševikus.

S A U L U T Ė laimingai prasmunka pro šuvius į kitą kamerį, čiupa pistoletą ir padeda pribaigti svečius. Skubiai praslinkus, kompartijos I-mas sekretorius B a k e v i č i u s, pasų sk. vedėjas G u r e v i č i u s, apsk. valsč. vykd. komit. pirmininkas ir komjaunuolė K a r v e l y t ė sunaikinti. Kruvinam sunkiai sužeistas pabėga./ apie šitą žinių nėra ligoninėje jau nėr a/.

P U Š E L Ė sužeista į ranką, S A U L U T Ė sužeista į petį /sužeidimai nesunkūs/, o kov. M A Ž Y T I U, kuris dar paima G u r e v i č i a u s pistoletą 7 kal. Walther sist. ir du granatinus laimingai pasitraukia.

Z I N A T I N I S V A D A S

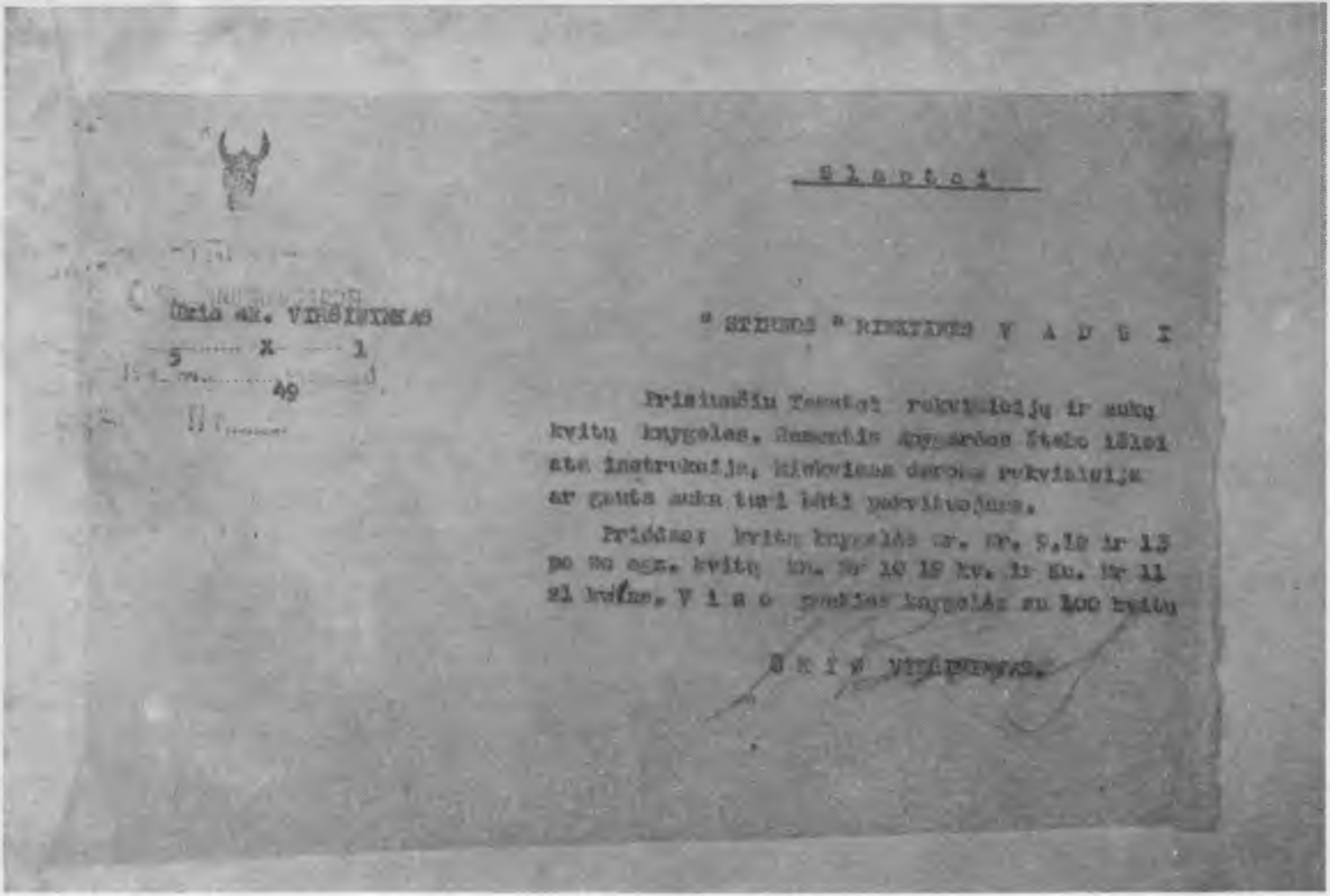

Biblioteka VDU
5 X 1
49

S l a p t o s

STIPENDIJOS KVITIMIS V A D O S

Prisiunčiu Tamstai rekvizitinių ir auksų kvitų knygeles. Gavusiūs šią siuntinį atsižvelkite instrukcijų, kiekvienam darbuotojui rekvizituojamų ar gautų auksų kvitų išdavimo pavyzdžius.

Priedas: kvitų knygelės nr. nr. 5,12 ir 13 po 50 egz. kvitų knygelės nr. nr. 10 12 ir 14 po 50 egz. kvitų knygelės nr. nr. 11 ir 15 po 100 egz. V i s o prieduose knygelės su 300 kvitų

S k i r v i t i n i n k a s.

L. L. K.
VYTAUTO RINKTINĖS
ŪKIO SKYRIAUS
VIRŠININKAS
1947 m.liepos mėn.25 d.
Nr.

Pil.....
Gyv.....

Mano turimomis žiniomis,Tamsta sudaręs grupę vyrų,ba jokio leidimo išgrobai gyvulius iš bav.Daukšio Ūkio.Paimta 6 (šešios)karvės.

Primenu Tamstai,kad toki veiksmai yra lygus paprastam plėšimavimui ir yra neleistini.Įvairius konfiskavimus gali ir valstybiniai turtai gali vykdyti tik aktyvūs kovotojai su Kiaktinės Vado arba mano leidimu.

Įspėju Tamstą ir kitus Tamstos grupės narius,kad ateityje panašius veiksmus traktuosiu kaip banditizmą ir imsiuosiu atitinkamų priemonių.

Iš Jūsų paimą grobį paskirstau sekančiai:1 karvė paliekama pas Tamstą kaip pas remėją,1 karvė paliekama toje vietoje,kur gyvenas seklys,gi likusias 4 karvės pavedu arba parduoti,pristatant pinigus man arba parduoti gyvas į mano nurodytas vietas.

Kyšį su mano palaikyti per kov.Rimį.ir per jį prašau man duoti skubų atsakymą,nes priešingu atveju imsiuosiu griežtų priemonių.

ŪKIO SKYRIAUS
VIRŠININKAS

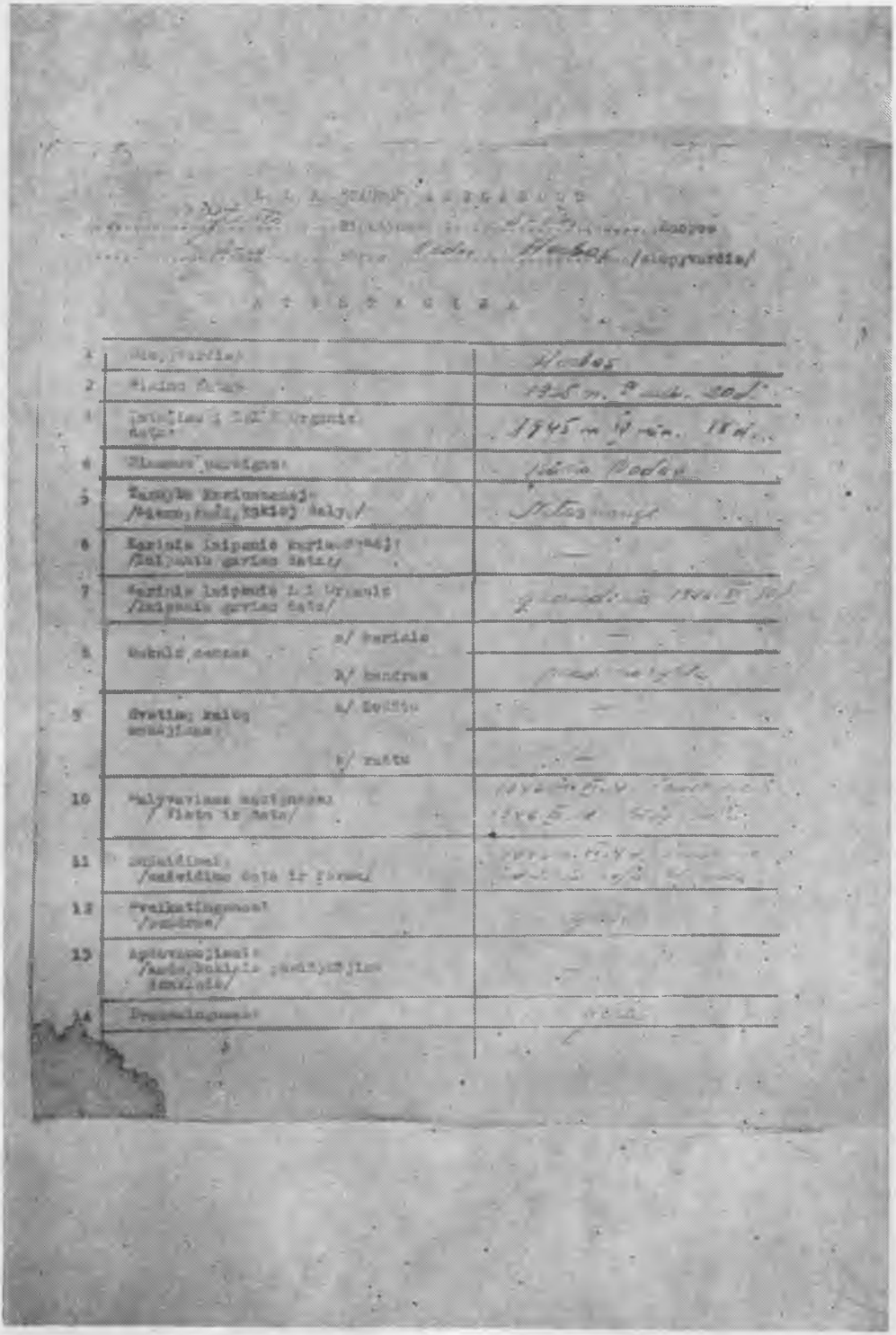

1	[illegible]	Kaunas
2	[illegible]	1925 m. [illegible]
3	[illegible]	1945 m. [illegible]
4	[illegible]	[illegible]
5	[illegible]	[illegible]
6	[illegible]	—
7	[illegible]	[illegible]
8	[illegible] a/ [illegible]	—
	b/ [illegible]	[illegible]
9	[illegible] a/ [illegible]	—
	b/ [illegible]	—
10	[illegible]	[illegible]
11	[illegible]	[illegible]
12	[illegible]	[illegible]
13	[illegible]	—
14	[illegible]	[illegible]

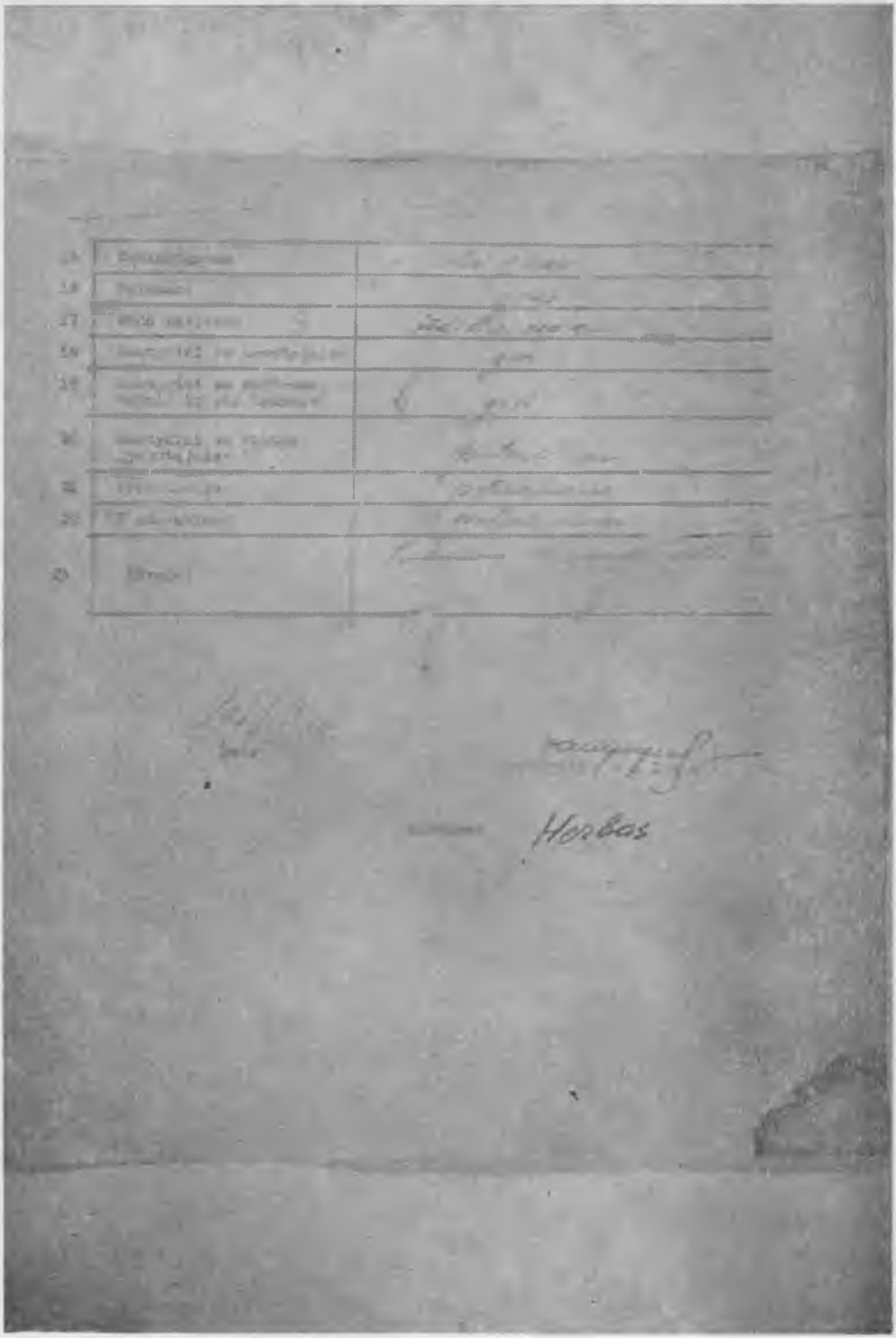

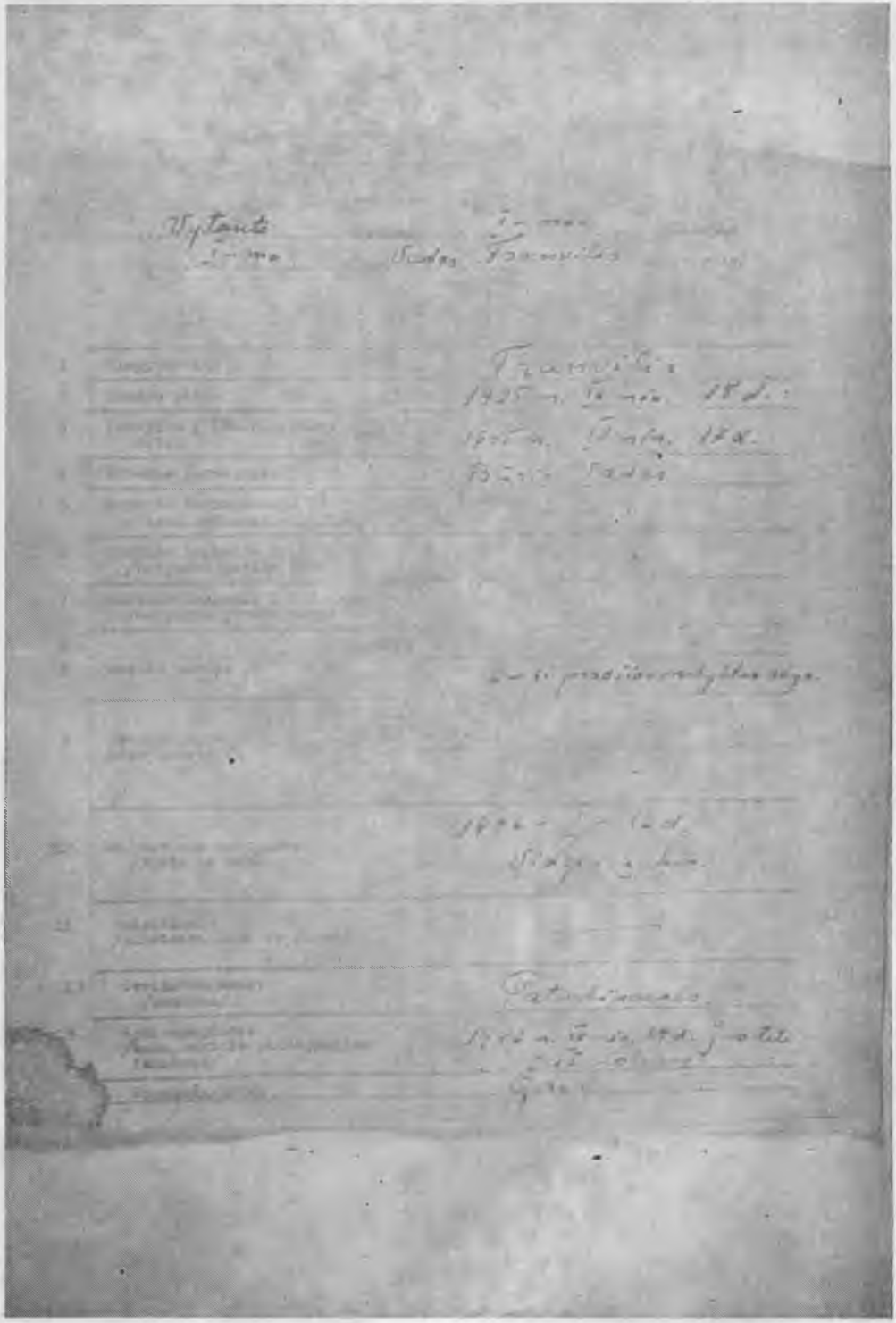

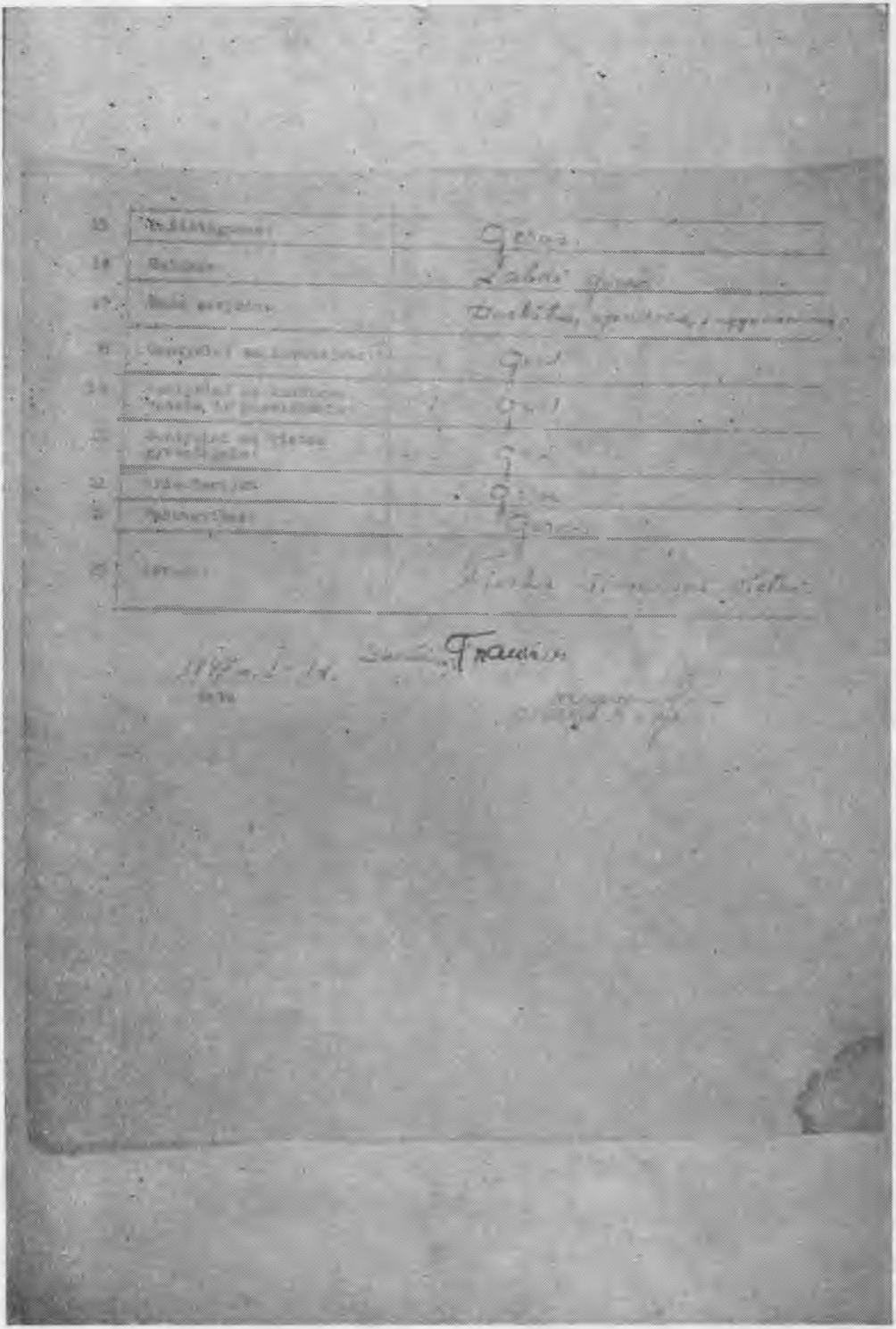

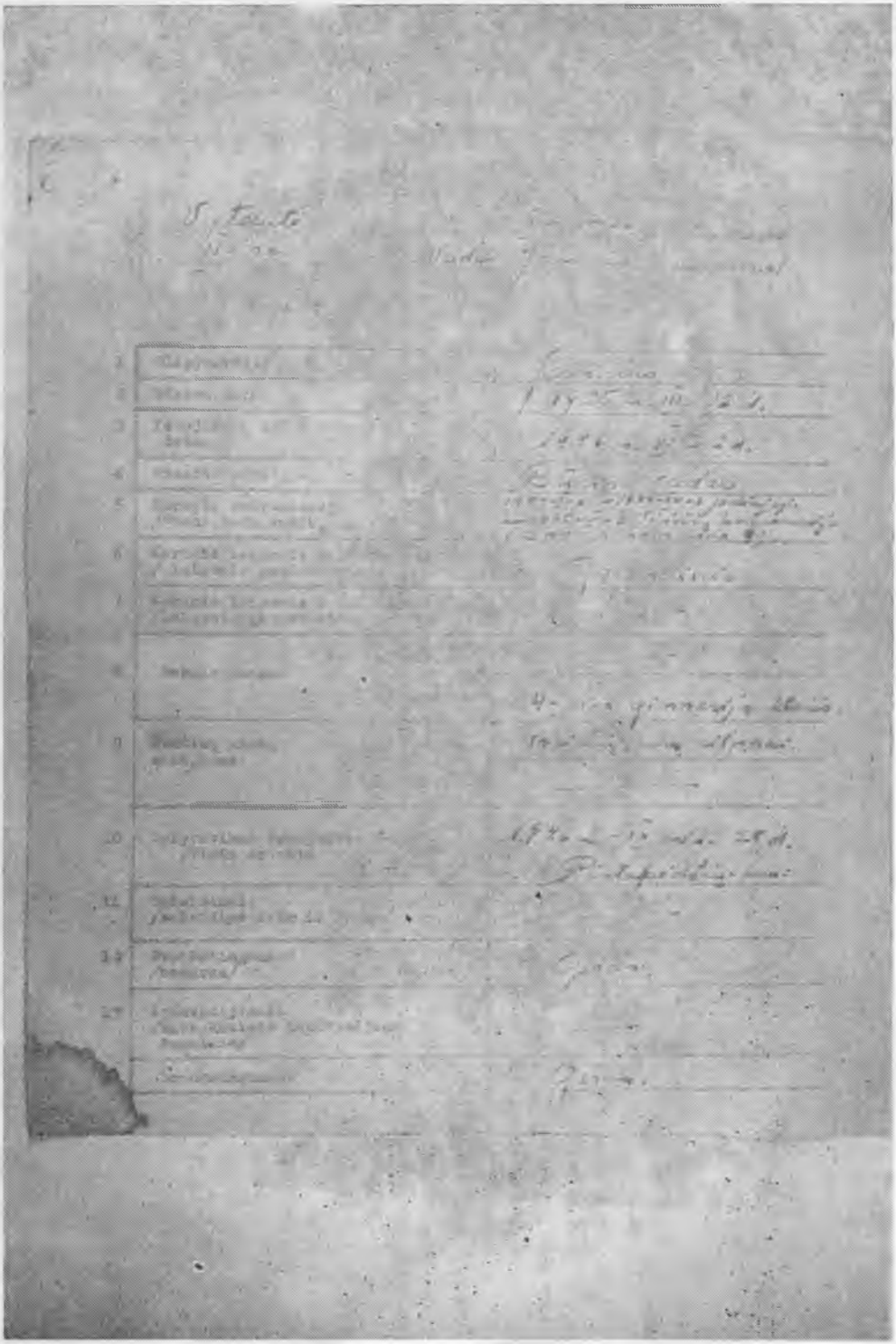

5. Laisvės kovų archyvas, II tomas

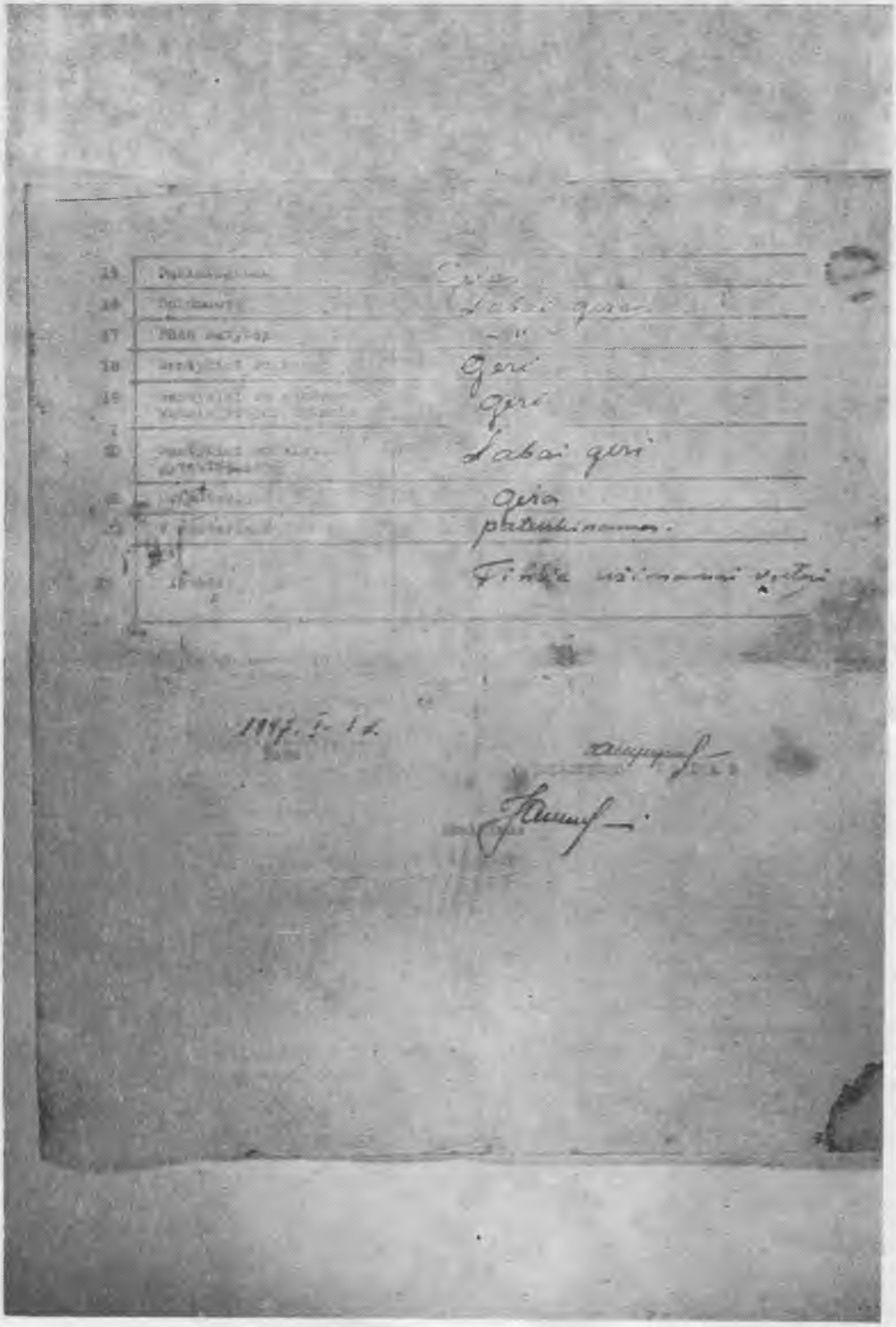

Jonas VENCKEVIČIUS

PASKUTINYSIS DZŪKIJOS PARTIZANŲ VADAS

S. Staniškis

I

Suvalkijos lygumų sūnus — SERGIJUS STANIŠKIS — gimė 1899.IX. 17. Marijampolės apskrityje, Padovinio valsčiuje, Geležinių kaime, atsinešdamas į šią ašarų pakalnę suvalkiečiams nebūdingą vardagimį.

Motinai Marijai tai buvo šeštas vaikas. Ištekėjusi antrukart už pasiturinčio ūkininko Miko Staniškio, ji visą savo širdį atidavė 11-os vaikų auklėjimui. Tėvas, baigęs tik nepilną pradžios mokyklą, buvo labai sumanus, tvarkingas žemdirbys, garsėjo savo darbštumu ne tik tarp kaimynų, todėl Didžiojo karo metais buvo išrinktas kaimo seniūnu. Šias tėvų savybes paveldėjo visi vaikai — su dalimi išėję į gyvenimą jie ir toliau liko darbštūs, dori žmonės. Tai tikri savo krašto patriotai, visuomet pasiryžę tarnauti Dievui ir Tėvynei. Visi noriai sėmėsi mokslo paslapčių, o du baigė aukštąjį mokslą. Tėvas mirė dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, o motinai buvo lemta išvargti abiejų pasaulinių karų baisumus. Mirė ji vos persiritus frontui į Vakarus, 1944 m. lapkričio 7 d. ją amžiams priglaudė Daukšių parapijos kapinaitės. Nelemta buvo daug kentėjusiai Suvalkijos Motinai atsisveikinti su savo Sergijumi. Ji taip ir nesužinojo, kad mylimas sūnus jau pasišventė laisvės kovoms. Taigi jai neteko iki išnaktų sielvartauti dėl Lietuvos kario pasirinktos gyvenimo prasmės ir kančios kelio.

Kaip dabar prisimena jaunesnysis brolis Antanas, I pasaulinio karo salvės marijampoliečius užklupo gana netikėtai, bet Geležinių kaimą stebuklingu būdu jos aplenkė — frontas persirito be šūvių. Vos prasidėjus karui, tėvas, pasitaręs su kaimynais, nusprendė, kad bėgti į Rusiją nėra reikalo. Į kaimą tebuvo atjoję du rusų kazokai varyti žmones, bet čia pat jau sėlino vokiečiai.

Praūžus frontui, ūkininkai įniko į žemės darbus, ūkininkaičiai pradėjo lankyti besikuriančias lietuviškas mokyklas, nors gerokai suvokietintas. Gabus mokslui Sergijus, baigęs rusišką pradžios mokyklą Liudvinave, toliau mokosi Marijampolės realinėje gimnazijoje. Čia jis sužinojo apie 1918 metų vasario 16 d. Nepriklau-

somybės Akto paskelbimą Vilniuje. Suvalkijos žmonės šią džiugią šventę iškilmingai paminėjo tik po metų kitų — savanoriams žygiuojant į mūšį. Kaip mena Geležinių kaimo senbūviai, per Sumą paraginti Daukšių klebono, kas raitas, pėsčias ar rogėmis slidinas skubėjo Marijampolėn, į vadinamąją „kiaulių rinką" (dabar toje vietoje yra rusų mokykla). Toje šventėje dalyvavo ir Sergijus, kuris vėliau susižavėjęs pasakojo kaimo jaunuomenei apie neregėtą gausybę žmonių, kalbėtojų išmonę ir parado gretų darnumą, kai aidint maršo garsams ir minios valiavimais buvo paminėtos pirmosios Nepriklausomybės metinės.

Aktyviausią gimnazijos aušrininką, matyt, tuo metu užvaldė didysis geismas įsijungti į Tėvynės gynėjų gretas. Kupinas jėgų jaunuolis įniko semtis mokslo žinių ir 1920 metais baigė Marijampolės realinės gimnazijos keturias klases. Tų metų rudenį, pačiame kovų su Lenkija įkarštyje, nedvejodamas įsirašo į Karo mokyklos IV laidą Kaune, po to Vilniuje. Grįžus Donelaičio ir Gedimino gatvių sankryžoje esantys rūmai vos besutalpino 500 entuziastingų kariūnų. Kartu su Steponu Dariumi dalyvavo iškilmėse, grąžinant Lietuvai, pagal 1921.V.14. Rygos sutartį, Palangą. Tiesa, ateinančiais metais vėl nutarė tęsti mokslą gimnazijoje, bet 1922 m. galutinai apsisprendė. Tad brandos atestatą teko įsigyti jau su blizgančiais antpečiais. Nors Nepriklausomybės kovose Sergijus nedalyvavo, tačiau pirmosios kovos krikštas vis dėlto buvo tikras — aidint šautuvų salvėms savanorių dalyvauta Klaipėdos sukilime. Taip kariūnas, vos nusiėmęs uniformą, tapo Mažosios Lietuvos savanoriu ir 1923.I.15. įžengė Klaipėdon. Prancūzams beliko viena išeitis — nešdintis savo laivais už jūrų marių. Nors taip atsilyginta Prancūzijos vyriausybei už jos kišimąsi palaikant Lenkiją 1920 metais. Tai liudija nuotrauka, kurioje Staniškis stovi drauge su trimis sukilėliais ir bronzos medalis, skirtas Klaipėdos išvadavimui, kuriuo Sergijus buvo apdovanotas 1923.X.15. Karo mokyklos baigimo proga. Tuomet iš 79 absolventų šitokia garbė tebuvo suteikta nedaugeliui. Prieš akis atsivėrė viliojanti tarnyba kavalerijoje. Jaunesniojo leitenanto laukė pirmas paskyrimas į 2-jį ulonų Lietuvos Didžiosios kunigaikštienės Birutės pulką, kuris buvo dislokuotas Kaune, po to Vilkavišky, o nuo 1926 metų Alytuje. Čia Staniškis aktyviai dalyvauja gruodžio 17-osios perversme. Vėliau perkeliamas į 1-jį husarų Lietuvos Didžiojo etmono Janušo Radvilos pulką, dislokuotą Kaune. Čia gabus karininkas spėriai kilo tarnyboje — vadovavo eskadronui, aktyviai sportavo, taikliai šaudė, mėgo dainą ir medžiokles, buvo labai draugiškas. Mėgo jį bičiuliai ir pavaldiniai, nepeikė viršininkai. 1938 metais buvo paskirtas kavalerijos lektoriumi į PLP (Pirmojo Lietuvos Prezidento) Karo mokyklą, eskadrono vadu (majoro teisėmis ir su majorui priklausančia alga). Tik tragiški 1940. VI.15. įvykiai ir Lietuvos okupacija sutrukdė apiforminti vos prieš kelias dienas suteikto majoro laipsnio dokumentus.

Kaip žinome, 1940-ųjų metų vasaros pabaigoje buvo likviduota Kauno Karo mokykla. Prieš tai buvo pašalinta visa jos vadovybė, o daugelis karininkų atleisti iš pareigų. Likusieji buvo perkelti į Vilniaus pėstininkų karo mokyklą. S. Staniškis ten nesikėlė ir kaip nepatikimas elementas buvo iš karo tarnybos atleistas — galbūt prie to prisidėjo dar ir griežtas jo atsisakymas dalyvauti 1940.VII.14—15 d. atėjūnų primestuose rinkimuose į Liaudies Seimą.

II

Antanas Staniškis gerai prisimena savo vyresnįjį brolį Sergijų — nuo vaikystės pamaldų, labai prieraišų prie šeimos, kaip reta darbštų. Jau nuo mažumės jis pasižymėjo valingumu ir atkaklumu, o esant reikalui nesidrovėdavo įrodyti savo karingumą ne tik tarp bendraamžių, bet visuomet buvo doras, teisingas ir laikąs duotą žodį, stropus ir viskuo besidomįs jaunuolis. Vos suradęs laisvesnio laiko, po pamokų ar atostogų metu, skubėdavo į gimtus namus, prie Dovinės krantų, talkinti ūkyje. Sergijus visuomet norėjęs būti tvirtu ir nepraleisdavęs dienos nesigrūdindamas. Nors vargo prispausti Suvalkijos ūkininkai dar 1916 m. išmoko gaminti naminę, svaigalai Sergijaus niekuomet neviliojo, o rūkyti pradėjo vėlai — tarnaudamas kariuomenėje ir ypač partizanaudamas, kai kasdien mirtis žvelgė į akis.

Visi Miko Staniškio vaikai buvo muzikalūs ir nedarydavo gėdos savo tėvui — jaunystėje buvusiam garsiam Liudvinavo bažnyčios „kantoriui". Taigi Sergijus nevengdavo pasigalinėti kaimo vakaronėse savo gražiabalsiu baritonu su kaimynų vyriokais. Nuo mažens kartu su šeima įpratęs nepraleisti sekmadienio šv. Mišių, o ypač gegužinių pamaldų, Sergijus tą patį praktikavo ir kariuomenėje. Mes, nuošalių Žaliakalnio gatvelių vaikai, dar prisimename anuos sekmadienius, kai išgirdę dūdų orkestro trenksmą, metę visus žaidimus bėgdavome į Kipro Petrausko gatvę palydėti Įgulos bažnyčion žygiuojančių raudonuojančiomis kepurėmis ir kelnėmis husarų.

Kaip ūkininko vaikas, Sergijus labai mėgo gyvulius, ypač žirgus. Gal dėl to jį taip viliojo kavaleristų romantiškumas. Kariuomenėje nuolatos aktyviai sportavo, pasižymėjo kavaleristui būdinga smagia ranka ir taiklia akimi, bet ypač mėgo jodinėjimą, ne vieną kartą tapo jojimo konkursų nugalėtoju. Žaliakalny, Petro Vileišio aikštėje, sykį laimėjo aukščiausią — Respublikos Prezidento prizą. Prieš karą raiteliai kasmet varžydavosi dėl dviejų taurių — Prezidento ir Kavalerijos štabo. S. Staniškis taip pat dalyvavo tarptautinėse varžybose Rytprūsiuose ir laimėjo III prizą. Visuomet kovojęs už lietuvybę, prieš II p. karą S. Staniškis kartu su girininku ir mokytoju pasikvietė kleboną dr. Česaitį ir įvedė lietuviškas pamaldas Lapių bažnyčioje.

III

Po ilgametės ir sąžiningos tarnybos Lietuvos kariuomenėje, niekuomet nepriklausęs jokiom politinėm partijom (išskyrus aušrininkus), S. Staniškis bolševikų buvo paliktas be pragyvenimo šaltinių. Prislėgtas sielvarto dėl pavergtos Tėvynės ir jos tolimesnio likimo, jis priverčiamas persikelti iš Kauno į Lapes, Šatijų km. Čia, už kelių kilometrų ant aukšto Neries skardžio, dešinėje į šiaurę vingiuojančio kelio pusėje, driekėsi 38 ha ūkis — viskas, ką uždirbo doras karininkas per 20 tarnybos metų. Tik tiek teturėta pinigų (kartu su ilgalaikėm paskolom ir paveldėta iš tėvų dalimi), tiek tenusipirkta tuščios žemės rėžių iš parceliuojamų kaimų, valstiečiams keliantis į vienkiemius. Aišku, kad ji buvo ne geriausios rūšies, o 10 ha smėlynų tiko tik miškui auginti. Kaip ir dera naujakuriui — reikėjo pradėti nuo trobesių statybos ir pasikliauti savo rankų miklumu bei minties guvumu. Kad laikai nebuvo dėkingi statyboms, rodė artimo kaimyno staigi mirtis dar okupacijos pradžioje. Apimtas baimės ir nevilties, taip ir nebaigė statyti savo ūkelio Pakalniškių kaime

Aleksandras Kondrackis — buvęs Alytaus, Jurbarko policijos vadas, o prieš pat pensiją viršininkavęs komunistais perpildytoje Dimitravo darbo stovykloje. Vėliau bolševikai žiauriai atkeršijo visai jo šeimai — vieną sūnų privertė bėgti į Vakarus, kitą į mišką (jis buvo nuteistas 25 metams ir vos gyvas sugrįžo iš GULAG'o). O jaunylė dukrelė kentė dvigubą tremtinės ir našlaitėlės vargą, nes antrąkart vos išvydus bolševikų kariauną, neatlaikė Motinos širdis. Šiandien net pamatų toje vietoje nebeliko... Dar tragiškesnėmis aplinkybėmis tolimesniame Geranonių k. žuvo gen. št. mjr. K. Starkus.

Taip pat sąžiningiems Lapių žemdirbiams gėlė širdį pažvelgus į apylinkės. puošmeną — deja, jau ištuštėjusius, tragiško likimo mūsų premjero Antano Merkio dvaro rūmus. Nenujautė Sergijus, kad panaši lemtis buvo skirta ir jam. Tarnaudamas Kaune jis labiausiai pamėgo tyliąsias Žaliakalnio gatveles. Kur geriau pailsėsi, jei ne šalia husarų kareivinių vingaus Radvilėnų plento prisiglaudusioje nuošalioje sodyboje — prie egzotiško Zoologijos sodo, Beržų gatvelės paunksnėje. Negaištant laiko, pakeliui iš kareivinių čia pat galima buvo užsukti į Tulpių gatvę ir aplankyti brolį Antaną. Kurį laiką Sergijus grožėjosi laikinosios sostinės nuostabia panorama iš Dzūkų gatvės 5-o namo I aukšto. Tačiau nenujautė, kokią reikšmę turės tolesniam jo gyvenimui priešais besipuikuojantys buvę lenkų konsulo F. Charvato rūmai (Dzūkų 2), kurie ir šiandien kelia kraupulį praeiviams. Kaip tik lemtingą 40-ųjų vasarą jų pusrūsy buvo įsikūręs bolševikų XI armijos karo tribunolas, kurio nuosprendžiais prasidėjo mūsų karininkijos martirologija. Būtent už šių durų, saugojamų ginkluotų raudonarmiečių, dieną naktį buvo sprendžiamas mūs karių likimas — kam dar pagyventi, ką į duobę įkišti, kalėjime kankinti ar į Sibirą tremti!

Tragiški birželio 14-osios įvykiai iš tuometinės sostinės netrukus paplito į tolimiausias pakaunės apylinkes. Netikėtas dviejų šautuvais ginkluotų mėlynkepurių pasirodymas S. Staniškio ūkyje sietinas su paslaptinguoju namu Dzūkų gatvėje. Tą baisųjį penktadienį iš ten atsiųstieji satrapai sutiko savo auką betriūsiančią laukuose ir... neatpažino! Čekistus suklaidino prasti valstiečio rūbai ir nesutrikusio S. Staniškio ramus atsakymas, kad ieškomasis majoras troboje. Šitos akimirkos užteko išsigelbėti! Namuose teradę tarnaitę, apgauti kareiviai, šūkaudami „stoj", atatupsti metėsi už kluono, bet toliau pamiškės nedrįso žengti. Tik pamesti arimai aštuonias dienas laukė savo artojėlio. Deja, nedaugeliui pasmerktųjų tuomet pavyko šitoks šuolis į laisvę. Ryžtingas ir principingas S. Staniškis dar bolševikmečio pradžioje sugebėjo sėkmingai apmulkinti Lapių valsčiaus komunistėlius. Nacionalizacijos vykdytojai jam tepaliko 10 ha žemės, bet aukštesnėse instancijose pavyko įrodyti, kad pats išdirbdavo žemę. Tuomet sugrąžino visus 30 ha, bet mokesčiai buvo paskirti nepakeliami. Tuokart nuo visų blogybių galėjo išgelbėti tik karas — kėlęs žmonėms ne siaubą, o išsigelbėjimo pragiedrulį...

IV

Ne lengvesnis mūsų valstiečių gyvenimas buvo ir vokiečių okupacijos metais. Tačiau jie nedrąskė ūkių, nes frontui reikėjo kuo daugiau duonos. Nors duoklės ir didžiulės, bet nuo vokiečio galima buvo lengviau atsipirkti. Kaip prisimena brolis, Sergijui ūkininkavimo potraukis buvo įgimtas nuo mažumės, nes gausi šei-

ma vertėsi be samdinių, netgi piemuo buvo savas. Gerai mokėjo dirbti žemę, domėjosi agronomijos ir sodininkystės paslaptimis, skaitė literatūrą. Mėgo kopinėti avilius, planavo užveisti sodą ir pasodinti mišką. Įsigijo visus būtiniausius žemės ūkio padargus, pasistatė kluoną, tvartą. Galutinai įrengė keturių kambarių suvalkietiško tipo stubą, kurią dar 1938 metais suprojektavo sumanus inžinierius brolis Antanas. Jis taip pat įrengė vandentiekį su rankiniu siurbliu. Beliko pasirūpinti elektra, tačiau vėjo variklio problemos nebuvo išspręstos iki karo pabaigos. Kaip matome, visur jautėsi gero šeimininko rūpestinga veikla ir aiškus noras čia įsitvirtinti ilgam. Gerai tvarkomas ūkis galėjo išlaikyti nemažai galvijų. Turėdamas silpnybę žirgams, Sergijus labiausiai jais ir rūpindavosi, kartais net šešetas puikuodavosi arklidėje. Tuomet tai buvo ne tik vienintelė darbo jėga, bet ir greičiausia susisiekimo priemonė, aišku, be visuomet po ranka esančio dviračio.

Nuo mažens augę darnioje šeimoje, broliai Staniškiai iki karo pabaigos nenutraukė glaudžių ryšių. Šventadieniais Sergijus dažnai su pusbroliais atvažiuodavo į Žaliakalnį, kur Tulpių 5—4 gyveno brolis Antanas, sužaisti tradicinę proferanso partiją.

Aš gyvendamas tame pačiame name taip pat dažnai matydavau jį — visuomet pasitempęs, kariškos laikysenos ir įsimintinos geranoriškos šypsenos, gana panašus į mūsų kaimyną. Tačiau mus, paauglius, tuomet labiausiai domino eiklieji žirgai, nerimastingai betrypčiojantys kiemely.

V

Kiek žinome iš Antano Staniškio pasakojimų, brolis politinėje veikloje vokietmečiu nedalyvavo, nors domėjosi mūsų gausia pogrindžio spauda, buvo informuotas apie VLIK'o planus. Jo ūky 1942—43 m. slapstėsi Gestapo ieškoma giminaitė — aktyvi rezistentė. Jis nuolat klausėsi radijo pranešimų iš užsienio, sekė karo veiksmų eigą visame pasaulyje. Niekuomet nepasitikėjo vokiečiais, piktinosi jų brutalumu, ypač žydų žudynėmis ir niekada negalvojo tarnauti vermachte. Nujausdamas rudmarškinių klastingumą, Sergijus nesirašė į Vietinę rinktinę. Atrodė, kad visos negandos aplenks šį romų, visiškai nekaringai nusiteikusį sėslų žemdirbį, kuris visa širdimi džiaugėsi savo rankomis išaugintu kiekvienu žiemkenčio daigeliu, pranašaujančiu gausų derlių. Nuo pikto vokiečio akies netgi globojo rusą — belaisvį, kuris, išgelbėtas nuo badmirio, kelis metus darbavosi ūky kaip šeimos narys.

1944-ųjų metų išvakarėse visiems Lietuvos gyventojams jau buvo aišku beviltiška Vokietijos padėtis. Net mes, dar būdami paaugliai, tą supratome. Ne veltui ilgas valandas pratūnodavome prie prislopintų radijo imtuvų, klausydami BBC pranešimų lenkų ir vokiečių kalba ar lietuviškai iš Maskvos, o 1944-ųjų ankstyvą pavasarį, sekmadieniais, 10 val. prilipę prie 40,5 m. bangos, gaudėm „Laisvosios Lietuvos" radijo stotį. Prisimenu, kaip tada džiaugėmės, išgirdę, nors ir labai prislopintą, „Žalgirio" pogrindžio siųstuvo garsą. Ne mažiau reikšmingos buvo Bi-Bi-Si diversinės „Svvit" radijo laidos lenkų kalba (kaip vėliau paaiškėjo, siunčiamos iš Londono, bet imituojančios siųstuvus Lenkijoj). Be abejo, šie informacijos šaltiniai buvo prieinami ir S. Staniškiui, nes visais laikais ant jo darbo stalelio puikuodavosi radijo imtuvas. Labiausiai jis pasitarnavo grėsmingais 1943-aisiais. Tuomet visi netikėtai susidomėjome Maduonos

radiofono balsu iš Latvijos. Pasirodo, šis iš karto nutildavo, kai tik rusų bombonešiai perskrisdavo fronto liniją! Nebuvo sunku net lėktuvų kryptį nustatyti — vokiečiai visuomet išjungdavo artimiausias radijo stotis. Aišku, slėptuvę pasirinkti iš anksto — saugiau!

Visgi sąjungininkų sėkminga invazija į Prancūziją 1944.06.06. dar nepranašavo Lietuvai tragedijos. Tačiau po pustrečios savaitės toli už Minsko prasidėjusi „Bagrationo operacija" tikrai buvo netikėtai sėkminga ir stulbinanti, nes vokiečiai nenujautė 1944.06.23. puolimo krypties. Tuomet Gudų pelkynuose pralaužtas frontas leido Raudonąjai armijai per mėnesį pasiekti Vokietijos Reicho prieigas Rytprūsiuose, užimti Marijampolę (1944.07.31.), Vilkaviškį (08. 17) ir pakeisti visą karo eigą.

Aišku, kad artėjančio fronto gausmas vertė kiekvieną rūpintis savo saugumu. Kariškiui bėglio kelias reiškė negarbingą pasitraukimą iš kovos lauko, galbūt priesaikos Tėvynei sulaužymą. Matyt, S. Staniškis buvo tvirtai nusprendęs pasitarnauti Lietuvai kitokiu būdu. Nežinome, kaip jis pakliuvo bėgantiems vokiečiams į nagus, kaip nuo Neries skardžio atsidūrė prie Šešupės krantų, kur kasė apkasus. Tačiau dar ir šiandien Suvalkijos sostinėje senoliai pasakoja legendas apie šaunaus karininko, Geležinių kaimo gentainio, stebėtiną pabėgimą prie Vilkaviškio 44-ųjų vasarą. Marijampolietis Simonas Babarskas (kaip savanoris kūrėjas, 1988.10.08. iškėlęs pirmąją trispalvę mieste) tvirtina, kad kelissyk bėgęs mūsų karininkas vokiečių buvo budriai saugomas. Kartą perveždami, pasiguldė jį vežiman ir užmetę pasostę jo kojas užsėdo vokietis. Bet belaisvio būta gudraus — išsinėręs iš aulinukų jis pro vežimgalį išslydo ir basas nėrė miškan. Nevykėlis vokietukas į vietą pristatė tik... batus!

Jeigu atsisveikinimas su paskutiniuoju vokiečiu Užnemunėje priminė jaunystėje skaitytą nuotykių romaną, tai raudonarmiečių antplūdis pranašavo baisų tvaną — neregėtą mūs istorijoje nuo švedmečio laikų. Be abejonės, S. Staniškis ir naujiesiems okupantams nebuvo linkęs atskleisti savo profesinių įgūdžių. Jis žinojo, kad šiame beprotiškame kare mus išgelbėti gali tik abiejų besipešančiųjų kuo greitesnis nusialinimas. Juo labiau, kad dar buvo neužmiršta netolima istorinė tiesa — Didžiojo karo griuvėsiai juk palaidojo abejus Lietuvos priešus!

Šiandien jau tikrai žinoma, kad pradžioje Sergijus dangstėsi dar prieš karą mirusio giminaičio (vieno brolio uošvio) Pucėtos pavarde. Ne kartą nuo pašaliečio akių jį slėpė bebaimiai tėviškėnai ir šiaip geri žmonės. O kas galėjo saugiau priglausti, jei ne didingas Buktos miškas — vaikystėje vadintas Žalgiriu ir apipintas slėpiningomis legendomis, čia pat esančios didžiosios Žuvinto pelkės, ar gembėto Amalviškių ežero klampiosios pakrantės, kur vaikystėje bemėlyniaujant buvo apvaikščiotas kiekvienas palių kupstelis. Nelaimės atveju čia visuomet tave priglaus nuošalios Palios — slėpiningiausios pelkės Suvalkijos, nuo seno garsėjančios bruknynojais, rudenį viliote viliojančios aplinkinių kaimų gyventojus.

Kokia sunki buvo rezistencijos pradžia, rodo pirmojo S. Staniškio organizuoto partizanų būrio išblaškymas jau pirmą kovų vasarą. Nepadėjo netgi raisto neišbrendamos klampynės — per daug nelygios buvo jėgos! Beslapukaujančių stribų nurodymu kariuomenė puolė pagal visas karo meto taisykles.

Apie šį mūšį užuominų randame paskutiniojo Lietuvos partizanų va-

Antras iš kairės S. Staniškis-Litas (ketvirtas iš kairės — J. Lukša-Daumantas)

do A. Ramanausko—Vanago atsiminimuose. Čia jis pirmąkart mini Antanaitį, Litą, Viltį, buvusį kapitoną Staniškį, 1945-ųjų gale atsitiktinai atpažintą Tauro apygard. vado Mykolo Jono (av. mjr. J. Drungos), mat abu prieš karą tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Atsiminimuose taip pat aprašomas įsimintinas šių Tauro apyg. vadų susitikimas su A apyg. vadu Kazimieraičiu (plk. ltn. inž. Juozu Vitkumi), kuris irgi atpažino Sergijų — PLP Karo mokykloje kartu tarnavusį lektorių, kavalerijos eskadrono vadą, 1940 m. užtarnavusį majoro laipsnį. Labai glaudūs ir susipynę buvo šių keturių pietų Lietuvos partizanų vadų gyvenimo ir kovų keliai. Ištisus 13 metų — iki 1957 metų — išsijuosę plušo aukščiausio rango „gebistai", kol krito paskutinysis iš jų — LLKS (Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio) Tarybos prezidiumo pirm. generolas Vanagas (Adolfas Ramanauskas). Taigi neblogai slėpė Užnemunės girios ir Dzūkijos šilai mūs vadus. Tačiau labiausiai juos sergėjo dori, vargo engiami ir paskutiniu kąsniu besidaliną dzūkeliai, taip pat ir orūs Suvalkijos patriotai. Mes gerai prisimename, kokius metodus tuomet naudojo Abakumovo ir Merkulovo „Smiersas" ar NKGB-MGB, Berijos NKVD-MVD arba dabartinio KGB pirmtakai su „krikštatėviu" gen. Ivanu Serovu priešaky. Nesudrebėjo lemtingą minutę lietuvio valstiečio širdis — aukotasi juk vardan švenčiausio laisvės kovų sąjūdžio. Net šeimos likimas buvo statomas į pavojų, nes okupantų ir jų batlaižių fanatiškas kerštingumas partizanų rėmėjams neturėjo ribų...

Galimas dalykas, kad čekistas Ant. Žilas straipsny „Kam kukavo gegutė?" („Nematomas frontas, V. 1967) tęsė nelemto 1945 m. vidurvasario mūšio Palios epilogą. Pasirodo,

tik po septynerių metų prie Amaliviškių ežero buvo likviduoti paskutinieji „Miškinio" būrio likučiai. Šios pasalos metu iš trijų atplaukusių valtele partizanų buvo nukautas vadas Karaliūnas ir suimtas Kolumbas. Jeigu šiedu tikrai buvo S. Staniškio bendražygiai, tai tikėtina, kad Sergijus 1945 metais vadovavo tam pačiam Palių partizanų būriui ir turėjo Miškinio slapyvardį.

„Partizanų gretose" (I—II d.) Adolfas Ramanauskas—Vanagas nušviečia visą Antanaičio, Lito, Vilties veiklos pradžią Dzūkijoje 1945—46 m., nurodydamas, kad 1949 metais jis buvo A apyg. (vėliau Dainavos apyg.) štabo viršininkas. 1946-ųjų sausį susijungus Tauro ir Dainavos apygardoms buvo įsteigta Pietų Lietuvos Partizanų (PLP) sritis. S. Staniškio vadovaujamas šios srities štabas pradėjo savo veiklą prie Šarūno rinktinės. S. Staniškis labai sunkiomis sąlygomis vykdė savo pirmąjį uždavinį — per žiemos mėnesius parašė naujus mobilizacinius nurodymus. 1946 m. balandžio 23 d. Punios šile paskelbė PLP srities vadų deklaraciją. Ne kartą dalyvavo partizanų apdovanojimo iškilmėse, įteikdamas Uolumo ar Narsumo juosteles. Parašė daug kontroversijų sukėlusį „Aplinkraštį Nr. 1", rūpinosi „Laisvės Varpo" leidimu. 1946-ųjų vidurvasarį jį užklupo skaudi netektis — vienas po kito žuvo PLP srities vadas ir padėjėjas (Kazimieraitis ir Mykolas Jonas). Galbūt tai buvo „Smiršo" (karinės kontržvalgybos) agento Erelio (Juozo Markulio) išdavystė. Tarsi nujausdamas nelaimę, S. Staniškis iš visų jėgų priešinosi, kad iš štabo į Vilnių vyktų Daktaras (Ant. Kulikauskas). Labai jau įtartinai atrodė pačioje sostinėje netikėtai įsisteigęs „Vyr. partizanų štabas". Netrukus įtarimas pasitvirtino — „štabas" buvo šio išdaviko rankose.

Dar šiandien galime sutikti ano tragiško laikmečio amžininkus. Štai buvęs Kęstučio rinktinės rėmėjas, marijampolietis Pranas Nedzinskas prisimena, kaip vieną 1946-ųjų pavakarį, prieš šv. Velykas, Krikštonyse sutiko Litą — buvusį husarų pulko karininką. Tuo metu čia vyko Dzūkijos vadų sueiga ir klebonas Raitelaitis jų garbei atnašavo šv. Mišias.

Sunki dalia lydėjo to meto mūsų laisvės kovotojus. Nors ir buvo jaučiama visapusiška dzūkų parama, bet nuolatinis stribų ir reguliarios kariuomenės persekiojimas teleido PLP sr. štabui normaliai veikti vos 3 mėnesius. 1946-ųjų spalio pabaigoje S. Staniškis šį štabą likvidavo, pasilikdamas mažesnio junginio — Dainavos apyg. štabo viršininku. A. Ramanauskas rašo, kad 1946 metais paskutinis laiškas iš S. Staniškio buvo gautas lapkričio mėn., paprašyta leidimo apsistoti žiemai Merkio rinktinės vado bunkery. Neaišku, kodėl jie susitiko tik po pusmečio? Atsiminimuose minimas 1947 m. rugsėjo 21 d. visuotinis Dainavos apyg. vadų sąskrydis. Tuomet A. Ramanauskas—Vanagas tapo Dainavos apyg. vadu. Galima manyti, kad štabo viršininkas nebuvo pakeistas. Ten pat rašoma, kad 1949-tų pavasarį Antanaitis jau turėjo Lito slapyvardį ir štabe iš Uosio vis gaudavo straipsnius pogrindžio „Laisvės žvalgui". Taip pat rašoma, kad 1949 m. rugpjūčio 1 d. PLP sr. vadu buvo paskirtas Vanagas (A. Ramanauskas). Galbūt S. Staniškis tuomet perėmė Dainavos apyg. vado pareigas?

K. Girniaus knygoje „Partizanų kovos Lietuvoj" mes skaitome, kad 1951 metų rudenį generolas Vytautas (kpt. Jonas Žemaitis) dėl sunkios ligos negalėjo vadovauti LLKS Sąjūdžiui ir Vyriausiojo partizanų vado pareigas perdavė generolui Vanagui (A. Ramanauskui). Galimas daik-

tas, kad tuo metu Litas (S. Staniškis) tapo PLP srities (vėliau, iki partizaninių kovų pabaigos vadinta „Nemuno" sritimi) vadu.

Galima prielaida, kad kaip tik tuomet Litas ir buvo galutinai Vilniaus MGB centro iššifruotas, o specialiai sukurtas čekistų operatyvinis štabas pradėjo pašėlusią jo medžioklę. Buvo imtasi visokių priemonių. Gerai įsisavinti šantažo ir išdavystės metodai pasiteisino ir šįsyk. Paskutinysis Nemuno srities vadas S. Staniškis žuvo 1952 ar 1953 metų vasarą. 1966 m. „Jaunimo gretų" 10—11 numeryje („Nematomas frontas", V. 1967) čekistai, prisidengę Ant. Žilo slapyvardžiu, aprašo dvikovą su Litu. Išdavikas Jonas Dabulevičius šiai akcijai buvo užverbuotas 1951.IX. 14 d. Jau po mėnesio, prisidengęs slapyvardžiu Miškas, patenka į „Siaubo" būrį. Čia užverbavęs partizaną Garsą (Stasys...), prasibrauna iki Lito adjutanto Aido. Čia būta budraus — įtarė klastą, tačiau susišaudant atsitiktinai slapuko buvo nušautas. Smurtautojų priversta jo sužadėtinė Žibuoklė parodė, kaip galima pasiekti Lito bazę pietinėje Prienų Šilo tankmėje. „Tarpininku", aišku, prieš jo valią, tapo II adjutantas Šermukšnis (buvęs Alytaus apskr. policijos nuovados viršininkas). Šį kartą nurodyta tiksliai — praėjus keletą miško kvartalų, už Didžiosios pušies, smėlėtame kalnely buvo aptikta Lito, Tėvuko slėptuvė, tapusi keturių didžiavyrių žūties nebylia liudininke. Beje, ši čekistų aprašyta naikinimo akcija buvo labai vienpusiškai išgarsinta spaudoje. Tačiau melo trumpos kojos — raudoni šilko siūlai nenustelbė grubios netiesos! Minėto straipsnio autoriai visomis išgalėmis stengėsi išaukštinti savo nuopelnus ir pateisinti visas naudotas smurto priemones. Tačiau labiausiai norėta pažeminti ir apšmeižti laisvės kovotojus. Aišku, jie paskelbė, kad paskutinysis Dzūkijos partizanų vadas ne susisprogdino, o buvo atsitiktinai užmuštas nukritusio rąsto. Tik dorai negalėjo paaiškinti, kaip toks „stambus buožė (!) po mirties nenorėjęs net batų atiduoti bolševikams", galėjo tapti Dzūkijos kaimų „suklaidintų ir pražudytų" žmonių vadu.

Nors straipsny neminima, kuriais metais ši akcija vyko, bet galima orientuotis, kad įvykiai aprašomi vidurvasario gamtos fone. Net visko matę čekistai tuomet labai stebėjosi slėptuvės konstrukcija. Tik mūsų nagingas ūkininkas, gerai išmanąs karo inžineriją, o gal dar nepamiršęs jaunystėje įvaldytų skautybės pagrindų, tegalėjo vidurmiškio glūdumoje taip sumaniai ir slėpiningai įrengti dviejų aukštų bunkerį. Netgi ventiliacinė anga už 20 metrų buvo taip meistriškai užmaskuota po išsikerojusia pušimi, kad joks atsitiktinis pakeleivis nebūtų jos pastebėjęs. Medžio viršūnėje prieigas sergėjęs slapukas neilgai tegalėjo priešintis kareivių pulkui, trigubu žiedu apsupusiam slėptuvę. Nors ši viena paskutiniųjų mūsų partizanų dvikovų vyko netrumpai, bet jėgos buvo nelygios...

Sunkiose mūsų rezistencijos kovose persvara visuomet buvo priešo pusėje. Tačiau paskutinieji pasipriešinimo metai buvo ypač žiaurūs. Netekę vilties iškovoti laisvę ir neradę atramos ištuštėjusiuose Dzūkijos bėdžių sodžiuose, tais lemtingais 1952 metais partizanai visgi nesudėjo ginklų ir beveik visi didvyriškai žuvo. Kaip žinome, PLP sr. štabas, ypač Dainavos apygarda, labiausiai nukentėjo nuo „emgebistų" siautėjimo 1949 metais. Betgi naujasis apygardos vadas S. Staniškis veikiai reorganizavo visą „Nemuno" srities struktūrą. Tik jo sumanumo ir ryžtingų veiksmų dėka okupantai ir jų pakalikai netu-

rėjo ramybės Lietuvoje dar kelerius metus.

Daugelį šiandien stebina, kaip S. Staniškis sugebėjo per aštuonetą žūtbūtinių kovų metų išlikti nesužeistas ir sėkmingai vadovauti stambiems „miško brolių" junginiams. Matyt, mūsų Karo mokykla buvo aukšto lygio ir savo kariūnus išmokė ne tik taktinių gudrybių. Vadinasi, mūsų karininkams nebuvo svetima ir platesnės apimties strateginė mąstysena. Apžvelgiant Sergijaus nueitą atsakingiausią gyvenimo tarpsnį, išryškėja neeilinės asmeninės savybės — atrodo, kad jis buvo gimęs slaptojo karo žygiams. Net beviltiškiausioje situacijoje kaip šachmatų virtuozas numatydavo daugelį ėjimų į priekį ir sugebėdavo pasirinkti tą vienintelį, geriausią išsigelbėjimo variantą!

Galbūt mūsų laisvės kovų sąjūdžio nuostoliai būtų buvę mažesni, jei ketvirtame dešimtmety mažiau būtume marširavę ir nekūrę visiškai nerealių gynybos direktyvų, o iš anksto pasiruošę vieninteliam efektyviam pasipriešinimo būdui — partizaninėms kovoms. Tik Šaulių Sąjunga tuomet ir buvo tinkamiausiai pasiruošusi šitokiam karui. Nepriklausomoje Lietuvoje ji buvo masiškiausia, vieningiausia ir patriotiškiausia organizacija. Be to, sukarinta, pakankamai ginkluota ir svarbiausia — veikė teritoriniu principu, taigi kovotojai puikiai pažinojo vietovę ir žmones. Jeigu iš anksto būtume pasiruošę organizuotai pogrindžio kovai ir įslaptinę tarpusavio ryšius, tuomet mūsų būsimieji rezistentai būtų išvengę didžiausios blogybės — išdavikų ir jų klastingų pinklių. Kaip tik šitokiam kariavimo būdui prieškariniai vadai turėjo skirti didžiausią dėmesį ir negailėti lėšų šiai gynybos taktikai. Nauda būtų dviguba, nes šaulių struktūros išlaikymas valstybės biudžetui būtų dešimteriopai pigesnis negu reguliari kariuomenė.

Ne veltui 1937 m. prancūzų gen. štabo specialistai buvo atvažiavę į Lietuvą susipažinti su Šaulių Sąjungos organizacija. Naujausių laikų Lietuvos istorija patvirtina šį faktą, kad patriotiškų šaulystės idėjų skatinami, šauliai pirmieji 1944 metais pasitraukė į mišką. Nelaisvės metais jie labiausiai buvo okupantų engiami ir geriausiu atveju beveik visi atsidūrė Sibire! Prisiminkime, kad Rainių miškely iš 73 nukankintų — šaulių būta net 41!

II pasaulinio karo patirtis akivaizdžiai patvirtina partizaninio karo naudą. Suomių „šiuckorų" sėkmingi reidai į Raud. armijos užnugarius 1939—1940 metais „Šiaurės kare" tebuvo tik preliudija šio, anaiptol ne naujo, kariavimo būdo renesansui tų metų viso pasaulio frontuose. Dar ir šiandien tokia kovos taktika šios srities specialistų labai vertinama. Tito tik tokiomis priemonėmis galvojo atremti Stalino ordas 1948 metais, o Šveicarijos atsarginiai savo ginklus laiko namuose. Prisiminkime, kad L. Valensa pogrindy išsaugojo „Solidarumą" ir ištvėrė karo stovį tik griežtai decentralizuotos struktūros dėka. Pasirodo, regioninis principas — veiksmingiausia priemonė prieš moderniausias karines pajėgas. Afganistano karas taipogi patvirtina tą prielaidą. Pagaliau mūsų Šaulių Sąjungos metraščiai irgi mena ne vieną pergalingą šaulių kovą. Jau pirmieji jų būriai sėkmingai partizanavo bermontininkų užnugary 1919-ųjų metų vasarą. Ne mažiau sėkmingai su lenkais kovojo tuometinio Šaulių fronto štabo v-ko Mato Šalčiaus vadovaujami mūsų partizanų būriai. Įsimintinas Šaulių indėlis vaduojant Klaipėdą 1923.I.15 d., o jų gretose, kaip žinome, žygiavo S. Staniškis.

Ne be pagiežos šaulių žygdarbius prisimena buvę mūsų priešai. Net po 70 metų jų vardas neišdilo iš atminties buvusiam Lenkijos armijos rotmistrui Tomašui Zanui — lenkų, prancūzų ir anglų žvalgybos rezidentui Lietuvoje II pasaulinio karo metais. (Jo atsiminimai neseniai buvo išleisti Paryžiuje ir skaitomi per „Wolna Europa" radijo stotį). Šis įžymiųjų Didž. Lietuvos kunigaikštystės didikų bene paskutinysis palikuonis, dar kupinas romantiškų svajų gimnazistas 1919-ųjų vidurvasarį kartu su tėvu ir motina aktyviai dalyvavo POW sąmoksle Kaune. Nepavykus šiai tėvynės išdavystei, turėjo gėdingai nešdintis Lenkijon. Nepasimokęs iš nesėkmės, jis vėl su kardu rankoje braunasi Lietuvon, šįsyk jau kaip VII lenkų artilerijos brigados karys. Tačiau prie Kruonio mūsų kariuomenės dalinių apsupti, 1920.VII.18 d. turėjo pasiduoti į nelaisvę 2000 lenkų karių! Šią pergalę dabar mena trofėjinės patrankos Karo muziejaus sodely. Laimingų aplinkybių dėka šis tarptautinis „apsiausto ir durklo" avantiūristas visgi pabėga į Lenkiją, bet netrukus Želigovskio legionai vėl jį privilioja prie Lietuvos rytinių sienų. Tačiau laimės nerado ir gimtojo Dūkšto apylinkėse. Kaip dabar rašo pats Tamošas Zanas, jo tėvo suorganizuoti lenkų partizanų ir POW-iakų būriai, remiami reguliarios Lenkijos kariuomenės dalinių, kuriems jis pats vadovauja, dar ilgus metus siautėjo prie demarkacinės linijos. Tačiau visi lenkų antpuoliai atsimušdavo kaip į sieną, dėka ryžtingų ir sumanių Lietuvos šaulių kontratakų... Ne veltui lenkai juos ne sykį buvo prakeikę, o gen. L. Želigovskis pareikalavo iš Tautų Sąjungos Kontrolės komisijos, kad Lietuvos vyriausybė panaikintų LŠS!

VI

Pokario Lietuvos partizanų judėjime yra daug neišaiškintų dalykų. Kol neatvertos KGB slaptųjų archyvų durys, sunku atsakyti, kodėl taip ilgai čekistai nesugebėjo išaiškinti S. Staniškio asmenybės? Aišku, didelę reikšmę turėjo įgimti jo bruožai, ypač sugebėjimas pasisendinti ir tapti niekuo neišsiskiriančiu „gaspadoriumi". Taip pat nesunku buvo pateisinti ir netikėtą Sergijaus „dingimą" fronto sumaišty 1944 metais. Tačiau šeima, dar būdama Lapėse, greitai pajuto atslenkantį pavojų. Kritišku momentu žmonai reikėjo nedelsiant bėgti į tėviškę, o vaikus palikti kaimynams. Tik vėliau juos surado Žaliakalny, rūpestingos dėdienės globoje. Matyt, III Baltarusijos fronto kontržvalgyba „Smierš" („Smiertį špionam") dar 44-ųjų rudenį susidomėjo paslaptingu aukšto rango karininko dingimu. Tikriausiai Kauno „Smiersžo" būstinės (Perkūno al. 4) viršininkas majoras Lifšicas pradėjo S. Staniškio paiešką, tačiau šeimos įpainioti šiam kraugeriui nepavyko.

Jų liguistą įtarumą, pasibaigus karui, patvirtino namo (Tulpių 5, dabar Garelio 11), kuriame gyveno brolis Antanas, savininkas Edmundas Venckevičius. „Smieršininkai", plėsdami apklausinėjamų ratą, vis norėjo išaiškinti, ar nesilankydavo Staniškių bute brolis — buvęs karininkas. Apklausinėtas kaip seniausias namo gyventojas E. Venckevičius tikrai prisiminė jį matęs, bet... vokiečių laikais!? Taip iš nevykėlių seklių pasišaipė tėvas, kurio jaunėlį „Smiersžo" leitenantas Romanas Cielkovas pasigrobęs prieš pusmetį dar laikė paslaptingo namo rūsy...

Nebūdama saugi Šatijų km. ūkyje, Salomėja Staniškienė buvo priversta palikti jį visam laikui ir šir-

dies skausmo vedina netrukus surado prieglobstį Alytuje — arčiau nebūčiai ir nežiniai pasmerkto Sergijaus, kuriam kiekviena minutė galėjo būti paskutinė. Jo šeimos tariama ramybė buvo sudrumsta tik 1952 metų išvakarėse. Dar 51-ųjų rudenį brolis Antanas netikėtai iškviečiamas į Kauno Saugumo rūmus. Pirmoji pažintis ir genties „išpažintis" tęsėsi 12 valandų. O tokių naktinių „pasimatymų" buvo geras tuzinas. Visą laiką tardė tas pats aukšto rango karininkų penketas — nuo kapitono iki generolo. Paskirtas nuolatinis „globėjas" nenuleisdavo akių nuo namų ir darbovietės, net darže negalėjai pasislėpti nuo jo atidaus žvilgsnio. Generolas ypač mėgdavo naktinius pasivažinėjimus į Mickevičiaus slėnį ar Ąžuolyną, tikriausiai šioje baugioje aplinkoje tikėjosi išgirsti bent vieną netyčia išsprūdusį žodelį apie besislapstantį brolį. Esant reikalui čia pat ąžuolų paunksnėje galima buvo inscenizuoti net aukščiausio nuosprendžio vykdymą, nes tardytojų brigada netikėjo, kad broliai nepalaiko ryšių. Kryžminiu būdu klausinėdami, jie prožektorių šviesoje stengdavosi įžvelgti menkiausią elgsenos sutrikimą ar mimikos pasikeitimą. Galima manyti, kad tardymui vadovavo gen. J. Bartašiūnas. Kaip žinome, jis lietuviškai nekalbėjo, o Ant. Staniškis labai silpnai mokėjo rusų kalbą, bet vertėjo niekada nekviesdavo — šią ypatingai svarbią bylą negalima buvo patikėti lietuviams! Visus protokolus Antanas pasirašydavo neskaitęs, o laiškus rašydavo tik jų paliepimu, diktuojant kapitonui, kalbančiam lietuviškai. Laiškų turinys buvo vienodas — kvietimas atvykti į susitikimą.

Tuo metu MGB tardytojai savo rankose turėjo apie 15 nuotraukų, bet Ant. Staniškiui teparodė keturias, primygtinai reikalaudami atpažinti brolį. (Po 15 metų viena jų buvo išspausdinta „Jaunimo gretose"). Tuomet teko gerokai pagudrauti ir sugalvoti įvairiausių pretekstų, kad nedurtum tiesiai pirštu į taip mielo brolio atvaizdą. Neišlaikęs nuolatinių bauginimų ir nervinės įtampos, Ant. Staniškis po Stalino mirties nutarė mesti tarnybą Kauno laivų remonto liejykloje. Tačiau ir Vilniuje nebuvo ramybės. Kur bedirbtų, net 1953 metų pabaigoje vis dar kviesdavosi „pasikalbėti".

Į Kauną sugrįžo tik 1954 metais, panaikinus MGB instituciją ir atoslūgiui prasidėjus, po dešimtmetį trukusių baisumų.

Tuo metu Alytuje buvo suimta žmona Salomėja ir vyresnioji duktė Danutė. Tas pats generolas Kauno Saugume jas tardė 5 paras. Po to suimtąsias grąžino į Alytų ir... paleido! Taigi jaukas buvo vertingesnis už auką! Vėliau pulkininkas guodės Ant. Staniškiui, kad S. Staniškienė gynėsi perdėm sumaniai ir negalima buvo jos pakaltinti, o duktė — kaip begąsdino — tylėjo ir nieko neatsakinėjo, nors grasino neleisti tęsti mokslų. Vis dėlto gyvenimas pasijuokė iš beširdžių ir kerštingų atėjūnų — dukros ilgų kančių kelias vėliau buvo vainikuotas pedagogės diplomu. Tačiau S. Staniškienė 1952 metais pašalinama iš Alytaus gimnazijos. Išdrįsusi dėl to protestuoti ir laimėjusi teisme bylą, kurį laiką ji dar mokytojavo, bet netrukus vėl buvo išmesta. Aukšč. teismo teisėjas, gavęs posėdžio metu paslaptingą raštelį, apeliaciją atmetė.

Neturėjo ramybės ir tėviškėje likę giminaičiai. Kartą Ant. Staniškis gavo Kauno MGB nurodymą aplankyti svainio Gustaičio sodybą prie Marijampolės. Atvykęs pas seserį į Gustaičių kaimą, netikėtai pateko į pasalą — Marijampolės „emgebistai" ilgai nenorėjo patikėti, kad broliai

tik labai panašūs... O taip norėjosi apdumti kauniečius ir sužerti sau visus apdovanojimus! Tačiau, vietoj pakylėjimo tarnybos laipteliais, susilaukė papeikimų už nesuderintus veiksmus. Šio atsitikimo, plačiau nuskambėjusio po apylinkę atgarsiai, be abejo, pasiekė ir paslaptingąjį bunkerį atkampiausioje Prienų Silo daly.

VII

Šiandien ir vėl norisi grįžti prie to paties stebinančio klausimo, kaipgi Sergijus Staniškis sugebėjo taip ilgai išsisaugoti ir ištisus aštuonerius metus aktyviai vadovauti laisvės kovų sąjūdžiui. Vakarų istorikas Kęstutis Girnius apskaičiavo, kad S. Staniškis partizanavimo (vidutinę) trukmę viršijo keturis kartus! Ne tik laimė jį lydėjo, bet ir Dieviškosios Apvaizdos globa. Tik toks žmogus, kaip Staniškis — visa širdimi pasišventęs aukai ir kiekvieną minutę pasiruošęs kovai už Tėvynę, valingas ir ryžtingas — gebėjo taip sėkmingai kovoti su pavergėjais ir vadovauti visam Užnemunės krašto pasipriešinimo judėjimui.

Šiandien turime nemažai žinių apie S. Staniškio ir Juozo Lukšos— Daumanto, Skirmanto glaudžius ryšius. Manoma, kad jų bičiulystė užsimezgė prieš 1947 metus (iki jo pirmos kelionės į Vakarus. 1976 metų „Aidų" 10—11 numery P. Vytenis rašo, kad nors 1950.X.3 d. parašiutais nuleistos nenumatytoje vietoje J. Lukšos grupės trejeto aktyvias paieškas „emgebistai" pradėjo pavėluotai, bet dar tą patį mėnesį. Kaip dabar paaiškėjo, Maskvos agentūra po karo ištisą dešimtmetį labai sėkmingai darbavosi Londono aukščiausiuose sluoksniuose. Tik dėka amžiaus išdavystės, Kim Filbi ir ketvertas jo bendrų (beje, jų penktasis dar iki šiol neišaiškintas — tarp įtariamųjų yra rašytojas G. Grinas ir net pats premjeras Makmilanas!) įgalino čekistus šiapus „geležinės uždangos" paruošti trigubą pasalos žiedą, dar lėktuvui nepakilus iš anglų aerodromų šiaurės Vakarų Vokietijoj. Taip juos sutikdavo „Raudonojo voratinklio" operacijos „krikštatėvis" Janis Lukaševics — tuometinis sovietų kontržvalgybos šefas Pabaltijy, pernai miręs Rygoje. Tai jo dėka per 10 metų be pėdsakų pražuvo GULAG'o etapuose pusantro šimto anglų žvalgybos (MI-6) slapukų.

Mūsų konkrečiu atveju, nelaimę greitino neatsargus partizanų pozavimas prieš „Saidoko" (Viktoro Vitkausko) foto aparatą. Taip atsitiko, kad jis netrukus žuvo, o nelemta nuotrauka bemat atsidūrė ant gen. J. Bartašiūno stalo. Gana greit atpažinus joje Juozą Lukšą ir Benediktą Trumpį (Rytį), prasidėjo pašėlusios jų gaudynės. Kaip matyti iš 1966 m. „Jaunimo gretų" 10 numeryje įdėtos nuotraukos, trečio asmens tapatybė čekistams kėlė daug didesnį galvosūkį. Faktas, kad tenai nusipaveikslavusio S. Staniškio išaiškinimas užtruko gerą pusmetį, rodo, kaip sumaniai maskavosi Dzūkijos partizanų vadas. Ryžtingai nutraukęs ryšius su praeitimi, iš savo širdies išplėšęs visus įsipareigojimus šeimai, ištisus septynerius metus nebuvo priešo net įvardintas. Nelemtos gaudynės prasidėjo tik aštuntais kovų metais — neatsargiai įsiamžinus istorinėje „Saidoko" nuotraukoje. Šiandien jau galima sugretinti brolio Antano tardymų pradžią — 1951-ųjų rudenį su J. Lukšos nužudymu 1951 m. rugsėjo 4 d. ir po to prasidėjusia „senyvo gaspadoriaus" visuotine paieška — didžiausiu gen. J. Bartašiūno, plk. Simonaičio, majorų Orlovo ir Drąseikos, kpt. Stoškaus, leitenantų Karaliūno (Staškevičiaus) ir Borisenkos

rūpesčiu. Ne veltui taip greit — 1951.IX.14 d. užverbuotas klastingasis judošius J. Dabulevičius (Miškas), kuris po kelių mėnesių aptiko „Siaubo" būrį — pirmą laiptelį į Lito bunkerį...

Betgi ilgus metus laimė lydėjo ir gausią Sergijaus giminę. Labiausiai nukentėjo tik viena teta, kurios rafinuoto persekiojimo istorija tikrai neįtikėtina. Ji prasidėjo juodos katės perbėgimu skersai kelio ir netikėtu sunkvežimio gedimu Prienų—Alytaus vidurkely. Aišku, čionai tuojau pat tetą užpuola „banditai" ir kelias valandas išlaiko „bunkery". Po to — nekantraujančių stribų puolimas ir „išlaisvinimo" inscenizavimas. Matyt, tikėtasi, kad šių kaleidoskopinių įvykių sumaišty šoko būklėje senyva moteris netyčia išsitars kokį žodelį apie Sergijų. Nieko nepešę, „taurieji liaudies gynėjai" pasistengė ją izoliuoti Kauno kalėjime. Į Lietuvą sugrįžo tik po ilgų klajonių Sibire palaužta sveikata ir greitai mirė.

Galima manyti, kad Sergijaus šeimos ir artimųjų ištrėmimo atidėliojimas tebuvo taktinis manevras — jaukas prisivilioti partizanų vadą. Tačiau aplinkybės tuo metu sparčiai kito ne tik Lietuvoj. Pagal jų pačių užprogramuotą išdavystę netrukus įvyko tragiška atomazga Prienų Šile, o staigia despoto gaištimi 1953. III.5 baigėsi trėmimų siaubas visoj šaly. Pamažu atslūgo rezistencinis sąjūdis ir masinės represijos — dėl to

Trečias iš kairės S. Staniškis-Litas, toliau J. Milaševičius-Ruonis ir L. Ivanauskas-Vytenis (Jūros srities ir Kęstučio apygrados vadai)

S. Staniškis-Litas (dešinėje) ir J. Milaševičius-Ruonis, Jūros sr. vadas

šiandien dar išliko gyvi šių tragiškų įvykių liudininkai. Tenka apgailestauti, kad neišaiškinta tiksli paskutiniojo Nemuno srities vado žuvimo vieta ir aplinkybės. Garbingo amžiaus sulaukęs brolis Antanas tvirtai įsitikinęs, kad atsiras žmogus, kuris nurodys šitą smėlėtą kalvelę kvartalinių linijų glūdumoje kažkur už Didžiosios pušies, Prienų—Alytaus vidurkelio dešinėje...

VIII

Tie graudūs laikai neišblėso dar gyvų amžininkų prisiminimuose. Dargi šią vasarą pakalbintos begrybaujančios Prienų Šile trys senutės prisiminė Tėvuku vadintą paskutinįjį partizanų vadą, už kurio vėlę kasdien meldžiasi. Tai buvęs aukštas Lietuvos kariuomenės karininkas, doras ir teisingas žmogus, sumanus ir drąsus vadas — niekuomet neskriaudęs vietinių gyventojų, tik labai daug baimės įvaręs stribams ir garnizono kareiviams. Nenorėdamas rizikuoti žmonių gyvybe, jis paskutiniais savo gyvenimo metais pasitraukė nuo jų sodybų, pasislėpė vidurmišky po žeme ir nesirodė. Ryšį su išoriniu pasauliu palaikė tik jo adjutantai, o vienas jų lemtingą valandą pats buvo klasta sugautas ir priverstas išduoti Vadą.

Šis mūsų tautos didžiavyris ir po mirties priešui buvo ne mažiau pavojingas. Todėl jo išniekinto kūno neguldė turgaus aikštėje, bet atpažinimui pametėjo Kauno Saugumo

kiemelin, prie kraupiojo garažo. Kaip žinome iš pirmo bolševikmečio, čia geležinėmis durimis traiškė kaliniams sąnarius ir čia pat įsirengę aptvarus, šaudė žmones.

Tad, mielas praeivi, eidamas šiandien pro siaubą keliančius Saugumo rūmus Laisvės alėjoje, sustok ties automobilių stovėjimo aikštele ir pažvelk į pietinėje pusėje esančią išorinę garažo sieną — žmonių pramintą Mirties siena. Žinok, kad ją iš vidaus paskutinį kartą savo gyvenime regėjo ne vieno pasmerktojo akys! Uždegęs Atminties žvakelę maldoje prisiminki visus čia nukankintus ir atvežtus kritusius kovos lauke!

Visi, Tėvynės aukurui **atidavę, ką privalėjo,*** šiandien Atgimimo laikmečio pakelti iš gilios užmaršties. O Jų nemarūs, ainių garsinti žygiai amžiams bus krauju įrašyti mūs Tautos istorijoje.

Vienas iš jų — Lietuvos kariuomenės majoras, šventos atminties SERGIJUS STANIŠKIS, Dzūkijos partizanų pasididžiavimas, paskutinysis Nemuno srities Vadas.

Tebūna lengva Jam Lietuvos žemelė!

* Rede, quod debes

1989 m.

PAAIŠKINIMAI:

Čekistų išleistuose anoniminiuose „archyviniuose dokumentuose" (skaityk 34/35 leidinius) minimas Packevičius (Antanaitis) laikinasis PLP srities vadas, kuris, būdamas Kazimieraičio (plk. ltn. Juozo Vitkaus) pavaduotoju, šį postą perėmė po vado žuvimo 1946 VII 12 d. Žaliamiškyje, prie Liepiškių k. (už Liškiavos). Kaip žinome, tuo pačiu laiku žuvo ir Mykolas Jonas (mjr. J. Drunga) — taigi sritis liko be vadovybės. Todėl šias pareigas Packevičius (Antanaitis) dar vykdė 1946 metų pabaigoje ir 1947 metų pradžioje.

Šiuos duomenis per tardymus 1946 XII 5—16 pateikė suimtas Alytaus parapijos kunigas Pranas Šliumpa (Partenijus), taip pat Nedzingės klebonas Zigmas Neciunskas.

Kaip matome, jau tuomet Antanaitis buvo patikimai įsislaptinęs Dzūkijoje, o Packevičiaus pavardė tikriausiai buvo pagrįsta „švariais" dokumentais. Iš suimtųjų kunigų parodymų aiškėja, kad jų pažįstamo rezistento pavardė niekam nekėlė abejonių. Taigi ir tardytojai eilinį kartą buvo apgauti!

Šiandien pažvelgus A. Ramanausko-Vanago atsiminimus, paaiškėja, kad Packevičius ir Sergijus Staniškis buvo vienas ir tas pats Antanaitis. Taigi pagrįstas buvo jo prašymas, kad Konstantinui Bajerčiui-Garibaldžiui tarpininkaujant, kpt. Domininkas Jėčys-Ąžuolis greičiau paskirtų naują Pietų Lietuvos Partizanų sr. vadą, nes S. Staniškis-Packevičius, Antanaitis tebuvo vienas likęs štabe.

Kunigo Pr. Šliumpos parodymai patvirtina mūsų prielaidą, kad Antanaitis 1945 metų rudenį jau tikrai veikė Alytaus apylinkėse. Taigi tik šiandien paaiškėja, kad laikinos PLP srities vado pareigos kaip tik sutrukdė Antanaičiui susitikti su Vanagu 1946 m. lapkričio mėn. Pasimatymas įvyko pusmečiu vėliau. Galutinė vadų kaita buvo apspręsta tik visuotiniame Dainavos apygardos sąskrydyje 1947 IX 21.

Baigiant galima aptarti dar vieną prielaidą: gal brolis Antanas Staniškis suklydo paminėdamas Pucėtą buvus kito brolio uošviu? Dabar, praslinkus pusšimčiui metų, sunku žmonėms prisiminti, kokį Sergijus Staniškis pasisavino prieškarinį pasą — Pucėtos ar Packevičiaus?

Antra vertus, žinodami čekistų „meną" falsifikuoti dokumentus, galbūt „nežinomi autoriai" vėliau „pakoregavo" suimtų kunigų parodymus ir vieną pavardę pakeitė kita. Vakarų istorikas K. K. Girnius savo knygoje t. p. mini Packevičių. Tačiau ir jis nesuprato, kas iš tikrųjų slapstėsi Antanaičio slapyvarde!

Petronėlė PUŠINSKAITĖ-VĖLYVIENĖ

ŽALIEJI NAMAI

I dalis

Lietuvio kraujas karštas, sese!

„Bėk, bėk, žirgeli, bėk greičiau.
Jauną mergelę pamačiau..."

Taip tyliai dainavo dvi merginos, sėdėdamos rogėse, kurias tempė neskubėdamas arkliukas. Merginos dažnai juokėsi, kažką šnabždėjosi. Jos norėjo, kad žirgas jas nešte neštų, kad iš po jo kojų snaigės šokinėtų ir čaižytų jų veidus. Bet arkliukas neskubėjo. Dažnai atsisukdavo į jas, didelėm akim pažiūrėdavo lyg nesuprasdamas, ko iš jo nori, ko jos kvatojasi. Merginų lūpomis kvatojosi jaunystė. Jos troško, kad jų norai išsipildytų greitai, nedelsiant. Taip merginos važiavo iš Kuišių į Šilavotą. Neprivažiavusios Žarstos mokyklos, netoli posūkio, jos pastebėjo vorele žengiančius aštuonis ginkluotus vyrus.

— Angele, čia partizanai!

Ir nepajuto, kaip sustabdė arkliuką. O gal ir pats sustojo. Du ginkluoti vyrai priėjo prie jų ir paklausė:

— Mergaitės, kur važiuojate?

— Į Šilavotą,— atsakė jos.

Vyrai patarė į Šilavotą nevažiuoti, nes kelyje gali įvykti susirėmimas. Likusieji laukė. Viena iš merginų sušuko jiems:

— Vyrai, kodėl taip lengvai apsirengę? Sušalsite!

— Lietuvio kraujas karštas, sese! — atsakė vyrai.

Tos merginos — tai Žarstos mokytoja ir aš — Kuišių mokyklos mokytoja. Iš ryto dirbau Kuišių pradžios mokykloje, o po pietų važiuodavau į Šilavotą. Šį kartą abi važiavome iš ryto. Šilavoto valdžia, lyg ką blogo nujausdama ar gal kieno nors perspėta, išvengė susidūrimo ir išvyko į Marijampolę kitais keliais. Gaila man buvo palikti pradinukus. Visgi nuo 1945 m. kovo 1 d. buvau pervesta į Šilavoto progimnaziją matematikos ir kitų dalykų dėstytoja. Reikėjo palikti Kuišių mielą kaimą ir mokinukus. Žarstos mokytoja taip pat buvo pervesta į Šilavoto progimnaziją geografijos ir lietuvių kalbos mokytoja. Mudvi apsigyvenome pas jos tetą viename kambaryje. Negalėjau atsigrožėti Šilavoto kloniais ir kalneliais. Iš tolo žvelgė, lyg šaukdami į save, miškai ir takeliai. Bevaikščiodama po Šilavoto apylinkes, vis girdėdavau:

— Lietuvio kraujas karštas, sese!

Šie žodžiai visur mane persekiojo. Jie nuolat skambėjo ausyse ir širdyje, neleido nurimti, lyg šaukė eiti kartu.

Šilavoto apylinkėse jau 1944 metų rudenį vyrai pradėjo ginkluotis kovai prieš okupantus. Šilavotą supo platūs, gilūs grioviai, apaugę aukštais krūmais. Iš pradžių vyrai šiaip susieidavo, o vėliau prieglobstį rado miškuose. Pirmasis organizatorius, sutelkęs vyrus, buvo miškininkas Vincas Senavaitis — garsusis Žaliavelnis (tik ne Žalias velnias). Jau 1944 metų pabaigoje visi jį žinojo, apie jį kalbėjo, laukė jo atsilankant, o kiti labai bijojo. Su Žaliavelniu paeiliui į mišką išėjo jo keturi broliai ir sesuo Marytė.

Įsijungimas į partizanų gretas

Vieną sekmadienį Šilavote visus einančius po pamaldų iš bažnyčios stabdė ir kvietė į mitingą. Stabtelėjau ir aš. Prisimenu tik tiek, kad kariškai apsirengęs vyriškis rusiškai pasakė:

— Nebijokite, kolūkių pas mus nebus.

Mažai kas patikėjo tais jo žodžiais. Einu ir galvoju:

— Kaip jis taip gali meluoti?

Staiga išgirstu šaukiant mane vardu. Atsisuku — Marytė. Ilgai tą sekmadienį mudvi vaikštinėjom, o kalboms nebuvo galo. Prisiminėm Marijampolę, kaip Marytė buvo suimta ir kaip įtikino tardytoją, kad ji suimta nekaltai. Tardytojas jai tuomet sakė:

— Aš žinau, kad tu banditė. Iš tavo rūbų matyti. Tu apsimovusi šiltomis naminių vilnų ilgomis kojinėmis ir vilki skrandutę, kaip tikra banditė.

Pasėdėjusi dvi ar tris savaites, Marytė prieš Kalėdas išėjo į laisvę:

— Dabar aš eisiu į mišką,— pasakė ji.

Ir išėjo.

Mudvi su Maryte sutarėm už poros dienų susitikti. Susitikom. Marytė nusivedė mane į vieną sodybą, apsuptą miškais. Ten gyveno jos brolis eigulys. Jis tada gyveno legaliai, o vėliau pasekė brolių pėdomis. Ten radome būrelį vyrų. Vyrai iš Marytės jau žinojo apie mano atvykimą ir laukė. Man reikėjo atsakyti į keletą klausimų ir pasižadėti viską laikyti paslaptyje, niekur ir niekados neišduoti kovos draugų. Pasiūlė pasirinkti slapyvardį pačiai arba jie parinksią. Slapyvardį pasirinkau Vilija ir nuo tos nakties tuo vardu buvau vadinama. Pirmoji užduotis — nuvykti su Žvaigždute—Karaliūte Isa į Kauną pas nurodytą patikimą žmogų ir parvežti vaistų. Vaistų gavome, užduotį įvykdėme ir dėl to jaučiausi labai laiminga. Tik Marytės dėka susipažinau su Dūmiškių, Klebiškio, Ingavangio, Pajesio gerais žmonėmis ir miškuose numintais takeliais.

Laikas bėgo. Užduotys nemažėjo. Išvykusi ne visada tą pačią dieną suspėdavau sugrįžti. Mokiniai mane matė vis rečiau. Kartą direktorius Čepulis, sustabdęs mane koridoriuje, pasakė:

— Panele mokytoja, jūs per daug pamokų praleidžiate.

Gan įžūliai atsakiau:

— O gal yra svarbesnių dalykų už pamokas.

— Žinoma, žinoma,— atsakė direktorius.

Jis turbūt suprato, ką norėjau pasakyti, ir daugiau niekad neprimindavo. Žmogus jis buvo labai geras.

Partizanų vis daugėjo. Ateidavo jaunuoliai net iš mokyklos suolo, kupini entuziazmo, laisvės troškimo, giliai mylėdami Lietuvą.

Žaliavelnis ir jo vyrai ieškojo ryšių su Pakuoniu, Užnemune, kur taip pat veikė partizanai. Atsimenu, kai vieną kartą į stovyklą susirinko daug naujų nematytų veidų: Viesulas, Naktis, Vėtra, Žaliukas ir kiti.

Susirinkimas Jiestrakio mokykloje

Kovo mėnesio pabaigoje į Sarginės kaimo mokyklą (Jiestrakio pradinė mokykla) buvo sušauktas ūkininkų susirinkimas. Prisirinko pilna mokykla. Atvažiavo valsčiaus pirmininkas Kulboka ir žemės ūkio skyriaus darbuotojas (pavardės neprisimenu). Mokyklos mokytoja Elzytė Urbonaitė perskaitė kažinkokį valdžios potvarkį iš laikraščio. Prasidėjo pokalbis. Pirmininkas aiškino tą potvarkį. Žmonės niūriai tylėjo. Pasigirsdavo vienas kitas atsargus klausimas. Staiga atsilapojo klasės durys ir supokšėjo šūviai. Pasigirdo balsas:

— Rankas aukštyn!

Žmonės baisiai išsigando, visi sustojo ir iškėlė rankas. Mokytoja stovėjo prie krosnies, rankų nekėlė. Tas, kuris iššovė, paklausė:

— Kur čia pirmininkas?

Žmonės tylėjo. Kulboka slinko prie durų ir norėjo praliįsti pro užstojusį duris partizaną. Už jo nugaros buvo daugiau partizanų, o už jų, kitame priemenės gale, buvo mokytojos kambarėlis, kuriame Kulboka buvo palikęs skrandą ir šautuvą. Matyt, jis norėjo prasiskverbti pro partizanus ir pasiimti savo šautuvą. Partizanai jo nepažinojo ir varė atgal nuo durų. Matydamas, kad pro juos nepraliįsiąs, Kulboka šoko per langą. Langas buvo dvigubas. Suskambėjo stiklai, lauke pasigirdo šūviai. Dabar partizanai suprato, kuris yra pirmininkas ir davė komandą vytis. Lauke girdėjosi riksmai „stok" ir šūviai. Žmonės vis dar stovėjo. Tada įėjo tarpduryje stovėjęs partizanas ir liepė sėstis. Pats atsisėdo už staliuko ir klausė, kas dar yra iš valsčiaus. Atsistojo žemės ūkio vedėjas ir nuėjo prie staliuko. Kai kurie partizanai išvažiavo.

Tuo tarpu grįžo kitas kariškai apsirengęs partizanas ir atnešęs ant stalo padėjo pirmininko batus. Visi tyliai aiktelėjo. Buvo aišku, kad Kulboka nušautas. Netrukus pasigirdo vienos moters (rodos, Mikalauskienės) balsas:

— Jis bėga į Šilavotą! Jis bėga į Šilavotą!

— Kas bėga?

— Pirmininkas. Atsikėlė ir visas kruvinas bėga,— šaukė moteris.

Tuomet pašoko prie stalo sėdėjęs partizanas, kuris čia kažką vis rašė, visų kažko klausinėjo, užkeikė ant batus atnešusio vyro ir išlėkė vytis pirmininko. Pro krauju aptaškytą skylę lange pūtė lengvas vėjelis.

Likusieji partizanai įsisodino žemės ūkio vedėją, kuris vis dar buvo išėjęs iš veido, ir visų žmonių laiminami išvažiavo, kiti išjojo. Žmonės buvo susijaudinę, bet linksmi. Paskui visi pamažu išsivaikščiojo. Kruvinam klasės lange žiojėjo anga, grėsmingai išsikišusiais stiklo nuolaužų smaigaliais. Žmonės vieni pas kitus susirinkę gyvai svarstė, kas įvyko. Niekas pirmininko negailėjo, tik norėjo, kad tas partizanas jį pavytų.

Jau lauke buvo tamsu, kai į mokyklą grįžo pirmininką viįęsis partizanas, vadas Žaliavelnis — Vincas Senavaitis ir dar porą vyrų. Vienas pasakė, kad pirmininko nepasivijo, nes jis vieno ūkininko kieme radęs pakinkytas roges, griuvęs į jas, nuvažiavo.

Nuotaika sugedo. Regis, užgriuvo akmenų lavina:

— Kas dabar bus?

Rytojaus dieną po pamokų mokytoją suėmė, atvarė į Šilavotą. Kitą dieną išleido. Mudvi susitikome ir ji man papasakojo, kaip ją tardė. Jie užrašė viską, ką ji kalbėjo, paskui perskaitė tardymo protokolą. Ji liepusi ištaisyti protokole, esą partizanai (jie vadino banditais) ant rankovių turėję fašistinės vėliavos ženklus. Ji sakiusi, kad tai ne fašistiniai ženklai, o seni Lietuvos tautiniai ženklai, vėliava ne fašistinė. Ištaisė.

Kadangi aš su Šilavoto valsčiaus pirmininku Kulboka esame marijampoliečiai ir iš anksčiau vienas kitą žinojome, tai išdrįsau jį sergantį aplankyti. Jis tada dar manęs neįtarė. Man buvo pavesta sužinoti apie jo sveikatą. Jis buvo patenkintas mano apsilankymu. Atsimenu jo žodžius: „Žinai, nesvarbu laimėti karą, bet svarbu laimėti politiką". Aišku, tai buvo ne jo, o kur nors susirinkime girdėti žodžiai. Jis buvo mažai raštingas. Kaip jis, bėgdamas iš Jiestrakio mokyklos, išliko gyvas, ir aš nesuprantu. Jis man parodė švarką, kuriuo buvo apsivilkęs, bėgdamas nuo partizanų. Švarkas buvo visas kulkų suvarstytas — vienų skylių.

Netektis

Neilgai teko dalintis su Maryte rūpesčiais, spręsti bendrus reikalus, klausytis jos patarimų. Kartą po susirėmimo su enkavedistais, visur aplinkui aprimus, partizanai nutarė kaime pas gyventojus pailsėti. Tai buvo balandžio pirmoje pusėje. Žaibu atskrido žinia, kad kaime daug mašinų su kareiviais. Partizanai suspėjo pasitraukti į Budninkų miškus. Nors jėgos buvo nelygios, bet vyrai kovėsi narsiai. Tą nelaimingą dieną tvarstydama sužeistąjį nuo priešų kulkos žuvo Marytė. Ją kelias paras saugojo kareiviai. Marytės brolis, partizanų vadas Žaliavelnis kreipėsi į vyrus:

— Kas nori kartu su manimi eiti paimti žuvusią Marytę?

Savanoriais pasisiūlė visi. Marytę palaidojo prie pušelės Dūniškių miškuose. Reikėjo pamainos...

Vieną dieną Žaliavelnis man sako:

— Vilija, surask medicinos darbuotoją, kuri negailėtų net gyvybės. Kaip Marytė.

Ilgai negalvodama atsakiau:

— Gerai, surasiu!

Marijampolėje kartu su med. darbuotoja Maryte dirbo Danutė Dičpinigaitytė. Vokiečių okupacijos laikais joms atnešdavau pasiskaityti ir platinti nelegalios spaudos. Ir dabar, atvykusi į Marijampolę, aplankiau Danutę. Jai paklausus, kaip laikosi Marytė, man suspaudė širdį, bijojau žodį ištarti. Susivaldžiau ir ramiu balsu atsakiau:

— Marytė — tai didvyrė. O jei tau, Danute, reikėtų palikti mylimą darbą, savuosius, ar eitum pas partizanus?

— Taip, eičiau,— atsakė Danutė.

— Tad ruoškis,— pasakiau, — Marytės jau nebėra.

Tada pravirkom abidvi. Sutarėm su Danute, kad už dviejų savaičių ji atvyks pas mane į Šilavotą.

Gegužės 1-osios šventė

Po gegužės pirmosios šventės iškilmių koncertavome mokykloje. Kadangi koncertą paruošiau aš, tai po jo užgiedojau Lietuvos himną. Ėmė juokas, kai kartu uždainavo ir NKGB leitenantas Adomavičius, atvykęs per šventes iš Marijampolės tvarkai palaikyti. Besiskirstant į namus, jis priėjo prie manęs, padėkojo už gerai paruoštą šventę ir vis tiek neiškentė nepaklausęs, kaip drįsau užgiedoti smetoninį Lietuvos himną? Atsakiau, kad po tokios šventės himnas būtinas. Kitokio mes dar nemokame, tad giedojome savo himną. Pridūriau, kad ir jį mačiau giedantį. Jis šyptelėjo, ir mes išsiskyrėme. Jis mane ir toliau visą laiką stebėdavo.

Parėjusi į namus, aiktelėjau. Manęs laukė Danutė. Taip nudžiugau, tarsi jos atvykimas man būtų didžiausias atpildas už visus nemalonumus ir pergyvenimus. Ji pasirinko slapyvardę — Laimutė ir tapo partizanų medicinos seserimi.

Ingavangio mūšis

Pavasarį Šilavote ėmė arklius. Nors klasės langai buvo uždaryti, bet jų žvengimas aiškiai girdėjosi. Mokiniai per pertraukas bėgo pažiūrėti, ar tarp suvarytų nėra savųjų. Mūrelyje buvo nemaža ginkluotų „svečių“ iš Marijampolės. Žinojau, kad tą dieną numatytas susirėmimas Ingavangyje. Staiga per langą pamačiau didžiulę maišatį. Stribai sėdo į ūkininkų vežimus. Aš išsikviečiau į koridorių mokinukę Birutę Matukevičiūtę ir liepiau skubiai grioviais bėgti į Ingavangį pranešti partizanams, kad greitai atvažiuos stribai.

Vyrai to taip greitai nesitikėjo. Perspėti jie tinkamai pasiruošė ir laukė. Mokinius paleidau į namus. Tiems, kas gyvena prie Ingavangio, liepiau eiti pas draugus, gyvenančius kitoje Šilavoto pusėje. Ingavangio kaimas didelis ir platus. Vidurinė linija iškilusi, o toliau žemuma. Partizanams, išsidėsčiusiems vidurinėje linijoje, teko tik laukti. Stribai jų negalėjo pamatyti. Bet štai kaip klostėsi įvykiai toliau. Buvo įtartas vienas Ingavangio gyventojas (pavardės neprisimenu). Jį ne kartą matė miške grybaujantį, nors visi žinojo, kad tai draudžiama. Aišku, jis norėjo susekti, kur yra bunkeriai. Keturi partizanai, persirengę milicininkų uniformomis, atėjo į jo namus. Ar jis pamatė juos ateinančius, ar pailsėti buvo atsigulęs, ar iš tikrųjų susirgęs, bet rado jį gulintį. Vyrai papriekaištavo, kodėl taip ilgai neateinąs į mūrelį suteikti žinių. Gal dar bunkerio neradęs? Jis prižadėjo greitai ateiti, tik dabar sergąs. Bunkerį jis jau susekęs ir parodysiąs, kur jis yra. Vienas „milicininkas" nesuvaldė rankos ir nušovė išdaviką. Tada partizanai įsakė jo žmonai greitai bėgti į Šilavotą ir pranešti milicijai apie vyro žuvimą. Žmona nubėgo ir pranešė. Stribai, suvirtę į vežimus, strimagalviais lėkė į Ingavangį. Pasigirdo šūviai. Iš savo kambario per langą mačiau, kaip lėtai ir liūdnai stribai parvežė tais pačiais vežimais žuvusius ir sužeistus saviškius. Mačiau, kaip kalneliu sužeistas į koją šlubuodamas bėgo leitenantas Adomavičius.

Mūrelyje

Tai buvo gegužės pabaigoje. Į klasės duris kažkas pasibeldė. Atidariau — stovi stribas civiliais rūbais. Jis pasakė, kad aš būtinai turiu eiti į mūrelį pas viršininką. Atsakiau, kad pasibaigus egzaminui (rodos, matematikos), ateisiu. Jis griežtai pareikalavo, kad eičiau dabar su juo. Atsisakiau. Liepiau sėstis koridoriuje ir laukti egzamino pabaigos. Jis laukė. Kilo mintis iššokti pro klasės langą. Bet kažin ar būčiau ką laimėjusi, nes už 50 metrų per mūrelio langus mokyklą stebėjo NKVD-istai. Labai pasitikėjau savo nuojauta. Pasibaigus egzaminui, su stribu nuėjome į mūrelį. Kabinete sėdėjo šilavotiškis ir jaunas milicininkas marijampolietis. Mes vienas kitą pažinojome. Tai Viščiulis. Pokalbis vyko gan ramiai. Klausinėjo apie klasę, apie darbo sąlygas, apie draugus. Staiga kitame kambaryje suskambo telefonas. Viščiulis atsiliepė ir atlėkė kaip įgeltas.

— Prienuose susirėmimas! — pasakė jis viršininkui.

Viršininkas įsakė greitai paruošti motociklą. Viščiulis išbėgo ir tučtuojau vėl sugrįžo.

— Nėra benzino,— sušuko jis.

Tada aš ramiai pasakiau, kad aš turiu benzino.

— Skubiai parašykite mamai raštelį, kad jo duotų mums.

— Mama neraštinga, — pasakiau,— be to, jums be manęs ji neduos.

Nuėjome pas mamą. Jie, gavę benzino, išdūmė į Prienus, o mane atlydėję du stribai nežinojo, kaip toliau elgtis. Aš, nieko jiems nesakiusi, nuėjau į kambarį.

Tą pačią dieną susitikau su vyrais. Žaliavelnis įsakė palikti Šilavotą bei mokyklą.

Prasidėjo naujas gyvenimas

Taip mes abi su Laimute radome prieglobstį miškuose. Iš pradžių dar kartais pernakvodavome ir pas gerus žmones, bet juo toliau juo labiau šito vengėme, kad per mudvi nenukentėtų kiti. Prasidėjo įvairios kelionės, pažintys, ligoniai. Dažnai nuva-

žiuodavau į Kauną pas Kryževičių Alfonsą—Strazdą, kuris aprūpindavo vaistais ir kitais reikalingais daiktais. Strazdą supažindinau su Tauru, kuris palaikydavo ryšį su mumis.

Reikėjo susirūpinti spauda. Žmonės laukė žinių, gerų žinių. Iš kažkur gavome aparatą. Norėjosi išgirsti naujienas iš užsienio, bet niekas nemokėjo užsienio kalbų.

Kaip nudžiugau, kai vieną dieną Žiedas-Stravinskas Juozas — man pasakė adresą, pavardę ir įpareigojo parvežti jauną vyriškį — vertėją. Parvežiau aš jį iš Kauno (Donelaičio gatvės). Nesiteiravau, nei ką jis dirbo, nei kuo dirbo, tik mačiau jo akyse didžiulį norą keliauti su manim, kad galėtų savo talentu padėti partizanams, praskaidrinti jų nuotaiką, o ir pačiam, reikalui esant, su ginklu ant pečių eiti kartu su jais ginti Lietuvos laisvės. Meilė Lietuvai jo širdyje buvo daug didesnė už norą gyventi Kaune. Prisimenu, kai mudu atvykome į Cepeliškių pamiškę, mus pasitiko vyrai. Jau buvo prietamsa. Einant mišku, kažkas sušlamėjo. Meškiukas (taip pavadinau jaunąjį brolį) labai išsigando, o aš tuomet stebėjausi, ko gi jis bijo, juk ne vienas. Man tikrai netrūko drąsos nei vienai, nei kartu su kitais, nei naktį, nei dieną. Rytojaus dieną nunešėm radiją į pelkyną ir sutūpę sausesnėj vietelėj klausėmės, Meškiuko vertimo į lietuvių kalbą. Greitai su mūsų aplinka apsiprato ir Meškiukas. Jis buvo geras, rimtas ir drąsus jaunuolis. Turėdami žinių iš užsienio, pradėjome spausdinti laikraštį. Išdalindavome partizanams ir civiliams kaimo gyventojams. Bet vis buvo per mažai. Meškiukas neilgai mus džiugino, tik vieną mėnesį. Kulka nepagailėjo nei jo jaunystės, nei jo neįgyvendintų siekių.

Kai vieną laisvesnę popietę, susėdę ant žolės, ilsėjomės, vyrai tikrino ginklus, staiga pasigirdo šūvis. Krito į vidurius mirtinai sužeistas Meškiukas. Rickus-Viktoras Bendžiūnas — išsigandęs pabėgo. Jį už akių nuteisėme mirties bausme. Meškiuką palaidojome prie kelio Pakliauliškėje netoli mokyklos. Smėlio kauburėlį visada puošdavo gėlės.

Netrukus gavome žinią, kad Marijampolėje įrengta spaustuvė ir mes būsim aprūpinti „Laisvės žvalgu". Pirmą kartą aš gavau nemažą pluoštą laikraščių. Mudvi su Laimute, prisiminusios savo pažįstamus bei gimines, suradome butą, kuriame buvo įrengtas spaudos perdavimo punktas. Šeimininką Steponavičių pavadinome Katinu. Vėliau pas Katiną spaudą atnešdavo mano senas pažįstamas Vaidilos bendradarbis inžinierius Juozas Dulinskas. Gautą spaudą Marijampolėje išskirstydavau į atskirus punktus ir „Laisvės žvalgas" per vieną dieną pasiekdavo visą „Geležinio Vilko" rinktinės teritoriją.

Būtina save nugalėti

Kartą pas Katiną susitikau su J. D., paprašiau, kad mums parūpintų vaistų ir tvarstomos medžiagos. Žinojau, kad jis turi gerai pažįstamą gydytoją. Prašiau viską atnešti į mano mamos namelį sutartu laiku. Laukiau jo. Žmogus lieki žmogumi. Aš, dvidešimt vienerių metų mergina, mokėjau žengti ne tik kovos keliais, bet ir ilgėjausi žmogaus, su kuriuo prieš porą metų rišo gražiausios svajonės. Kai jis atėjęs nusivilko ir pakabino lietpaltį ant tos pačios vinies, ant kurios kabindavo prieš dvejus metus, man suvirpėjo širdis. Pakalbėjome apie reikalus, toliau kalba nesimezgė. Pasakiau, kad man reikia eiti. Jis atsakė:

— Gerai. Einame kartu.

Išėjome. Nuėjome vos 200 metrų ir aš staiga sakau:

— Man reikia čia užeiti. Sudiev.

Taip mes išsiskyrėme. Man tada niekur nereikėjo užeiti. Aš grįžau į namus. Pajutau širdyje nerimą ir liūdesį, bet žinojau, kad taip ir reikėjo. Prisiekiau sau, kad, kol eisiu kovos keliais, mylėsiu tik vienintelę Lietuvą.

Vyrai mudvi su Laimute tikrai mylėjo ir gerbė, stengėsi visur padėti, kartais pajusdavome kurio nors švelnesnį žvilgsnį, bet mudvi jų „nesuprasdavome". Visada buvome linksmos, energingos, stengėmės kitiems nesugadinti nuotaikos. Niekas nematė mudviejų verkiančių, nors ir kaip sunku būtų. Duotą žodį mes visada ištesėdavome. Niekada mūsų nesustabdė nei lietus, nei vėjas, nei darganos, nei pikto priešo pasalos.

Laisvalaikis

Kai tik ramesnį sekmadienį mudvi su Laimute turėdavome laisvesnio laiko, eidavome aplankyti Marytės prie pušelės. Ten, niekam nematant, mudvi apverkdavome žuvusią Marytę ir savo nežinomą likimą.

Gyventi daugiausia teko miške įrengtuose bunkeriuose. Jei kur neilgam sustodavom, vyrai pastatydavo palapines, virdavome valgyti. Dažnai ir dainas tyliai niūniuodavome. Kai atvykdavo broliai Bulotai-Anbo ir Berželis,— visada būdavo laiko ir noro sudainuoti jų garbei lakūnų dainą, nes Anbo buvo lakūnas:

Vėjas švilpia, propeleriai kaukia,
Eskadrilės pakilo aukštai.
Melsvos akys sužibo pro kaukę
Sudiev, žeme, angarai, laukai.

Sudiev tu, erodrome žavingas,
Man pasaulis dar yra platus.
Vėjas veidą glosto ir bučiuoja
Ir vylioja skristi į dausas.

Aš nuskrisiu, tenai, kur gimtoji sodyba,
Kur gyvena motulė sena.
Ir apsuksiu žiaurią mirties kilpą,
Lai pamato mane mylima.

Jei vakaras būdavo tylus, sukurdavome nedidelį laužą. Vyrai, išardę ginklus, juos patikrindavo, išvalydavo, patepdavo. Tada daugiausia nešiodavo ant peties pusautomačius, vadinamus „klerkomis". Kartais pasakodavo įvairius atsitikimus, net ir pasijuokti tekdavo. Ypač mus pralinksmindavo Šatas. Ramiais vakarais, blėstant ugnelei, dažnai susėdę apie laužą tyliai uždainuodavome. Mylimiausia mano daina, kuriai visi pritardavo, buvo ši:

Atmenu aš kartą, oi seniai tai buvo,
Kai vyresnis brolis ėjo iš namų,
Kai mama šilainę škaplierin įsiuvo
Ir ramino guodė žodžiu neramiu.

O kad aš galėčiau pasiimti šilainę,
Skaplierin motulės andai įsiūtą.
Tai ji man primintų tėviškę ir dainą
Ir jaunesnę sesę, laistančią rūtas.

Sugiedodavom „Marija, Marija", Lietuvos himną ir eidavome ilsėtis. Gera būdavo, kai ryte mus pažadindavo ne automatų serijos, bet paukštelių giesmės.

Šaudyti mudvi su Laimute išmokė vyrai: iš pistoleto — miško gilumoj, o iš pusautomačio — bunkeryje. Kuris nors netoli bunkerio klausydavo, ar negarsu. Girdėjosi labai silpnai. Mes su Laimute mokėmės šaudyti ne tam, kad mirtį kitiems neštume, bet tik tam, kad galėtume apginti kitus, pačios apsiginti arba, esant reikalui, susinaikinti, kad nesidžiaugtų priešai gyvomis aukomis, nežmoniškai kankindami jas. Į specialias operacijas, kurių metu iš anksto būdavo ruošiamasi, keršyti išdavikams, mes neidavome, tik laukdavome laimingai sugrįžtančių savo brolių. Dažnai netikėtai miške sutikdavome stribus ar rusų kareivius. Apsieidavome be ginklo panaudojimo. Kartą, eidami su Kurtu į stovyklą, pastebėjome keletą rusų. Mes pasislėpėme už storo medžio ir pasiruošę laukėme. Rusai pra-

ėjo pro pat ir mūsų nepastebėjo. Miškas išgelbėjo. Iš miško žiūrint, priešą greit pastebi, o į mišką žiūrint, nelengva pasislėpusį matyti. Mus saugodavo ir medžiai, ir krūmai, ir mūsų pačių patirtis.

Apsirūpinimas produktais

Keliaudavome iš miško į mišką, iš vietos į vietą, kartais pavalgydavome pas gerus žmones, permiegodavome kluonuose. Apsistoję vienoje vietoje maistą gamindavomės patys, produktais rūpindavosi vyrai. Užeidavo pas savus žmones ir pas tuos, kurie mūsų nekentė. Jie paprastai neskųsdavo, nes bijojo, kad jų neįtartų, turinčių ryšį su partizanais. Mudvi su Laimute sugalvojom pačios pasirūpinti produktais, nes matėme, kad vyrams jau labai įgriso „elgetauti". Turėjome arklį, dviratį, vežimą, vadinamą „bėda", ir į tolimesnę kelionę vykdavome su šiuo transportu. Aplankėme Sasnavą, jos apylinkes ir kitas artimesnes vietas. Užsukome beveik pas kiekvieną ūkininką. Kiti paprašė pažymos su antspaudu ir parašu. Parsivežėme taukų, džiovintų sūrių, kruopų, žirnių, miltų, dešrų, lašinių ir kitų produktų. Kurį laiką nereikėjo skriausti aplinkinių žmonių. Gal ir dabar kai kurie ūkininkai turi pasislėpę pažymas apie produktų davimą partizanams su Vilijos parašu.

Kelionė į Panemunę ir atgal

Gavau įsakymą nuvežti Strazdui pistoletą, reikalingą operacijai atlikti. Pasikinkiau savo arkliuką, sėdau į „bėdą" ir išvažiavau. Reikėjo važiuoti per Panemunės tiltą. Kai privažiavau tiltą, pastebėjau, kad du vyriškiai stabdo visus pravažiuojančius ir tikrina, ką veža. Atgal grįžti per vėlu, o mano nuojauta gera. Važiuoju pirmyn. Sustabdė ir mane. Grubiu balsu paklausė, ką vežu. Aš gan greit atsakiau į klausimą klausimu: „Ar tamstos turite teisę tikrinti?". „Taip",— atsakė jau švelnesniu balsu. Tada aš visu griežtumu ir pakeltu tonu pareikalavau: „Prašau parodyti dokumentus". Jie išsiėmė knygeles. Vieną paėmiau į rankas. Atvertusi pamačiau raudoną juostą ir, nieko daugiau nematydama ir neskaitydama, padaviau knygelę atgal, tada ramiu balsu pasakiau: „Tokiais dokumentais pasitikiu. Prašau tikrinti. Išskyrus sumuštinius, daugiau nieko neturiu". Jie jau visai švelniu balsu liepė man važiuoti pirmyn ir nieko netikrino. Taip mano vežamas pistoletas, ramiai po sėdyne gulėdamas, pasiekė savo tikslą. Ant tilto arklys pradėjo baidytis. Nebijojau su savo „bėda" nuvirsti į upę, bet išsigandau, kad tikrintojai neatskubėtų į pagalbą. Stipriai paėmusi į rankas vadeles, suvaldžiau arklį ir ramiai pervažiavau per Panemunės tiltą.

Atlikusi Kaune visus reikalus, išsiruošiau į kelionę atgal. Pravažiavus Garliavą, netoli Ilgakiemio, pradėjo temti. Nutariau užsukti pas vieną ūkininką nakvynės, nes arkliukas buvo išalkęs, o aš viena naktį, veždama labai reikalingus daiktus, neturėjau teisės rizikuoti. Žmonės nenorėjo priimti, nes jie manęs nepažinojo. Aš pasakiau jiems, kad toliau negaliu važiuoti, išlipusi iš vežimo, paprašiau pašerti arkliuką, o pati pasiėmiau lagaminėlį ir neprašyta nuėjau į trobą. Šeimininkai neišvijo. Anksti rytą atsikėlusi ir nelaukusi pusryčių išvažiavau į Cepeliškes — Kairio tėviškėn, jo sesuo Onutė prikepė blynų ir aš nešina pusryčiais sugrįžau pas vyrus. Ir ką gi pamačiau! Apie penkiolika vyrų, atsigulę ant žolės miega ir jokios sargybos. Smarkiai apibariau, nors širdyje jų

pavargusių buvo labai gaila. Papusryčiavome. Jie klausinėjo, kaip man sekėsi. Papasakojau apie savo kelionę ir visi pasijuokėme.

Staiga pamatėme atbėgantį išsigandusį Kairio broliuką su mano lagaminėliu rankoje. „Keliuku važiuoja rusų keturios mašinos," — skubiai pranešė jis. Netrukus pasigirdo šūviai. O pas mus turėjo atvykti Dešinys su savo vyrais. Rusai pastebėjo juos einančius skersai kelio ir pradėjo šaudyti. Mes nutarėme išsiskirstyti būreliais, kad būtų lengviau prasiskverbti. Vietoje likome Šatas, Kurtas, Kairys, Kairio broliukas ir aš. Šūviai pradėjo retėti ir tolti. Dešinys su savo vyrais spėjo pasitraukti. Sužeistas tik vienas partizanas. Sėdėjome tylėdami, žiūrėdami į priešingas puses ir pasiruošę laukėme. Kadangi rusai susidūrė su partizanais iš dešinės miško pusės, tad į kairiąją pusę, kur mes buvome, nešaudė. Jautėsi degėsių kvapas, bet ugnies per aukštus medžius nesimatė.

Dešinio vyrai atsišaudydami traukėsi gilyn į mišką. Pavakare aš ryžausi išeiti sargybon, žvalgybon. Ėjau viena. Krūmai šlamėjo. Rodės, kad tuoj kažkas iš jų iššoks. Ranką visą laiką laikiau kišenėje. Laimingai pasiekiau pamiškę. Dangus buvo tiesiog juodas. Artinosi lietus. Užėjau pas pamiškėje gyvenantį pažįstamą ūkininką. Pasiprašiau nakvynės. Šeimininkas man pasakė, kad Cepeliškėse degė Mockapetriai. Prašė, kad aš nelikčiau pas juos, nes po tokių įvykių rytojaus rytą visada būna kratos. Aš vis tiek pasilikau. Liepiau sakyti, kad jie manęs nepažįsta, kad aš labai prašiau ir jie iš gailesčio leido man pasilikti tokį tamsų vakarą. Nakvojau kambaryje viena. Ketvirtą valandą ryto įbėga šeimininkas ir sako: „Panele, kelkitės, jau rusai atvažiavo". „Aš nesikelsiu", — atsakiau. — „Taip anksti atsikėlus, bus dar įtartiniau". Žmogus nusigandęs išėjo. Aš labai tikėjau nujautimu. Apsidairiusi supratau, kad, reikalui esant, spėsiu iššokti per langą. Ranką laikiau po pagalve. Staiga girdžiu virtuvėje rusiškai klausia, ar nėra svetimų. Šeimininkas atsakė, kad yra tokia panelė, pasiprašiusi pernakvoti. Į mano kambarį įsiveržė du kariškiai. Rusas suriko: „Počemu vi zdes?" Aš smarkiai atsikirtau: „Počemu, počemu?" ir pasakiau, kad vykstu iš mokytojų kursų ir, kadangi labai blogas oras, bijau toliau eiti. Aš esu Šilavoto progimnazijos mokytoja. Pirštu rodydama į antrąjį kariškį, pasakiau: „Jis mane gerai pažįsta". Tai buvo Šilavoto stribas Matusevičius. Jo brolis buvo mano mokinys. Nežinau, ar Matusevičius pagailėjo manęs, ar dėl brolio nesiryžo išduoti, kas iš tikrųjų aš esu, ar tikėjosi, kokio nors užtarimo, reikalui esant, bet jis rusui atsakė: „Taip, tai Šilavoto mokytoja". Ir tai viską nulėmė. Rusas kalbino mane važiuoti kartu su jais į Šilavotą. Aš, žinoma, atsisakiau sakydama, kad labai anksti ir man reikia išsimiegoti ir ryte gerai atrodyti. Sutarėm trečią valandą po pietų pasimatyti. Ten, kur aš miegojau ir gretimo kambario visiškai nekrėtė, o kluoną, tvartus ir visą sodybą iškratė. Jiems išvažiavus, aš apsirengiau ir keliuku nuėjau pas svočią. Ten rusai jau buvo apsilankę. Svočia su svočiute mane pavalgydino, papasakojo naujienas ir aš iškeliavau savais keliais.

Žuvo Žaliavelnis

Birželio mėnesio pradžioje mūsų gretas papildė Prienų gimnazijos mokytojas karininkas Juozas Stravinskas, pasivadinęs Žiedu. Pirmasis krikštas Stravinskui buvo Kiauliškėse. Jis liko gyvas, bet netekome garsaus vado Žaliavelnio. Jis, smarkiai sužeistas, prašė draugų, kad jį palik-

tų, o patys: gelbėdami savo gyvybes, skubėtų trauktis. Vyrai paslėpė jį tarp krūmų. Kai, nutilus šūviams, sugrįžo, Žaliavelnio jau nerado. Sulaukę ankstyvo ryto penki vyrai ir aš su Laimute išėjome jo ieškoti. Manėme, gal kartais jis iš slėptuvės iššliaužė, bet ilgai niekur nei šliužės, nei kitų pėdsakų neaptikome. Staiga vienas iš vyrų suriko: „Radau". Rasta tik vieta, kur Žaliavelnis buvo paguldytas, bet jo ten jau nebuvo. Ir krūmai atrodo nepajudinti, lyg jis būtų gražiai iškeltas. Kur jis galėjo dingti? Apklausinėjome Marijampolės, Prienų, Kauno ir kitas ligonines, bet veltui. Išgirdome kalbas, kad Žaliavelnis yra Kauno karo ligoninėje, bet, deja, ir ten jo neradome. Taip ir liko neaišku, kur jis dingo.

Vietoj Žaliavelnio vyrai vadu išrinko Žiedą.

„Geležinio Vilko" rinktinė

Nemažai partizanų kraujo sugėrė Lietuvos žemelė, bet jų gretos nemažėjo. Į miškus ateidavo daug jaunimo, norinčio tapti partizanais ir ginti savo tėvynę. Taip daugėjo būrių, kurie jungėsi į kuopas. Daugėjo ir kuopų. Nutarta vienytis į rinktinę. Rinktinę pavadinome „Geležinis Vilkas". Jos vadu tapo Žiedas.

Mūsų rinktinėje partizanams buvo uždrausta fotografuotis, negalima buvo laikyti jokių raštų, kad viskas liktų paslaptyje. Niekas neturėjo teisės be vadų žinios atimti kitam gyvybę, nors ir didžiausiam priešui. Prieš kiekvieną operaciją turėjo būti nutarta, kas, kada ir kokiom priemonėm tai atliks. Jei kas veikdavo savavališkai, buvo griežtai baudžiamas. Taip pat labai griežtai buvo draudžiama girtuokliauti. Vyrai tikrai buvo drausmingi. Į partizanų gretas stojo tie, kurie bijojo rusų dėl savo praeities, kurie nenorėjo eiti į kariuomenę, o daugiausia jaunuoliai, mylintys savo tėvynę ir norintys ją ginti.

Vyrų veiduose matėsi ne tik energija, pasiryžimas, bet ir nuovargis. Dažnai trūkdavo maisto. Kai apylinkėse siautėdavo kariuomenė, vyrai kelias paras negalėdavo pasirodyti kaime. Tekdavo dažnai būti ir sulytiems, ir purviniems, ir nevalgiusiems.

Partizanai laukė pagalbos iš Vakarų. Pažadų per radiją daug girdėjome, bet laikas bėgo, o pažadai liko pažadais.

Sužinojome, kad kuriasi Tauro apygarda. Gavome raštą, kuriame nurodytos „Geležinio Vilko" ir kitų rinktinių veiklos ribos. Ši riba ėjo plentu Marijampolė—Kaunas iki Garliavos, Kaunas—Prienai—Balbieriškis iki Nemuno. Taip pat rašte buvo paminėta Tauro apygardos štabo sudėtis. Gerai prisimenu, kad štabo viršininku paskirtas Vygandas (karininkas), ryšių tarnybos viršininku — Vilkas (kunigas A. Ylius). Vėliau prašė atsiųsti aukštesnio laipsnio karininkus į Tauro apygardos būstinę — Skardupių kleboniją, kur klebonavo kun. Ylius. Iš mūsų rinktinės pasiruošė išvažiuoti aviacijos majoras Šernas.

Kelionė į Skardupius

Rugsėjo 28 d. Šernas, Laimutė ir aš, įsėdę į savo „bėdą", iškeliavome į Skardupius. Kelionė sekėsi gerai. Privažiavę netoli Marijampolės (dabar toje vietoje stovi benzino kolonėlė), pamatėme į automašiną lipančius žmones, tarp jų ir Žvaigždutę — Izabelę Karaliūtę, kuri tą dieną buvo suimta visai netoli pas paplentėje gyvenančius Kairius. Mašiną buvo apstoję žaliakepuriai. Kaip mums pro juos pravažiuoti? Atgal suksim — dė-

mesį atkreipsim. Staiga kilo mintis. Perėmiau iš Šerno vadeles ir, smarkiai paraginusi arklį „nu-nu", perlėkiau pro NKVD-istus. Taip laimingai mes visi trys be dokumentų atvažiavome į Marijampolę. Užsukome pas Katiną. Šernas su Katinu, mums nežinant, sutarė pagal slaptažodį palaikyti ryšį su Tauro apygarda. Jei atvykęs pas Katiną Šerno atsiųstas asmuo pasakys slaptažodį, tai Katinas galės juo pasitikėti.

Visi trys nuvykome į Skardupius, kur kiti jau buvo susirinkę. Ten permiegojome. Mykolinių rytą išklausėme šventų Mišių, pagiedojome. Buvo kalbų, pasisakymų, nurodymų ir po to mudvi su Laimute jau tik dviese, palikusios majorą Šerną Skardupiuose, grįžome į savo žaliuosius namučius.

Rinktinė jau turėjo savo ribas ir vadus, nutarėme, kad reikia ir vėliavos. Su Strazdo pagalba radome Kaune moterį, kuri pagal mūsų pageidavimą prižadėjo ją išsiuvinėti. Moteris stengėsi tai padaryti kuo greičiau. Kai nuvykau atsiimti vėliavos, mudvi su moteriške ištiesėme ją ant sienos. Ką tą akimirką pajutau — negaliu apsakyti. Vienoje vėliavos pusėje išsiuvinėta Vytis, o kitoje — pilkas staugiantis vilkas. Mano širdis verkė iš džiaugsmo. Parsivežiau vėliavą į stovyklą, prisisiuvusi prie palto pamušalo. Nors ji dar buvo nepašventinta, bet man buvo švenčiausia ir brangiausia. Lapkričio 2 d. nutarėm suruošti vėliavos šventinimo ir „Geležinio Vilko" rinktinės partizanų priesaikos šventę.

Skardupiuose suėmimai

Dienos bėgo žygiuojant iš vienos vietos į kitą. Mums rūpėjo, kaip sekasi Šernui Skardupiuose. Vieną dieną sugalvojau jį aplankyti ir į Skardupius nuvežti maisto — avį. Atkeliavau į Marijampolę laimingai. Įsukau į keliuką link Skardupių bažnyčios ir sutikau bevažiuojantį vežimu žmogų, kuris mane sustabdė ir paklausė: „Ar ne pro bažnyčią važiuojate? Ten stovi sargyba ir stabdo visus". „Ne, ne" — atsakiau.

Žmogus atrodė man gero norėjęs. Pavažiavusi kokį šimtą metrų, neprivažiavusi bažnyčios, užsukau į sodybą, kurioje gyveno Liuda Januškevičiūtė, buvusi mano bendraklasė. Ji man pasakė, kad Tauro apygardos štabas išardytas. Vyrai spalio 25 d. suimti. Išlikęs Šernas ir Brokas, kurie pasislėpė, o po kelių dienų pabėgo.

Liūdna ir su blogom naujienom grįžau į „Geležinio Vilko" rinktinę.

Brangiausia šventė

Lapkričio 2-osios rytas — auksinio rudens rytas. Tą rytą atspausdinau „Geležinio Vilko" rinktinės štabo paskyrimų įsakymą. Žiedas paskiriamas rinktinės štabo viršininku. Partizanė Vilija skiriama rinktinės štabo ryšių tarnybos viršininke. Partizanė Laimutė skiriama rinktinės štabo medicinos viršininke. Kitų paskyrimų neprisimenu. Pamenu tik, kad prie štabo priskiriami Kurtas, Tigras, Kairys ir kiti.

Lapkričio 2-osios išvakarėse iš Kauno į mūsų šventę parsivežiau Strazdą, kaip svečią. Naktį, susėdę į penkis ar šešis vežimus, nuvažiavome į Išlaužos bažnyčią. 12 val. nakties buvo laikomos šv. Mišios. Visi atlikome išpažintį ir priėmėme į savo sielas švenčiausiąją Komuniją. Ir dabar, rodos, matau priklaupusį ant vieno kelio Dešinį, nulenkusį galvą, o rankoje laikantį į grindis atremtą ginklą. Visų veiduose atsispindėjo susikaupimas, Dievo palaima. Išklausę šventų mišių, tyliai išslinkome iš bažnyčios ir tais pačiais vežimais grį-

žome atgal. Plutiškių klebonas kun. Antanas Mieldažys, pašventino vėliavą. Visi prie šventos vėliavos prisiekėme neišduoti partizanų siekių ir būti ištikimi tėvynei Lietuvai. Kiekvienas priklaupė ir pabučiavo ją. Nemoku išsakyti žodžiais, ką tada jaučiau savo širdyje. Negalėjau atitraukti akių nuo šventos vėliavos. Rodos, ji degė ne tik mano, bet ir visų, priėmusių šventą priesaiką, partizanų širdyse. Kreipiausi į visus savo širdies balsu:

— Aš jaudinuos, visų akyse matydama pasiryžimą, drąsą, stiprią valią. Aš jaudinuos, matydama kiekvieno nukreiptą žvilgsnį į šventą rinktinės vėliavą. Tegul geležinio vilko staugimas suteiks visiems daug stiprybės. Žinau, kad kiekvienas partizanas, prispaudęs vėliavos kraštelį prie lūpų, jaučia savo degančioj krūtinėj meilę Tėvynei, jos laukams ir miškams. O kad galėtume ištarti po tą svarbiausią nepasakytą žodį, kurį kiekvienas nešiojame savo širdyje: „Aš esu degtukas, kuris dega, liepsnoja, sudega nepalikdamas nė pėdsako, bet jo šviesa amžinai švies mūsų mylimai Lietuvai. Aš esu tas slenkstis, per kurį žengiame į laisvą Lietuvos Rytojų".

Pasibaigus iškilmingoms šventėms, partizanams ir svečiams buvo suruoštos vaišės.

Iškeliavau ir negrįžau

Nutrūko ryšys su apygarda, o jo būtinai reikėjo. Ir vėl mane siunčia į Marijampolę surasti ką nors iš apygardos ir užmegzti ryšį. Iškeliavau pakeleivingu transportu, ne su savo „bėda". Tai buvo lapkričio septintoji diena. Nujaučiau kažką negero, ko iki šiol niekada nebuvo. Vyrams pasakiau:

— Jei negrįšiu iki lapkričio 9 d. vakaro, tai jau nelaukite. Žinojau, kad tos dienos vakarą ruošiamasi pulti Šilavotą, aš ten turėjau dalyvauti. Užėjau pas Grigaliūnų mokyklos mokytoją, savo ryšininkę Audrą — Danutę Jakubauskaitę. Atsisveikindama taip pat pasakiau:

— Jei negrįšiu pavakare, tai nė nelauk.

Lapkričio 8 d. pas Katiną atėjo vyriškis ir paklausė:

— Ar niekas neatvažiavo iš „Geležinio Vilko"?

Katinas atsakė, kad jis nežinąs jokio vilko. Tada vyriškis pasakė, kad nebijotų ir ištarė slaptažodį, kurį žinojo tik Katinas ir Šernas. Tada Katinas patikėjo, kad vyriškis yra atsiųstas iš Tauro apygardos. Katinas jam pasakė, kad iš „Geležinio Vilko" yra atvykusi kažkokia mergina. Jiedu sutarė rytojaus dieną 10 val. suvesti mane su juo. Katinas, išėjus „svečiui", nuskubėjo pas inž. Juozą Dulinską, papasakojo jam, kas įvyko, ir nutarė, kad susitikimas reikalingas. Atėjęs pas mano mamą ir manęs neradęs, paprašė, kad kai tik grįšiu, atbėgčiau į Partizanų gatvę. Grįžusi nuskubėjau į Partizanų gatvę pas Katiną. Sutarėm, kad rytoj 10 val. aš ateisiu į susitikimą.

Lapkričio 9-oji, dešimta valanda ryto. Aš jau pas Katiną. Už kelių minučių įėjo aukštas, nepažįstamas vyriškis su žalios spalvos kelnėm, įleistom į aulinius batus. Prisistatė esąs Strazdas. Pradėjo pasakoti apie Tauro apygardos suimtuosius. Atrodo, kad ne visus štabo vyrus žinojo. Aš jo paklausiau apie Šerną. Jis greit pasimetė ir nežinojo, ką man atsakyti. Apie suimtuosius jis žinojo, o apie nesuimtus ne. Man kilo įtarimas, kad čia saugumo siųstas žmogus. Jis pasakė, kad štabas dabar prie Keturvalakių, kad jis ten naujas žmogus ir ne visus pažįsta. Nors ir labai nepasitikėjau, bet vis tiek sutarėm susitikti ties Cukraus fabriku, o iš ten

jis nuvesiąs mane pas Kumelionių kaime gyvenantį vieną valstietį, ten bus atvykęs žmogus iš Keturvalakių. Nors labai abejojau, bet maža viltis dar buvo. Juk aš negaliu grįžti, neįvykdžiusi užduoties. Atsisveikinę su Katinu, išėjome. Staiga atsidarė koridoriaus durys, iš lauko įėjo inž. J. Dulinskas ir perdavė man spaudą. Visi trys sutarėm atskirai po vieną ateiti prie Cukraus fabriko. Iš Katino nuėjau pas mamą. Spaudos dalį, kurią ruošiausi vežti į mišką, palikau namie, pakišusi lovoje po čiužiniu. Likusią spaudą išnešiojau po spaudos punktus. Taigi prie savęs nieko neturėjau. Atvykusi prie Cukraus fabriko, radau tik J. Dulinską, o trečio nebebuvo. Jis neatėjo. Staiga iš Cukraus fabriko vachtos išbėgo du vyrai. Vienas iš jų leitenantas Greisas, o kito nepažinojau. Mus suėmė, atvežė į NKVD. Kur nuvedė J. Dulinską — nežinau. Greisas atidarė viršininko kabineto duris ir aš išgirdau Katino žodžius:

— Trečiadienį ji atėjo...

Viršininkas suriko ant Greiso ir įsakė greitai uždaryti duris. Bestovint koridoriuje, praėjo leitenantas Adomavičius ir, pamatęs mane, pasisveikino sakydamas „Laba diena".

Greisas paklausė:

— Tai jūs pažįstami?

Adomavičius atsakė:

— Rodos, Šilavoto mokytoja?

Aš pilnu pasipiktinimo ir ironijos balsu atkirtau:

— Rodos, ta pati.

Daugiau Adomavičiaus nemačiau.

Krata pas mamą

Tuo metu, kai sėdėjau saugume, pas mamą atėjo keturi vyrai. Mama juos jau pastebėjo pro langą praeinančius, nujautė jos širdis, ko tie vyrai ateina ir kas jie tokie. Ji skubiai išėmė iš po čiužinio mano paliktus laikraščius ir paslėpė po prijuoste. Tuo tarpu atėjo mano sesuo Adelė, gyvenanti toje pačioje gatvėje. Vyrai liepė jai sėstis. Pabudusi sesers mažoji dukra pradėjo smarkiai verkti. Nesulaukęs grįžtančios, atėjo jos kviesti namo kaimynas. Ir jam buvo įsakyta sėstis. Atėjo dar viena kaimynė, ir ją sulaikė. Mama pasiprašė atsisėsti. Leido. Taip jai lengviau buvo saugoti spaudą. Kai, iškratę vieną kambarį, vyrai nuėjo į kitą, kaimynė pastebėjo, kad mano sesuo Albina, kuri gyveno kartu su mama ir žinojo, kad po čiužiniu paslėpta spauda, išbalo kaip drobė. Ji nežinojo, kad mama saugo spaudą, prisispaudusi po prijuoste. Kai darė kratą antrajame kambaryje, mama paprašė leisti pakloti lovą jau iškrėstajame. Leido. Mama beklodama, nepastebimai įkišo į lovą spaudą. Jai pačiai palengvėjo. Saugumiečiai niekaip negalėjo suprasti, kodėl spaudos niekur nerado: nei prie manęs, nei namuose.

Suimta Audra

Audra, nesulaukusi manęs, rytojaus dieną atvyko į Marijampolę pas Katiną sužinoti, kur aš esu. Katinas, ją pamatęs, pilnu baimės balsu pasakė:

— Išeik, aš nepažįstu tavęs.

Audra paklausė:

— Sakykite, kur Vilija?

Katinas liepė išeiti ir vis kartojo:

— Aš tavęs nepažįstu!

Audra jo nesuprato. Ji manė, jei jis sakosi jos nepažįstąs, tai ne jis ją išdavė. Katinas Audros nenorėjo pažinti iš baimės. Kad Vilija suimta, Audrai pasakė jo žmona. Katinas žinojo Audros adresą. Audra grįžo į Grigaliūnus ir toliau tęsė darbą mokykloje. Lapkričio 17 d. ją suėmė.

II dalis

Tardymas

Ką atsakyti jiems — žiauriems, be jokio gailesčio vyrams? Iš karto norėjo pašnekėti gražiuoju. Tiesiog pasakė, kad aš turiu suprasti, jog pas Katiną buvo atsiųstas jų žmogus. Tai kas, kad aš supratau, bet jiems to parodyti negalėjau. Aš sakiau, kad ėjau pas tetą ir atsitiktinai susitikau Juozą Dulinską, kurį nuo seno pažinojau.

Sėdėjau vienutėje. Kartu su manimi sėdėjo šnipė Bartuškienė. Po pietų išveždavo į NKVD, palaikydavo rūsyje, kuriame labiausiai bijojau žiurkių. Visą naktį vykdavo tardymas. Mano tardytojas buvo rusas kapitonas, rodos, Svitūnovas. Jis pats nemušdavo. Už „nežinojimą" vedė į antro aukšto specialų kabinetą, kuriame kankindavo ne žmonės, o žvėrys. Kai parvežta iš tardymų į vienutę niekaip negalėjau atsigulti — nei ant šono, nei ant nugaros, šnipė manęs paklausė, ar aš rėkiu, kai muša. Atsakiau, kad ne. Nežinau, ar jai manęs pagailo, ar sąžinė prabilo, bet ji liepė rėkti. Kai žmogus rėkia, jie nors minutei kitai nustoja mušę — ne iš gailesčio, bet iš baimės, kad garsas neprasiveržtų per sienas ir langus ir praeiviai gatvėje neišgirstų riksmų, nes NKVD buvo prie pat Vytauto gatvės. Neįtariau tada, kad sėdžiu su šnipe, bet tvirtai žinojau, kad niekam neturiu teisės prasitarti apie savo ir savo brolių bei seserų veiklą. Žinojau, kad apie mane jie žino, bet nesugalvojau, ką galėčiau jiems pasakyti, kartu nepasakant nieko, nes tylėti tiesiog jau nebeturėjau jėgų. Atrodė, kad geriau jau mirti. Bet, matyt, Dievulis nenorėjo mano mirties. Jam geriau buvo regėti mano kančias. Sugalvojau fantastišką istoriją. Nors jie ta istorija nepatikėjo, bet kadangi prašnekau, tai klausė. Štai jiems ką aš papasakojau. Turėjau pažįstamą partizano seserį Aldoną. Ji mane prišnekinusi teikti žinias partizanams, slėpti raštelius jų nurodytoje vietoje. Aš tai kartą padariau ir daugiau nieko nepranešinėjau, nes išvykau atostogų pas mamą į Marijampolę. Baigiantis atostogoms, buvau nuvažiavusi į Kauną ir netikėtai sutikau Aldoną. Ji mane barė, kodėl aš nutraukiau ryšį su partizanais. Jie man turėję užduočių. Žadėję mane sušaudyti. Aš labai išsigandau, atsiprašinėjau. Žadėjau ateity jiems teikti žinias. Aldona žadėjo su jais pasikalbėti. Mudvi susitarėm su ja susitikti lapkričio 16 d. Kaune prie Karo muziejaus. Nurodžiau, kaip ji bus apsirengusi. Tardytojas, išklausęs mano išgalvotą istoriją, paklausė:

— O jeigu mes nuvešime tave prie Karo muziejaus?

— Labai gerai, — atsakiau, — ją paimsite, ji daug žino ir jums pasakys.

Nežinau, kodėl aš, grįžusi į kamerą, pasigyriau šnipei, kad mane veš į Kauną, o aš pabėgsiu. Tą pačią naktį mane vėl tardė sena tvarka ir labiausiai sukapojo kojas, ypač virš kelių, kad aš nepabėgčiau. Į kamerą mane tempte įtempė. Šnipės kameroje jau nebuvo.

Akistata

Rytą mane išvežė į Kauną. Apie pabėgimą galėjau tik svajoti. Mane saugojo apie penkiolika sargybinių, kaip stipriausią vyrą ar didžiausią nusikaltėlį. Pamačius tokią apsaugą pagalvojau, kad susodins daugiau kalinių, bet sunkvežimy buvau viena, saugojama kareivių. Kaune atidarė geležinius vartus ir įvedė pas viršininką. Viršininkas šio to paklausė, po to įsodino į juodos spalvos leng-

vąjį automobilį ir nuvažiavome prie Karo muziejaus. Kartu važiavo mano tardytojas ir dar du kariškiai. Prie Karo muziejaus stovėjome daugiau kaip valandą. Tardytojas stebėjo praeinančius. Paskui, netekęs kantrybės, pradėjo klausinėti, kuri gi yra Aldona — šita, o gal šita. „Ne" — atsakinėjau žiūrėdama į vieną tašką. Aš žinojau, kad mano išgalvotoji niekada neateis. Sugrįžom į saugumą. Mane įvedė į mažutį kambarėlį ir užrakinę paliko. Nežinau, kas man pradėjo darytis. Maniau — išprotėsiu. Pradėjau daužyti galvą į sieną. Po poros valandų atidarė duris ir mane išvedė. Nuvedė į tardymo kambarį. Pamačiau sėdintį Alfonsą Kryževičių (Strazdą). Jis buvo taip iškankintas, kad man jo labai pagailo. Matydama jo neatpažįstamai pasikeitusį, kančių iškreiptą veidą, staiga pajutau savyje neapsakomą jėgų srautą. Aš vėl tapau energinga. Man atrodė, kad jau nieko nebijau: nei kankinimų, nei mušimų, nei šunų kandžiojimo. Gerai, kad klausinėjo pirma jį, o tik po to mane. Jei būtų buvę atvirkščiai, vėl reikėtų sakyti: „Nepažįstu, nežinau". Kai Strazdo paklausė, ar jis pažįsta mane ir kas aš tokia, jis atsakė, kad pažįstąs ir kad aš esu Vilija. Su tuo aš sutikau ir ateityje galėjau jau kai ką pasakyti. Mano namai — miškas. Kadangi aš ne vietinė, tai žmonių galėjau ir nepažinoti, o partizanus žinojau tik pagal slapyvardžius. Kiek supratau iš tardymo, slapyvardžių jie jau žinojo nemažai, bet kas jie tokie, kaip jų pavardės, vardai, jie dar nežinojo. Kad ir kiek vedė mane per tardymus į antrą aukštą, kad mušdami ir kankindami ką nors išgautų, nieko nepešė.

Gyvenimas virė ir už grotų. Juk čia sėdėjo jauni, energingi, pilni ryžto, nors ir visiškai nusilpę žmonės. Stengėmės susikalbėti vieni su kitais morzės abėcėlės pagalba. Išgirdau stuksenimą į sieną. Pasirodo, už sienos vienutėje sėdėjo Tauro apygardos štabo viršininkas Vygandas. Jis paklausė manęs, ar aš nežinau, kas išdavė Tauro apygardą. Aš jam atsakiau, kad buvau girdėjusi, jog agronomas Pupelis. Jis man pasakė, kad ir jis tą patį girdėjęs. Vėliau sužinojau, kad Tauro apygardą išdavė Vygandas. Ar tai tiesa, negaliu tikrai pasakyti. Kartą per akutę mačiau ir kunigą Adomaitį, sėdintį vienutėje ir žiūrintį į vieną tašką.

Daug kas užmiršta, bet prisimenu ir malonias akimirkas. Kartą, parvežta iš tardymo, radau ant palangės degtukų dėžutės skiautelę, ant kurios buvo krauju užrašyta: „Vilija, sveikinu su vardo diena. Pantera". Nežinau, kokiu būdu ji pateko į mano kamerą (tikriausiai per sargybinį), bet man tai suteikė daug džiaugsmo. Pasirodo, ir nepažįstamos merginos mane žino ir savo krauju sustiprina mano tikėjimą ateitimi.

Neprisimenu tiksliai kurį mėnesį, bet, rodos, vasarį iš NKGB nuvedė mane į NKGB kiemą (buvęs kunigų namas). Nesupratau, ko jie čia mane atvedė. Liepė sustot ir stovėti. Visų kariškių žvilgsniai nukrypo į mane. Staiga vienas priėjo prie šiaudų ir nugriebė į šoną. Pamačiau nuogus lavonus: 3 vyrus ir vieną moterį. Liepė įsižiūrėti. Nepajutau, kaip atsidūriau prie lavonų. Priklaupusi paglosčiau jų veidus, plaukus, paliečiau žaizdas. Moteries buvo labai gražūs balti dantys. Apčiupinėjau jos sužeistą kaklą. Man jie visi buvo tokie brangūs. Aš jų nė vieno nepažinojau. Kariškiai neskubėjo mane nuo jų atitraukti. Sniegas girgždėjo po jų kojomis. Jie nepamatė mano veide nei baimės, nei sutrikimo. Ilgesį ir skausmą pajutau vienutėje. Supratau, kad jų jau niekad daugiau nepamatysiu ir neištarsiu paskutinio sudiev.

Artėjo pavasaris. Vieną dieną ma-

ne pradėjo klausinėti, kas siuvinėjo vėliavą. Atsakiau, kad aš. Jie įtarė mano seserį Albiną, nes per kratą rado daug siuvinėtų rankdarbių. Taip pat klausė, kas rašė įsakymą apie „Geležinio Vilko" rinktinės štabo išsiskirstymą pareigomis. Šį įsakymą iš tikrųjų rašiau aš. Reikalavo pasakyti, ką aš nuveikiau būdama „Geležinio Vilko" rinktinės štabo ryšių tarnybos viršininke. Atsakiau, kad aš nieko nenuveikiau, nes mane greitai suėmė. Neišėjo iš galvos mintis, kodėl anksčiau nei apie vėliavą, nei apie įsakymą jie neklausinėjo. Matyt, šie daiktai pateko jiems dar neseniai. Gal žuvo tie, kurie juos saugojo. Taip suskaudo širdį pagalvojus, kad mūsų šventoji vėliava jau pas rusus. Ir šiandien apie ją nieko daugiau nežinau.

Gegužės mėnesį pervedė iš vienutės į bendrą kamerą Nr. 4. Sutikau čia gerų ir pažįstamų veidų. Penktadieniais mama, sesuo ar draugė Marytė Bielskiūtė perduodavo man maisto. Iš karto valgiau, paskui nutariau penktadieniais badauti, norėdama sustiprinti savo valią. Maistą liepdavau valgyti draugėms, o aš neparagaudavau. Viena kalinė išėjusi į laisvę užėjo pas mano mamą ir pasakė, kad badauju. Kai penktadienį sunkvežimiu mane vežė iš kalėjimo į NKGB tardyti, sesuo laukė eilutėje perduoti man maisto. Pamačiusi mane, suriko visu balsu:

— Petrute, nebadauk!

Rodos, girdžiu sesers šauksmą ir šiandieną.

Pasibaigus apklausai, atvedė dar du, kuriems buvo vedama ta pati byla, ir perskaitė visų trijų parodymus. Šioje byloje figūravo keturi asmenys, bet ketvirtasis — Alfonsas Kryževičius — buvo tardomas Kaune. Pareikalavau ir jo parodymų. Tardytojas mus tris su jo parodymais supažindino. Tada pasidarė viskas aišku. Po to mane iš bendros kameros išvedė vėl į vienutę, esančią pirmame aukšte. Po poros valandų išgirdau rakinant mano kameros duris. Atvedė kalinę Valaitienę. Jai buvo įsakyta, kol kas manęs nieko neklausinėti, kad man nekiltų įtarimų. Ją tardydavo tiesiog kalėjimo patalpose, kai aš būdavau išvežta į NKGB. Kartą kalėjimo prižiūrėtoja Kastulė, rakindama kameros duris, man tyliai pasakė, kad aš sėdžiu su šnipe. Kameroje pradėjau jos klausinėti, už ką ji suimta ir kodėl ją įvedė į mano kamerą. Pareikalavau, kad ji pati prisipažintų, kad pasiųsta šnipinėti, o jei neprisipažins, tai aš ją užmušiu. Ji pradėjo verkti ir pasakė, kad ją žadėjo paleisti, jei ji ką nors iš manęs sužinos. Aš jai griežtai liepiau belstis į duris ir reikalauti, kad ji būtų išvesta iš šios kameros, nes aš ją ruošiuosi užmušti. Taip ji ir pasielgė. Sargybinis ją išvedė su daiktais, daugiau jos nemačiau.

Dažnai prisimenu korpusininką Jurgį (pavardę užmiršau). Jis buvo labai žiaurus. Kartą vedė mane iš bendros kameros į karcerį. Aš nėjau — stovėjau prie sienos. Tada jis pastūmė mane ir aš atsimušiau į kitą koridoriaus sieną. Vėl stoviu. Jis vėl pastūmė, aš vėl atsitrenkiau į sieną. Taip nuvarė koridoriumi mane į karcerį. Jo brolis buvo priešingybė Jurgiui. Tarp prižiūrėtojų buvo ir neblogų žmonių.

Teismas

1946 m. birželio 19 dieną grupę kalinių pėsčiomis varė miesto gatvėmis į NKVD. Čia išskirstė po rūsius ir rūsiuose laukėme, kada bus teismas. Po pietų mus tris atvedė į NKVD antrą aukštą. Nedideliame kambaryje už stalo sėdėjo teisėjas, tarėjas, vertėjas stovėjo. Miežlaiškytę labai teisino jos advokatas Kud-

revcevas. Po Kudrevcevo kalbos tarėjas pasakė: „Volk volka uznal i na pivo pazval". Vertėjas ant jos suriko, kad ji ateidavusi į rūsį ne kalinių žaizdų perrišinėti, bet banditams žinių suteikti. Ir taip med. sesuo Albina Miežlaiškytė gavo penkeris metus. Manęs paklausė, ko aš norinti paprašyti teismą. Aš atsakiau:

— Noriu pasimatyti su savaisiais.

— O kur jie yra? — paklausė teisėjas.

Atsakiau, kad namiškiai yra miesto sode ir žiūri į langą, per kurį mato mane. Aš juos taip pat matau. Teisėjas leido po teismo ne daugiau kaip dešimt minučių pasimatyti su savaisiais. Stipriai apkabinau mamą, skubėjau tyliai ištarti:

— Neverkit, mamyte, aš tik dešimt metų gavau. Taip atsisveikinau su motina, seserimi ir sesers vyru. Jakubauskaitės sesuo, sužinojusi apie teismą, iš Kalvarijos visą kelią iki Marijampolės tekina bėgo, kad suspėtų pamatyti seserį.

Kelionė į rytus

Po dešimties dienų, t. y. birželio 29 d., visus nuteistuosius sunkvežimiais išvežė į Kauno kalėjimą. Kitą dieną nuvežė į Kauno geležinkelio stotį, susodino į Stolypino vagonus ir atvežė į Lukiškių kalėjimą. Lukiškėse išbuvome 3 paras. Mus laikė rūsyje. Ruošė etapui. Iš rūsio per langą matėme, kaip kratė vyrus, ruošiamus etapui. Po to tikrino mus. Mūsų etapą, susidedantį iš 800 vyrų ir 600 moterų, varė pėsčiomis. Tarp šių žmonių buvo daug ne tik politinių kalinių, bet ir kriminalinių nusikaltėlių. Susodino į prekinius vagonus. Kelionė tokia, kaip ir visų kalinių. Vagonų stogais lakstydavo sargybiniai, stuksendami stogą plaktukais. Labai dažnai tikrindavo. Iš vieno vagono galo su daiktais varinėdavo į kitą, ir vis greitai, o greitai mes jau nepajėgdavome.

Nuvežė į Sulikamską — paskirstymo punktą. Ten sutikau savo mokytoją Košiubą. Sulikamske buvome savaitę ar dvi. Pirmą vakarą, kai ruošėmės miegoti, nuo mūsų neatsitraukė rusės. Jos būtinai norėjo įsiterpti į mūsų tarpą, kad naktį galėtų mus apvogti. Aš joms kumščiu pagrūmojau, kad jos pasišalintų ir tą naktį mes susiglaudusios ir savo maišelius po galva pasikišusios ramiai išsimiegojome.

Iš Sulikamsko barža Kamos upe plaukėme į Labaniną. Čia išsiskalbėme ir nakčiai skalbinius išsidžiaustėme. Rytojaus rytą nieko neradome: rusės visus skalbinius pavogė. Labaninoje sutikome kelis žmones, atvežtus 1941 metais: estas gydytojas Mirkė, estė Ela. Kažkas paskundė „kūmui", kad Miežlaiškytė, lenkaitė Galia ir aš ruošiamės pabėgti. Už tai tris mėnesius buvo uždrausta gauti siuntinius ir laiškus. Jų ir taip niekas nesiuntė. Čia daugiausia dirbome žemės ūkio darbus. Danutė rūšiuodama skirstė upėje sielius. Šioje vietoje atradus naftos, Labaninos lagerį uždarė, o mus išsiuntė kitur. Mane paskyrė į Šunją. Apie dvidešimt žmonių pėsti per sniegą Kūčių vakarą atvykome į Šunją, o Albinutė ir Danutė nukeliavo į Kalvinską. Mano pirmas vakaras Urale, Šunjos lageryje. Lageris dar nebuvo pastatytas, stovėjo tik vienas mažas pastatas, kuriame apsigyvenome. Kūčių stalas buvo labai neturtingas. Susėdome aplink jį, pasimeldėme, kad Dievas mums suteiktų palaimą. Kas dar turėjo gabalėlį duonos, padėjo ant stalo. Visi pasidalinome ir taip su Kūčių šventė, su gimusiu Kristumi pradėjome gyvenimą Šunjoj. Pastatė baraką. Atsiuntė naujus kalinių etapus. Vyko statybos, prie kurių daugiausiai dirbo vyrai. Moterys pava-

sarį, vasarą ir rudenį dirbo žemės ūkio darbus, o žiemą miškuose pjaudavo medžius. Atsikasdavome sniegą iki pusiaujo aplink medį, pakirsdavom iš vienos pusės ir tada pjaudavom. Kad medis virstų į reikiamą pusę, paremdavome jį kartimis. Bet nelaimingų atsitikimų vis tiek pasitaikydavo. Taip žuvo kriminalinė kalinė Skrupstienė iš Kauno, ją užmušė krisdamas medis. Prisimenu, kaip žiemą kasėme durpes. Jų buvo dideli plotai. Paviršiuje durpynas buvo labai įšalęs, o giliau minkšti sluoksniai. Aš, nepratusi prie klimato ir prie sunkaus darbo, nemokėjau durpių kirviu kirsti. Kirsdavau iš visų jėgų, skaudėdavo rankas, o kirvis nuo sušalusio durpyno atšokdavo. Darbams vadovavo į laisvę išėjęs vokietis agronomas. Pamatė, kaip aš dirbu, ir priėjęs paklausė, ką veikiau laisvėje. Atsakiau, kad buvau mokytoja. Jis paėmė iš mano rankų kirvį ir parodė, kaip reikia su kirviu dirbti. Reikia kirvį ne stipriai laikyti, bet leisti per rankas. Išmokau kirsti durpynus. Iškirstus durpių gabalus mesdavau į roges, traukiamas jaučių. Kai duobė pasidarydavo gili ir iškastas durpes reikėdavo mesti iš duobės į roges aukščiau galvos, aš tiesiog nepajėgdavau. Rusės keikdavosi, kad aš nespėju, kad joms reikia laukti su jaučiais ir rogėmis. Tada aš nusivilkdavau šiltesnius viršutinius rūbus, kad būtų lengviau dirbti, nors šalčio būdavo iki 40 laipsnių.

Nuo sunkių darbų, alkio, ilgesio pradėjo blogėti sveikata. Aš nepasidaviau. Dažnai po darbo ar poilsio dienomis susirinkdavome padainuoti. Ypač mėgo dainuoti Teklė Pipiraitė nuo Anykščių, Jadzė Suslavičiūtė ir kitos.

Poilsio dienomis rašydavome senoms moterims laiškus, nes jos rusiškai nemokėjo.

Visiems kaliniams, taip pat ir mums rūpėjo „paikė" — šventos duonelės gabalėlis, kurį gaudavome iš ryto. Dažnai susitikę vienas kitą klausdavom, kiek gavai duonos, ar garbušką gavai? Aš ir mano kelios draugės nutarėme apie duoną nekalbėti, kad lengviau nugalėtume savo silpnumą ir stiprintume kitų valią.

Sužinojome, kad į Kolvinską atvežtas lietuvis inžinierius bendrauja su rusėmis. Mes visos nutarėme parašyti jam pamokantį laišką. Pasisekė perduoti. Po kiek laiko inžinierių atvežė į Šunją. Jis visas mus stebėjo, norėdamas atspėti, kuri iš mūsų rašė jam laišką. Pagal laiško mintis sprendė, kad jam rašė ne jaunesnė kaip 35 metų moteris. Ir labai nustebo, kai iš mūsų kalbų suprato, jog laišką rašiau aš. Lietuvos dukras jis matė savo gyvenime pirmą kartą. Jam buvo apie penkiasdešimt metų. Gimė ir augo Lietuvoje, Marijampolės valsčiuje, Skaisčiūnų kaime. Turėdamas 12 metų su tėvais išvyko į Ameriką. Ten gavo išsilavinimą. Tapo inžinieriumi statybininku. Po revoliucijos inžinieriai buvo kviečiami į Rusiją padėti atstatyti ūkį. Jis, būdamas komunistas, atvyko iš Amerikos per Prancūziją į Maskvą. Čia komunizmo statybai atidavė visas jėgas. Kartą pasitarime po visų kalbų buvo užklausta, kas nori pasisakyti. Jis atsistojo ir išreiškė savo nuomonę, priešingą kitų nuomonei. Jo žodžius užrašė ir sakė apsvarstysią. Po dviejų savaičių buvo suimtas. Jis niekaip nesuprato, už ką. Mat dar nepažinojo rusų komunistų. Kai jo paklausė, ar žinąs už ką suimtas, atsakė, kad ne, nes tikrai nežinojo. Tuomet paklausė, ar jis buvęs tokiam ir tokiam pasitarime. Atsakė, kad buvęs. Ar kalbėjęs tą ir tą? Taip, jis kalbėjęs, bet juk tai jo nuomonė. Tardytojas jam pasakė:

— Taip. Mes suprantam, jog tai Jūsų nuomonė, bet tuo Jūs ir kaltas, nes klystate nuo komunizmo linijos.

Gavo dešimt metų, jam neatiduodavo sūnaus laiškų. Taip kilęs iš Lietuvos komunistas amerikietis Kazimieras Stankevičius už savo įsitikinimus, už pagalbą komunizmo statybai atsidūrė Urale. Mes jo klausėme, ar jis ir dabar tiki komunizmu. Jis atsakė:

— Tokiu, koks dabar yra, netikiu, bet tikiu, kad komunizmas bus toks, kokio mes siekiame.

Mes jį laikėme savo vyresniuoju broliu ir norėjome, kad jis užmirštų komunizmą. Ilgiau su mumis pabendravęs, supratęs mūsų jaunystės siekius, sakydavo:

— Pamačiau lietuvaites, norėčiau pamatyti savo gimtinę ir numirti Lietuvoje.

Kaip vėliau sužinojau, jis mirė Nyrobo lageryje, neaplankęs ir nepamatęs Lietuvos.

Mano sveikata blogėjo. Dažnai kartodavosi širdies priepuoliai. Buvau išvežta į Kolvinsko ligoninę. Čia radau išsekusią draugę Danutę. Ji buvo paskirta barako tvarkytoja, vadinama dnevalna. Kai man būdavo labai blogai, ji sėdėdavo prie manęs, o aš prašydavau:

— Danute, papasakok man ką nors, gal aš užmigsiu.

Ir tikrai, beklausydama jos pasakojimų užmigdavau, o po miego man būdavo lengviau. Ji juokdavosi sakydama:

— Aš taip įdomiai pasakoju, kad tu beklausydama užmiegi.

Ambulatorijoje dirbo gailestinga seselė, mano draugė Albina Miežlaiškytė. Ji kartą man pasakė, kad ambulatorijoje suradusi labai stiprių vaistų, nuo kurių vienos ampulės arba pasveiksiu, arba numirsiu. Ir aš sutikau, kad ji, gydytojui nežinant, man tuos vaistus suleistų, nes norėjau pasveikti, o jei numirsiu, tai mirties priežasties niekas nesužinos. Tie vaistai, gerai atsimenu, vadinosi mitrazol. Aš likau gyva ir net sustiprėjau. Paskyrė dirbti kartu su normuotoja.

Kolvinske buvo nemažai lietuvių, tarp jų ir „dachadiagų" — žmonių, kurie vaikščiojo kaip skeletai. Vienas toks „dachadiaga", teisėjas Žemgulis buvo paguldytas į ligoninę. Jį labai prižiūrėjo med. seselė Nina Dočkienė. Atsimenu, kad Velykų rytą visos lietuvaitės kartu valgėme Velykų pusryčius, atbėga seselė Nina ir praneša, kad Žemguliui velykų lauktuvių jau nereikia. Baigėsi jo kančios. Danutė rytojaus dieną miške iš „piktos" šakų nupynė jam vainiką. Jis, gyvas būdamas, dažnai išsitraukdavo iš kišenės nuotrauką, iš kurios žvelgdavo jo jauna žmona ir dvi gražios dukrelės. Ilgai žiūrėdavo į ją ir mums rodydavo. Parašėme jo žmonai laišką ir, įdėjusios nuotrauką, pasiuntėme į namus.

Už metų visas moteris etapu atvarė iš Kolvinsko į Šunją, Kolvinske paliko tik vyrus. Šunjoj dar vyko statybos. Jau buvo pastatyta keletas barakų, ambulatorija, valgykla. Mes dirbome žemės ūkio darbus.

Rudenį iš Šunjos išvežė etapą į miškus. Į šį etapą pateko ir mano draugės Katrytė ir Danutė. Jas išvežė į Verchnaja Ručja miškus.

Urale anksti pradėdavo šalti. Rugsėjo pabaigoj jau krito šlapdriba. Kasėme bulves. Ant kojos atsirado žaizdelės. Ryte nuėjau į ambulatoriją, bet atleidimo negavau, nes reikėjo ateiti iš vakaro. Išėjau į darbą. Batas labai trynė žaizdeles. Jų daugėjo. Aš nusiaviau batus ir visą dieną dirbau tik su kojinėmis. Gal sušalau, nes pakilo temperatūra. Per keletą dienų žaizdelės atsivėrė ant kojos ir ant krūtų. Ant kojos ir da-

bar likusios žymės. Kuo negydė — niekas nepadėjo. Kojos labai sutino. Pavasarį ir vasarą sėdėjau lauke, atkišusi kojas prieš saulutę. Ir tik nuo saulės spindulių žaizdelės užgijo.

Apie maistą nenoriu net rašyti. Jis visur blogas, bet svarbiausia, kad jo buvo mažai. Kai paskyrė į sandėlį atrinkti sėklai bulves, iš karto labai džiaugiausi. Nematant sandėlininkui, valgiau prišalusias bulves. Jos tada atrodė labai skanios, salstelėjusios. Matyt, būdama alkana, per daug jų prisivalgiau, nes ryte pakilo temperatūra ir labai skaudėjo skrandį.

Gal iš viso nekantri buvau. Mano draugė Albinutė buvo kantresnė. Siuntinius gaudavau labai retai. Albinutė siuntinius gaudavo dažniau, tai gal ir sotesnė buvo. Kurį laiką mudvi dirbome prie geležies lankstymo. Ryte gaudavome duonutę. Aš iš karto ją visą suvalgydavau. Pietums atveždavo kruopų košės. Albinutė pastebėjusi, kad aš košę valgau be duonos, atlaužė gabaliuką man, skriausdama save. Kitą dieną įvyko tas pats. Albinutė vėl įspraudė man į rankas gabalėlį duonos. Trečią dieną iš ryto gavusi savo dalį, atsilaužiau tik mažą gabalėlį ir, kai per pietus Albinutė man norėjo vėl duoti duonos, aš suspaudžiau kumštukę, parodydama, kad ir aš jos turiu. Taip draugės mielaširdingumas privertė mane laikytis saiko. Man buvo per sunku, suvalgius savo duoną, imti iš kito.

III dalis

Politiniai kaliniai Kazachstane

1950 metų rudenį visus politinius kalinius iš Šunjos išvežė į Kazachstaną. Atvežė į vadinamąjį 14-tą lagerį. Susodino netoli vartų. Į zoną, kol sugrįžo iš darbo kaliniai, neleido. Visi aiktelėjome, kai pamatėme sugrįžtančius iš darbo vyrus. Jie sustojo prie „vachtos" ir laukė, kada atidarys vartus. Mane apėmė siaubas. Visi kaliniai buvo sunumeruoti. Urale to nebuvo. Numeriai buvo prisiūti prie kepurės, ant bušlato krūtinės kairėje pusėje, ant nugaros, ant kelnių. Prisiminė žydai vokiečių laikais. Kai numeruotus vyrus suleido į zoną, išrikiavo ir mus. Zonoje sužinojome, kad gausime rūbus su numeriais ir dirbsime plytinėje. Iš pradžių tie numeriai mus labai erzino tarsi būtume ne žmonės, bet vėliau apsipratome ir pagal juos atskirdavome savo rūbus. Plytinėje dirbo trys pamainos: dvi moterų ir viena vyrų iš gretimo lagerio. Vyrai dirbo dienos metu, o moterys naktimis. Moterys plytinėje ant sienos užrašė lietuviškai: „Sveiki, vyrai". Kitą dieną ant sienų radome rodykles, rodančias „pašto dėžutę". Ten buvo laiškas. Laiške vyrai klausė mūsų pavardžių ir iš kur esame, patys prisistatė ir parašė, kas daugiau lietuvių yra šiame lageryje. Prasidėjo susirašinėjimas. Aš susirašinėjau su seniai man žinomu kun. Yliumi, o vėliau su Broniu Vėlyviu.

Darbas plytinėje buvo nelengvas. Man teko krauti į vagonėlius anglis, o Birutė Žemaitytė dirbo kūrike. Vėliau man teko vežti plytas į krosnis. Sunkus čia buvo ir klimatas. Jėgos vis seko. Sunkiausia buvo — išdegintas plytas pakrauti į karučius ir metaliniais takeliais išvežti į kiemą. Čia jas krovėme į rietuves. Krosnyje buvo 40 laipsnių karščio, o lauke — 40 laipsnių šalčio. Pradėjau visai silpti. Plytas, išvežusi iš karšto pečiaus į lauką, versdavau ant sniego. Plytos išvirsdavo į vieną pusę, o aš krisdavau į kitą. Pradėjau nevykdyti normos. Pasodindavo į „būrą". Ten

gaudavau 300 gramų duonos ir virinto vandens. Draugės liepė man eiti pas gydytoją. Temperatūros turėjau nedaug. Gydytoja atleidimo nedavė, sakydama, kad 37°, 37,4° tai plytinės temperatūra. Kolonoje žengti kartu su visomis nepajėgiau. Sargybinis šaukdavo ant manęs, šautuvu pastumdavo pirmyn, o vieną dieną pastatė mane į pirmąsias eiles. Ten man buvo geriau eiti, bet savo lėtu ėjimu stabdydavau visą koloną. Sargybinis vėl šaukė ant manęs. Vieną rytą visiškai nepajėgiau eiti į darbą. Gulėjau porą dienų ant narų. Atėjo gydytoja, apžiūrėjo, o mano širdis taip virpėjo, kad nepajėgiau nulipti nuo narų. Tada gydytojos įsakymu buvau paguldyta ant neštuvų ir nunešta į lagerio ligoninę. Man pripažino širdies ligą — andokorditą. Temperatūros turėdavau iki 40° C. Pamažu sveikata gerėjo. Draugėms padedant išeidavau į lauką pasivaikščioti. Man atrodė, kad aš labai laiminga. Aš jau pamažu judu, o yra ligonių, kurie iš lovos negali išlipti. Tvirtai tikėjau, kad pasveiksiu, kad dar ir mamą pamatysiu, džiaugsiuos žydinčiomis alyvomis tėviškės padangėje, prisiglausiu prie Lietuvos žemės. Parašiau mamytei eilėraštį. Maldavau, kad ji lauktų manęs, nes aš tikrai sugrįšiu.

Prisimenu Rūtelę, kuri iš molio mokėjo lipdyti rašalines, pelenines ir kt. Ji smarkiai susirgo (jos pavardės neprisimenu). Tada aš dar dirbau. Lankėme Rūtelę labai dažnai. Ji gulėjo palatoje viena, atskirta nuo kitų ligonių. Kai jai būdavo labai blogai, naktimis rėkdavo, kiek tik turėdavo jėgų. Mes kitą dieną jos klausdavome:

— Rūtele, ar tau labai skaudėjo, kad tu taip rėkei?

— Man visai neskaudėjo,— atsakydavo Rūtelė,— aš rėkiau tik dėl to, kad Jūs žinotumėt, jog aš dar gyva. Kai naktį nerėksiu, tai žinokite, kad aš jau negyva.

Vieną naktį ji nutilo. Tai atsitiko prieš poilsio dieną. Rytą nubėgome pas viršininką ir paprašėme, kad tą dieną leistų mums su ja pabūti. Iš marlės pasiuvome baltą suknelę, papuošėme žalumynais, nes buvo vasara. Giedojome lietuviškas giesmes ir vakare atsisveikinusios palikome ją vieną. Kitos dienos rytą jos jau neberadome. Nežinome, nei kur ją išvežė, nei kur palaidojo. Kur kalinius laidojo, niekas nematė ir nežino.

Kazachstane dažnai siausdavo sniego pūgos. Už poros metrų nieko nesimatė. Nuo barakų į valgyklą, tualetą nutiesdavo virves. Ne vieną kartą per tokias pūgas reikėdavo mus parvesti iš plytinės į lagerį. Mes, susikibusios penketukais, buvome apjuostos grandine. Kraštinės laikydavosi grandinės iš vidaus pusės, o sargybiniai vesdami šunis eidavo įsikibę iš išorinės.

1953 m. pradžioje visas su daiktais išrikiavo ir išvedė į kitą lagerį. Mane kartu su kitais silpnais ligoniais vežė. Išaiškėjo, kad iš vyrų lagerio išvežė visus vyrus: vienus į Dūbovką, kitus — į kitus lagerius, o mus atvežė į jų vietą. Į šį naują lagerį atvežė moterų ir iš kitų lagerių. Aš gulėjau barake. Labiausiai įsiminiau dar neseniai buvusią laisvėje Anelę Radzevičiūtę. Ją apgyvendino mūsų barake: jauna, aukšta, liekna, labai graži juodukė. Man buvo gaila jos sveikatos ir grožio. Kadangi buvo karantinas, tai į plytinę Anelės dar nevarė, o paskui paskyrė barako „dnevalna". Prisimenu, kaip iškilmingai atšventėme jos vardo dieną. Kas ką turėjome iš maisto, padėjome ant stalo. Aš jai ta proga sukūriau eilėraštį:

JAUNIAUSIAI LAGERIO MERGINAI
VARDO DIENOS PROGA
SKIRIU ANELEI RADZEVIČIŪTEI

Ryto šviesa vos tik pažadins tave,
Pažvelk į debesų marias.
Vėjelis, ilgesį Tavo sugavęs,
Slapta į tėviškę nuneš.

Ir gėlės, nusiminę kambarėly,
Kasdieną laukiančiam viešnios,
Šį rytą tyliai galveles pakėlė.
Gal bernužėlis greit atjos?

Gal ir atjos, bet ne dėl jo taip puošia,
Mamytė kambarį dukros.
Surinkusi sesuo žibuoklių puokštę,
Tavąjį vardą vis kartos.

Kodėl, mamyt, taip nusiminus,
Dėstai dukrelės rūbelius?
Vardo Dienoj Jai lagerio merginos,
Siunčia linkėjimus kilnius.

Ryto šviesa vos tik pažvelgs pro langą,
Mintim skubėsiu prie Tavęs,
Nors dar aplink — jauti — retežiai žvanga,
Viltis širdy lai neužgęs.

Šiandien norėčiau nuraškyt Tau, „Nina",
Brangiausius laimės žiedelius,
Lai Tavo vardas Tėviškę dabina.
Kas amžina — niekad nežus.

Priimk linkėjimus nuo Nemunėlio,
Ir nuo Šešupės negilios,
Nuo tų draugų, kurie mylėjo.
Taip pat nuo se.ės Vilijos.

Mano sveikata vis blogėjo. Buvo ruošiamas etapas. Man pasakė, kad ir aš patekusi į išvežamųjų sąrašą. Nudžiugau. Tikėjau, gal kitam lagery bus geriau. Aš nieko negalėjau valgyti. Pusiau sėdomis gulėjau ir labai sunkiai alsavau. Seselė, atnešusi vaistus, pastebėjo, kad aš susirgau geltlige ir pasakė, kad manęs negali niekur vežti. Aš jos labai prašiau šito nesakyti gydytojai. Seselė prižadėjo. Ir taip aš 1953 m. liepos mėn. kartu su kitais buvau išvežta į invalidų lagerį Spaską. Rodos, ir dabar matau, kaip išlipusios iš mašinos, pro atidarytus vartus ėjome į lagerio teritoriją. Nežinau, kas paėmė nešti mano maišiuką su daiktais, tik prisimenu, kad aš ėjau viena, nuo visų atsiskyrusi, išskėstomis rankomis, kaip per miglą. Visas nuvedė į pirtį. Draugės, pasidėjusios savo daiktus, atbėgo pasitikti manęs ir atvedė į pirtį. Atėjo gydytoja, apžiūrėjo, apklausė mane ir pasakė:

— Reikės gulti į ligoninę. Kas galėjo su tokia širdimi ir su geltlige leisti į kelionę?

Gera buvo, kad gydytoja gailestinga, bet pagalvojau: „Dabar gailestinga, bet greitai apsipras ir bus kaip visur".

Ligoninėje gulėjau du mėnesius, paskui išrašė ir perkėlė į polstacionarą" (pusiau stacionaras). Čia buvo daugiausia senutės invalidės. Turėjom nuolatinę gydytoją, seselę. Maistas nepagerintas, valgėme tą patį, kaip ir visi kaliniai barakuose. Aš labai atidžiai stebėjau senutes. Jei senutė gerai atrodė, aš klausiau, kiek jai metų. Jei ji turėjo šešiasdešimt metų, aš jaučiausi laiminga, nes tikėjau, kad ir mano mamytė, turėdama tiek metų, dar turi gerai atrodyti, kaip ir ši senutė.

Pamažu stiprėjau. Perkėlė mane į baraką. Čia arčiau susidraugavau su Radvilaite, Tumosaite, Zagarskaite. Labai pamilau Naglienę. Ji man kaip motina buvo. Visas mus jaunas labai mylėjo.

Artimų žmonių buvo ir vyrų lageryje. Su vyrais susirašinėjome. Akmenuką apvyniodavome laiškučiais ir su virvute apsukusios paleisdavome. Akmenukas su laiškučiais nuskrisdavo į vyrų zoną. Aš susirašinėjau su kunigu Ligeika, pulkininku Butkevičium, kurį vadindavom Tėveliu. Jis man dovanojo paties rankomis padarytą kryželį su įrėžta jo suėmimo data ir mano inicialais PV — Petrutė, Vilija.

Kartą iš vyrų lagerio į mūsų lagerį buvo atsiųstas gydytojas su peršvietimo aparatu. Jis man perdavė mažą paketėlį. Aš žinojau, kas ten

yra. Tai kun. Ligeika perdavė jį man. Ten buvo įvyniota šventoji Komunija. Ją labai labai saugojau.

Velykos

Didžiojo šeštadienio pavakare mes vaikščiojome po lagerio teritoriją. Atradusios ramesnį kampelį, kiekviena atskirai sau meldė Viešpatį pasigailėjimo. Rodos, ir nuodėmių neturėjome, bet, nulenkusios Viešpačiui savo galvas ir atvėrusios širdis, pajutome ramybę. Taip atlikome dvasinę velykinę išpažintį. Šventą Velykų rytą lageryje sutartu laiku kunigas atlikinėjo šventų mišių apeigas. Mes, lietuvės merginos ir moterys, barako gale slaptomis suklaupusios tyliai giedojome šventas giesmes. Kai atėjo šventosios komunijos laikas, iš visos širdies užgiedojome „Jėzau, pas mane ateiki..." Aš buvau įpareigota dalinti šv. komuniją. Tą teisę man suteikė kunigas Ligeika. Laikydama rankoje švenčiausią Ostiją ir duodama ją į burnas savo likimo draugėms, pasijutau Dievo tarnaite. Mano rankos drebėjo, o širdis virpėjo nuo gyvenime nepatirto jausmo. Viešpatie, kokia man laimė. Gal ir vertos kalinio kančios už šią brangią minutę. Aš tuo tvirtai tvirtai tikėjau. Tokios buvo 1954 metų Velykos Spaskoje.

Tą rytą budėjo neblga sargybinė. Ji mūsų meldžiantis nematė, o gal ir nesistengė matyti. Ji žinojo, kad tą dieną lietuviškos Velykos.

Barake, pasiruošusios pusryčius, sukalbėjome maldą, žvalios, su gera šventiška nuotaika susėdome už stalo.

Paskutinis lageris — Jalta

Gruodžio 27 d. mus, kuriems bausmės jau nedaug teliko, išvežė iš Spaskos į Jaltos lagerį. Palyginti su kitais lageriais, čia mes jautėmės kaip tikroj Jaltoj. Lageris pastatytas dauboje, o aplink nedidelės kalvelės. Nei arti, nei toliau nesimatė „viškų" (sargybinių būdelių). Tad jautėme kažkokią laisvę. Sargybiniai vaikščiojo tik po zoną. Zonoje buvo karvių ferma. Vienos moterys melžė karves, kitos vežė pieną į laboratoriją ir atlikinėjo kitus fermos darbus. Mane paskyrė pieno priėmėja. Zootechnikė buvo ukrainietė, jauna, neseniai zootechnike pradėjusi dirbti. Ji buvo labai gera. Kai apalpau ir nepajėgiau dirbti, tai dvi savaites ji priiminėjo pieną viena, kad vietoj manęs neatsiųstų kitos, nes aš tada netekčiau gero darbo. Ji man leido gerti pieną, mano sveikata stiprėjo. Prie karvidės buvo virtuvės pastatas. Ten lietuvė, kurią močiute vadinome, virdavo veršeliams košę. Ta košė buvo labai skani. Močiutė man jos duodavo. Į karvidę buvo uždrausta pašaliniams įeiti. Aš, kai tik būdavo galimybė, nunešdavau močiutei pienuko, o ji pienuko ir dar košės perduodavo mūsų merginoms, kurios slapta atbėgdavo į virtuvę. Karves melždavo du kartus per parą: 4 val. ryto ir 5 val. vakare. Taip prabėgo žiema. Darbas fermoje buvo įvertintas: priskaičiuota diena už vieną dieną. Taip mano bausmė sutrumpėjo 5,5 mėnesio. Pavasarį čia viskas aplink žaliavo. Mums leido išeiti apie 2 km. už zonos. Išėjusios priskindavom lauko gėlių, kuriomis puošdavome savo baraką. Galėjo ir laisvi mus aplankyti. Per Velykas atėjo septyni jau bausmę atlikę vyrai. Iš jų tris gerai pažinojau, nes mus kartu atvežė iš Lietuvos. Dabar aš jų neprisimenu.

Mane aplankė bausmę atlikusi Katriutė Sargautytė. Gegužės mėn. pranešė, kad greitai išeisiu į laisvę. Kiekviena diena buvo pilna nerimo.

Ir taip gegužės 26 d. mane iš lagerio išleido. Nuvykau į Karabasą, kur išrašė pažymą, užpildė dokumentus. Berašant paklausė, kokia paskutinė stotis. Aš nesupratau. Iš kurgi aš galiu žinoti, kokia mano kelionės paskutinė stotis. Ir staiga kilo mintis: „O gal mane į Lietuvą leidžia!". Ir nežinau, kas man atsitiko, tik surikau visu balsu. Garsas pasklido po visą pastatą. Moteris, kuri išrašė pažymą, ramino mane, kad neverkčiau. Man šiek tiek aprimus, vėl paklausė:

— Kur norit važiuoti, kokia paskutinė stotis?

— Marijampolė,— atsakiau.

Įteikė man pažymą, 70 rublių kelionei ir aš, aplankiusi draugus, išvykau į Lietuvą.

Sutiko mane Lietuvos laukai, jos melsva padangė, žydinčios alyvos po bakūžės langu ir mano mylima motinėlė. Sakiau, kad neverksiu, negraudinsiu sengalvėlės, bet nesusivaldžiau, ašaros nesulaikomos riedėjo, o mama ramiausiai pasitiko mane ir ištarė:

— Neverk, dukrele. Džiaukimės, kad mes dar abi gyvos, kad mes vėl kartu, kad mes Lietuvoje.

Mama buvo stipresnė už mane.

Apie autorių

Pušinskaitė-Vėlyvienė Petronėlė, Kazimiero Pušinsko ir Konstancijos Kudlinskaitės duktė, gimė 1923 m. gruodžio 23 d. Marijampolės mieste, čia ir užaugo. Tėvai buvo darbininkai. Šeimoje, be Petronėlės, buvo dvi seserys — viena vyresnė, kita jaunesnė.

1931—1936 m. mokėsi Marijampolės Petro Armino vardo pradžios mokykloje. Baigusi pradžios mokyklos penkis skyrius ir, išlaikiusi egzaminus, įstojo į I-ąją reformuotos gimnazijos klasę. 1939 m. pradėjo mokytis Marijampolės Mokytojų seminarijos pirmame kurse. 1943 m., bebaigiant IV kursą, vokiečiai seminariją uždarė ir ji su kitais mokslo draugais seminarijos baigimo egzaminus laikė Alytaus Mokytojų seminarijoje. Po baigimo P. Pušinskaitė buvo paskirta Marijampolės apskr., Šilavoto valsč. Mikališkio pradžios mokyklos, esančios Kuišių k., mokytoja. 1945 m. kovo 1 d. pervedė į Šilavoto progimnaziją matematikos mokytoja. Prasidėjo pogrindžio gyvenimas, kuris pamažu mokytoją pavertė partizane. 1945 m. lapkričio 9 d. ją suėmė Marijampolėje, bevykdant užduotį. 1946 m. birželio 19 d. karinio tribunolo nuteisiama 10-čiai metų laisvės atėmimo pagal straipsnius 58-Ia, 11. Pusę bausmės atliko Urale, Nyrobo lageriuose, o likusią pusę — Kazachstane. 1955 m. gegužės 26 d. išleido į laisvę, grįžo į Lietuvą. 1956 m. birželio 8 d. Saranės mieste (Karagandos sritis) ištekėjo už buvusio mokytojo Broniaus Vėlyvio. Jo, atlikusio bausmę, į Lietuvą neleido, paliko tremtyje. Moterystės sakramentą priimant, juos palaimino kun. Pranas Adomaitis, taip pat buvęs kalinys. 1957 m. kovo 17 d. Karagandoje gimė sūnus Kazimieras. Išleidus iš tremties, 1961 m. sausio 31 d., Vėlyvių šeima sugrįžo į Lietuvą. Apsigyveno Marijampolėje, pas P. Vėlyvienės seserį. Už poros mėnesių, 1961 m. balandžio 7 d., Lietuvoje gimė antras sūnus Bronius.

Kadangi mokytojauti neleido, tai 1968 m. neakivaizdiniu būdu baigė Kauno ekonomikos technikumą ir dirbo Marijampolės Autokelių valdyboje normuotoja. 1979 m. išėjo į pensiją.

P. Pušinskaitės-Vėlyvienės prisiminimai pasakoja apie Tauro apygardos steigimą, veiklos pradžią. Manome, kad juos galima sieti su pateikiamais Tauro apygardos dokumentais.

Redakcinė kolegija.

Po Lietuvos Laikinosios vyriausybės paleidimo 1941 m. rugpjūčio mėnesį, viltys atgauti nepriklausomybę žlugo. Vokiečių administracijos vykdoma politika buvo tik kolonizacijos įtvirtinimo mechanizmas. Tokiomis sąlygomis, 1942 m. pasklido žinia apie trijų Nepriklausomos Lietuvos valstybės veikėjų — kun. Mykolo Krupavičiaus, prof. Jono Prano Aleksos ir dr. Kazio Griniaus — pasirašytą „Memorandumą vokiečių generaliniam komisarui Kaune". Memorandume buvo nagrinėjama vokiečių vykdoma politika, neigiami jos padariniai Lietuvos ūkiui, aiškiai ir nedviprasmiškai smerkiami administracijos veiksmai, vykdomi žydų ir kitų tautybių piliečių atžvilgiu.

Kaip sako šių įvykių amžininkas K. Skebėra, „Apie šį Memorandumą kalbėjo ne tik miestuose, bet ir kaimuose. Visus pritrenkė šių žmonių drąsa, nes visi jau žinojo, kokie vokiečiai žiaurūs. Ir parašyti tokį dokumentą reiškė vieną — mirtį. O jie gynė ne tik savo tautą, bet ir žydų. Tam reikėjo ypatingos drąsos, patriotizmo, meilės bet kokiam žmogui".

Į šį dokumentą buvo greitai sureaguota. Visi pasirašiusieji — suimti, kun. M. Krupavičius ir prof. J. P. Aleksa buvo išvežti į Vokietiją gestapo globon, o dr. K. Grinius dėl senatvės ir silpnos sveikatos ištremtas iš Kauno į kaimą.

Baigiantis karui, dr. K. Grinius ir kun. M. Krupavičius pasitraukė į Vakarų zoną, o vėliau išvyko gyventi į JAV. Prof. J. P. Aleksa grįžo į Lietuvą, 1948 m. buvo suimtas ir mirė Sibire. 1990 m. jo palaikai buvo parvežti į Lietuvą ir palaidoti Palangoje.

Grįžtant prie Memorandumo, galima pasakyti, kad tai buvo rimtas kovos prieš vokiečių okupaciją ženklas. Jame atsispindi lietuvių tautos, inteligentijos požiūris, paneigiami apibendrinimai apie visuotinį bendradarbiavimą su okupacine valdžia.

Lietuvos spaudoje šio dokumento visas tekstas spausdinamas pirmą kartą.

Redakcinė kolegija.

MEMORANDUMAS VOKIEČIŲ GENERALINIAM KOMISARUI KAUNE

Ponui Generaliniam komisarui Kaune

Sovietų S-gos kariuomenei okupavus Lietuvos valstybės teritoriją, 1940 m. pabaigoje tarp Vokietijos valstybės ir Sovietų S-gos vyriausybių buvo sudaryta lietuvių ir vokiečių tautybės gyventojų repatriacijos sutartis. Ši sutartis buvo įvykdyta 1941 m. kovo—gegužės mėnesiais. Pagal šią sutartį iš Vokietijos į Lietuvą atvyko 20 000 asmenų ir iš Lietuvos į Vokietiją išvyko apie 30 000 asmenų. Dėl Sovietų S-goje įvesto bolševikinio režimo ir prasidėjusio Lietuvoje teroro išvykusių į Vokietiją asmenų žymią dalį sudarė lietuvių tautybės asmenys, kurie, gelbėdamiesi nuo bolševikinio persekiojimo, ieškojo prieglaudos Vokietijoje. Keičiantis repatriantais, dalį jų kilnojamo turto susitarimu buvo leista išsivežti, kita kilnojamo turto dalis ir visas nekilnojamasis turtas perėjo valstybės nuosavybėn ir su mažomis išimtimis buvo paskirstytas atkeltiems į Lietuvą iš Vokietijos repatriantams, kurie jau šiandieną įsikūrė tuose ūkiuose ir susitvarkė taip, kad gali atlikti jiems dedamas prievoles. Tačiau neseniai jų ramus gyvenimas buvo sukrėstas Vokiečių administracijos Lietuvoje sumanymu, grąžinti į Lietuvą 1941 m. išvykusius iš Lietuvos vokiečių tautybės repatriantus ir atiduoti jiems jų ūkius, iškeliant iš jų ūkių dabartinius jų savininkus. Iškėlimas Lietuvos repatriantų iš jų turimų ūkių buvo pradėtas vykdyti šių metų rugsėjo mėn. Tik pradėjus vykdyti tą sumanymą, paaiškėjo, kad jis liečia ne tik buvusius repatriantų ūkius, bet apima daug platesnę ūkių kategoriją. Kaip vykdantieji iškėlimą vokiečių organai yra pranešę, iškeliantiems ūkiams jų iškėlimo pagrindu laikomas protokolas, surašytas generalinio komisaro Kaune. Pagal tą protokolą, grąžinamiems į Lietuvą vokiečių tautybės repatriantams žeme aprūpinti, be jų prieš repatriaciją turėtų ūkių, imami dar šie ūkiai: 1. lenkų, kurie priklausė aktyviam lenkų elementui; 2. ūkiai rusų ir 3. žydų ūkiai. Teisę spręsti, kas yra lenkas, pasilieka sau teisę vokiečių administracija.

Atkeliamiems į Lietuvą vokiečių tautybės asmenims įkurdinti prie generalinio komisariato Kaune sudarytas Ansiedlungsstab su pagalbinėmis įstaigomis vietose, o iškeliamų lietuvių įkurdinimu pavesta rūpintis vietos įstaigoms. Iškeliami iš ūkių lietuviai, kurie prieš repatriaciją turėjo savo ūkius, gali būti aprūpinami žeme iš buvusių vokiečių ūkių, jei visi tie ūkiai nebus reikalingi vokiečių įkurdinimo reikalams. Tam, kad apgyvendintų tuose ūkiuose lietuvius, reikia iškelti iš jų ligšioliniai valdytojai, o iškėlus tuos valdytojus, ūkiai paimami įkurtos Lietuvos nacionalizuotiems ūkiams valdyti bendrovės (Landvvirtschaftungs G. m. b. H.) žinion. Atkeliamieji į tuos ūkius lietuviai verčiami sudaryti su šia bendrove nuomos sutartį. Iškeliami iš ūkių lenkai, kurie tinka darbui, numatyta išvežti į Vokietiją, rusai taip pat paskirta išvežti iš Lietuvos. Iškeliamiems iš ūkių asmenims leidžiama pasiimti: lietuviams: namų apyvokos daiktai, 15 kg. maisto kiekvienam iškeliamam asmeniui, 1 karvę, 1 kiaulę, ir 5 vištas; lenkams ir rusams leidžiama pasiimti tos pačios normos tik be karvės; kai kuriems šių kategorijų žmonėms nustatytos dar žemesnės normos. Vadinasi repatriantai negali pasiimti net to turto, kurį jie yra atsivežę 1941 m. iš savo ūkių Suvalkijoje ir Klaipėdos krašte.

Iškeliamų iš ūkių lenkų ir rusų likimas dar neaiškesnis: visi tinkami darbui žmonės išskiriami ir paimami

darbams, maži vaikai, ligoniai ir seneliai laikomi stovykloje. Vėlesniu Generalinio komisaro Kaune parėdymu, lietuviai negali būti apgyvendinti tose vietose, kur bus apgyvendinami vokiečiai: jie gali būti apgyvendinami į rytus nuo šių vietų. Tai yra ūkininkų iškraustymo ir vokiečių apgyvendinimo formalinė pusė, kiek ji yra paaiškėjusi iš vokiečių administracijos pasisakymų. Kitaip atrodo faktiškoji to reikalo pusė. Pirmieji vokiečiai buvo atvežti iš Vokietijos į Šakių, Vilkaviškio, Raseinių ir Tauragės apskritis apie rugsėjo mėnesio vidurį. Tuo pat laiku pradėta kelti iš numatytų ūkių jų tikrieji savininkai. Keliamoms su mažais vaikais ir ligoniais šeimoms atšalusiame ir lietingame ore, pablogėjusiais keliais tenka keliauti kelias dienas; tuo iškeliamųjų gyvybė statoma į pavojų.

Pats iškėlimas vykdomas ir naktimis. Atvykę pareigūnai duoda iškeliamiems trumpą laiką, kai kuriems 15—20 minučių pasiruošti kelionei. Suprantama, naktį užklupti netikėtai žmonės neišnaudoja nei to trumpo laiko ir išvežami iš ūkių pusnuogiai ir be maisto. Yra atsitikimų, kad kraustytojai neleidžia išvežamiems pasiimti net tų normų, kurios yra nustatytos ankščiau nurodytame protokole. Po ilgos varginančios kelionės žmonės atvežami į paskirtą jiems gyventi vietą. Jie čia saugomi lyg kokie nusikaltėliai. Jiems duodami butai yra netinkami žmonėms gyventi. Pavyzdžiui, iš Alytaus apskrities išvežamieji žmonės buvo apie tris savaites laikomi Alytaus aerodrome be tinkamos pastogės. Čia buvo atrinkti visi darbingi vyrai ir moterys ir pasiųsti į Kybartus darbams, o likusieji 210 asmenų pervežti į Radviliškio durpyno barakus. Barakai pastatyti iš lentų ir visai nepritaikyti gyventi žiemą. Kiekvienam žmogui paskirta barakuose po 1,2 kv. m ploto. Tokiu būdu iškeltieji iš savo ūkių žmonės laikomi net blogesnėse sąlygose, kaip rusų belaisviai ir nežino, koks likimas jų laukia rytoj.

Patį iškėlimą vykdyti vokiečių administracija verčia vietos įstaigas — apskričių viršininkus, policiją ir net savisaugos dalinius. Yra atsitikimų, kad policija atsisakė vokiečių administracijos įsakymus vykdyti, laikydama, kad ištrėmimas vykdomas be teisminio pagrindo. Policijai grąsoma didelėmis bausmėmis. Šitokiais metodais tik demoralizuojamos vietos įstaigos. Čia suminėtieji faktai, tai tik kelios nuotrupos iš ūkininkų kėlimo istorijos. Tokių faktų būtų galima ir daugiau pririnkti.

Šiandien lietuvių tauta yra pastatyta į tokias sąlygas, kuriose ji neturi jokios oficialios institucijos, jokios visuomeninės organizacijos, kuri galėtų pareikšti jos nusistatymą opiais ir svarbiais lietuvių tautai klausimais. Dėl to mes, žemiau pasirašiusieji, esame priversti pasisakyti šiuo skaudamu klausimu. Esame visiškai įsitikinę, kad mūsų nuomonė šiuo klausimu pilnai atitinka ir plačiosios lietuviškosios visuomenės nusistatymą.

1. Vokiečių grąžinimą į Lietuvą mes laikome Lietuvos kolonizacijos pradžia vokiečiais. Kad tai nėra tuščias mūsų spėjimas, o gryna tikrovė, patvirtina patys oficialūs Vokietijos sluoksniai. Šiandien dažnai tai skaitome vokiečių spaudoje ir girdime atsakingų asmenų kalbose. Vokiečių žurnale „Deutsche Arbeit", kuris skiriamas kolonizacijos reikalams Rytuose, SS Reichsfuhrer įdėjo tokią išvadą: „Mūsų uždavinys yra ne germanizuoti Rytus senąja prasme, t. y. čia gyvenantiems žmonėms primesti vokiečių kalbą ir vokiškus įstatymus, bet rūpintis, kad Rytuose gyventų tik žmonės, kurie yra tikrai germaniško kraujo. „Gryno vokiško kraujo Rytuose nėra, vadinasi, jis turėtų būti perlietas iš Vokietijos. Kyla klausimas, koks likimas laukia vietos tautas. Į tą klausimą SS oficialusis organas „Das Schvarze Korps" savo š. m. 34 nr. straipsnį „Germanizuoti?" duoda aiškų atsakymą. Ten rašoma: „Modernaus laiko skaičių sąvokoje tokios tautos tėra tik atskiri lašai ant

karšto akmens. Jos yra tik išsivystymo daigai, bet ne vaisiai (1).

Vadinasi, Rytuose gyvenančios tautos geriausiu atveju turės būti išstumtos iš savo gyvenamų vietų dar toliau į rytus. Valstybės sekretorius Backe savo kalboje š. m. liepos 19 d. vienoje Dunojaus aukštupio demonstracijoje, pareiškė: „Šiandien mes esame atsidūrę posūkyje. Mūsų kariuomenės vienkartinių pastangų dėka erdvės siaurumo tėvynėje klausimas yra išspręstas. Tuo pačiu ir vokiečių ūkininkija atsidūrė prieš didelius uždavinius: naująsias sritis apgyvendinti ir laimėti vokiškumui... Šiandien Rytuose turimoji sritis nedelsiant reikalauja, kad ji būtų paversta vokiška ir kad vokiečių ūkininkija į naują sritį įlietų naujo kraujo. (2). Galėtume surašyti visą eilę vokiečių oficialių asmenų aiškių ir nedviprasmiškų pasisakymų šiuo klausimu, bet mums atrodo, kad pilnai pakaks tų kelių citatų. Iš to fakto, kad vokiečiams duodami dažnai ne jų anksčiau prieš repatriaciją turėti ūkiai, kad tose vietose, kur įkurdinami vokiečiai, lietuvius įkurti draudžiama, kad tarp grąžinamų vokiečių repatriantų ūkininkų yra ir tokių, kurie nesupranta nė vieno lietuviško žodžio, kad tokių vokiečių kasdien atsiranda Lietuvos miestuose, kur jiems vienu ar kitu titulu duoda valdyti Lietuvos valstybines ar bolševikų nacionalizuotas privatines įmones, kurios iki šiol buvo valdomos lietuvių,— galima spręsti, kad čia turime reikalo ne su paprastu vokiečių repatriantų grąžinimu, apie kurį kalba atitinkami vokiečių administracijos Lietuvoje asmenys, bet su kolonizacija, apie kurią kalba valstybės sekretorius Backe ir aukščiau cituotasis „Das Schvvarze Korps" straipsnis: „Reichas šimtus tūkstančių vokiečių ūkininkų iš neplaningai išmėtytų ir pavojingų sričių parsikvietė pas save, juos sutvarkė ir dabar planingai paskirsto į Rytus."

Kai dėl 1940 m. ir 1941 m. Lietuvoje susidariusių politinių sąlygų (...) pasidarė nebesaugu, Vokietija, norėdama apsaugoti savo tautiečius nuo grąsinančio pavojaus, buvo priversta juos iš pavojingų vietų perkelti į Vokietiją: kartu su vokiečiais išvyko ir nemažas skaičius lietuvių, kuriems grėsė bolševizmo pavojus. Šiandien tas pavojus jau yra išnykęs, bolševikai vokiečių ir jų sąjungininkų kariuomenių yra nustumti kelis šimtus kilometrų į Rytus, todėl suprantama, kad visi išvykusieji iš Lietuvos repatriantai, tiek vokiečių tautybės asmenys, tiek ir lietuviai, dabar norį grįžti į Lietuvą, į savo anksčiau gyventas vietas. Tačiau šiandien matome kitonišką vaizdą: vokiečių tautybės repatriantai keliami į Lietuvą; o Suvalkijos ir Klaipėdos krašto ūkininkai stumiami dar toliau į Rytus.

Čia dar tenka paminėti, kad tiems lietuviams (gryno kilimo), kurie bolševikų terorizuojami pabėgo į Vokietiją, ne tik kad negrąžinamos jų nuosavybės Lietuvoje, bet dar visiškai draudžiama grįžti į savo tėvynę.

Lietuvių tauta yra giliai sujaudinta aukščiau minėtų Lietuvos kolonizacijos reiškinių ir visur pradeda jausti vokiečių administracijos veiksme nesuderinamumą su pagrindiniu lietuvių tautos siekimu — atstatyti Lietuvos nepriklausomybę, kuriai jokios aukos lietuviui nėra didelės, ir išlaikyti savo žemę, už kurią jis yra amžiais kovojęs.

2. Reikia pastebėti, dar vieną reiškinį. Suprantamas dalykas, kad Lietuvoje kolonizacija vykdoma vokiečių valdžios planais. Tačiau vokiečių administracija Lietuvoje visomis priemonėmis stengėsi sudaryti įspūdį, pas tuos kolonizacijos paliestus piliečius, kad kolonizacija vykdoma Lietuvos valstybės iniciatyva. Ūkininkų kėlime verčiami dalyvauti apskričių viršininkai, žemės tvarkytojai, policija ir net lietuvių savisaugos,— visa tai daroma, naudojant grąsinimus ir prievartą. Suprantama, kad verčiamų dalyvauti tame darbe lietuvių valdininkų padėtis darosi morališkai nepakenčiama.

Prof. J. P. Aleksa

Dr. K. Grinius

Lietuvių tauta su dideliu susijaudinimu klausosi žinių apie masinius lietuvių ir lenkų ūkininkų iškėlimus iš jų ūkių ir namų. Lietuvių tauta negali pritarti tokioms priemonėms, lygiai kaip ji nepritaria priemonėms taikomoms Lietuvos žydams.

Kun. M. Krupavičius

3. Lietuva jau nuo žilos senovės yra žemės ūkio kraštas. Apie 80% visų Lietuvos gyventojų verčiasi žemės ūkiu. Net ir miestų gyventojai stengiasi įsigyti mažesnį ar didesnį žemės sklypą, kurį jie rūpestingai dirba ir tvarko. Lietuvis yra organiškai susigyvenęs su sava žeme ir ją pamilęs. Atplėšimas nuo žemės yra jo moralinė mirtis. Žinodami tai net bolševikai okupacijos metu nepasikėsino paimti visą ūkininkų žemę, nors žemės naudojimo sukolektyvinimas buvo vienas jų pagrindinių uždavinių. Tiesa, visą žemę bolševikai nacionalizavo, bet vis dėlto paimti jos nesikėsino. Ji buvo palikta nemokamam amžinam ūkininkų naudojimui (iš deklaracijos paskelbiant žemę visos tautos nuosavybe). Šiandien matome kitą vaizdą. Ūkininkų žemės imama ir atiduodama atkeltiems iš Vokietijos repatriantams be jokio teisėto pagrindo. Vokiečių administracija kalba apie aukščiau minėtą protokolą ir kitokias instrukcijas, kaip teisinį pagrindą, bet nei protokolai, nei instrukcijos niekur nepa-

skelbti ir niekam nežinomi, o jei ir būtų paskelbti, mums atrodo, kad jie vistiek negalėtų sudaryti teisėto pagrindo tokiai skaudžiai operacijai, kokia dabar daroma.

Jau greitu laiku sueis pusantrų metų, kai okupacinė vokiečių valdžia tvarko Lietuvos ūkinį gyvenimą, tačiau reikia pasakyti, kad per visą tą laiką ji nepadarė nieko tokio, kas nuramintų lietuvį ūkininką ir sudarytų jam bent elementarines darbo sąlygas. Priešingai, ji palaiko bolševikų per nacionalizaciją sudarytą chaosą, tuo pastatydama Lietuvos ūkininką į tokias sąlygas, kuriose jis nežino, kas jį laukia rytoj. Atitinkamų Lietuvos institucijų (deja, buvusių) nekartą buvo nurodyta vokiečių administracijoj neigiami reiškiniai į Lietuvos ūkininkų gyvenimą, prašant juos pašalinti, bet iš jos pusės tinkamo dėmesio nesulaukta. Dėl to Lietuvos ūkis sparčiu tempu krinta, jo produkcija mažėja, gyvas ir negyvas inventorius nyksta. Prie ūkio krikimo prisideda vokiečių pradėtoji kolonizacija. Kolonizacijos banga palietė visą Lietuvos teritoriją ir daugelį Lietuvos ūkininkų. Ir likusieji kolonizacijos nepaliesti ūkininkai nėra tikri, kad rytoj jų neištiks jų kaimynų likimas. Suprantama, kad tokiose sąlygose negali būti nei kalbos ne tik apie ūkio produkcijos kėlimą, bet ir išlaikymą tokiame lygyje, kokiame jis yra šiandien. Dėl ūkio irimo nukenčia ne tik viso krašto interesai, bet tas atsiliepia ir į vokiečių kariuomenės aprūpinimą, prie kurio savo stambiu įnašu prisideda ir Lietuvos ūkis.

Šių minčių vedami prašome:

1. Sustabdyti Lietuvos žemių kolonizaciją.

2. Grąžinti iškeltiems ūkininkams jų ūkius, neatsižvelgiant į jų tautybę.

(Nuorašai nusiųsti p. p. General. Tarėjams)

pas. Dr. K. Grinius
buv. Lietuvos Resp. Prezidentas
pas. Kun. M. Krupavičius
buv. Lietuvos Žemės ūkio Ministeris
pas. Prof. J. Aleksa
buv. Lietuvos Žemės Ūkio Ministeris

1) „Naujoji Lietuva", 1942.IX.10
2) „Į Laisvę", 1942.VII.20

Ponui Generaliniam Komisarui Kaune
Per p. Pirmąjį Generalinį Tarėją

Patirtomis žiniomis 1942.XII.5 d. atitinkamu vokiečių rga. nutarimu ištardyti ir ištremti: 1. dr. K. Grinius iš Kauno į Sasnavą ir 2. M. Krupavičius ir J. Aleksa į Vokietiją už Tamstai įteiktą memorandumą. Kiek teko patirti, memorandume iškeltas Lietuvos kolonizacijos klausimas, taip pat paliesti Lietuvos nepriklausomybės ir kiti klausimai.

Savitarpinė pagalba, kaip vienintelė lietuvių visuomenės organizacija, laiko savo šventa pareiga pareikšti, p. Generalinis Komisare, kad memorandume išdėstytos mintys yra ne tik jų, pasirašiusiųjų asmenų nuomonė, bet visos lietuvių tautos aiškus nusistatymas.

Mes giliai įsitikinę, kad ištrėmimas visoje Lietuvoje geriausių žmonių didžiai nusipelniusių lietuvių tautai ir turinčių pilną jos pasitikėjimą, už jų pasirinktą legalų klausimų kėlimo kelią, giliai sujaudino lietuvių visuomenę ir sukėlė joje didelį nusivylimą. Mes manome, kad šios dienos sąlygose tatai nėra nei lietuvių tautos, nei vokiečių administracijos Lietuvoje interesas.

Nariai: Vyr. Komiteto pirmininkas
(pas.) prof. Ignas Končius
Sveikatos Globos Skyriaus Valdytojas

Viskas cit. iš leid. „Prelato Mykolo Krupavičiaus šimtmečiui nuo gimimo paminėti" 1985, 105—115 p.

BUTKEVIČIUS Liudvikas, Augustino, gimė 1881 m. spalio 28 d. Vištyčio mieste. Tėvas buvo pradinių mokyklų mokytojas, didelis Lietuvos patriotas.

Vaikystėje Liudas padėjo knygnešiams gabenti ir spausdinti knygas. 1902 m. jis baigė Veiverių mokytojų seminariją, ir, negavęs leidimo mokytojauti Lietuvoje, mokytojavo Lenkijoje. Aktyviai dalyvavo kultūriniame gyvenime, rašė į lenkų ir rusų spaudą. Pasirašinėjo slapyvardžiais „Tilė", „Tylus", „Brusokas", „Jaunimo mylėtojas", „Nemo", „L. B." ir „Elbė" (slapyvardis „Elbė" kilo iš pirmųjų vardo ir pavardės raidžių).

1904 m. už dalyvavimą Mokytojų Sąjungoje ir reikalavimą sutautinti mokyklas buvo nubaustas 3 mėn. kalėjimo ir jam atimta teisė dirbti mokytoju.

1907 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Kėdainių apskr. Žeimių mieste mokytoju. 1914 m. buvo mobilizuotas į rusų armiją. Iš pradžių tarnavo Kauno tvirtovėje, vėliau įstojo į Poltavoje esančią Vilniaus pėstininkų karo mokyklą, kurią baigęs tarnavo Kovelio sunkiosios artilerijos brigadoje.

Karui pasibaigus, 1918 m. birželio mėn. grįžo į Lietuvą ir buvo paskirtas Gelvonų srities komiteto pirmininku. Čia dirbdamas suorganizavo srities miliciją ir apsaugos būrį, kuris trukdė lenkams organizuoti legionierius, o vokiečiams — rekvizuoti ir išvežti gyventojų turtą.

1918 m. lapkričio mėn. 14 d. įstojo į Nepriklausomos Lietuvos kariuomenę ir lapkričio 30 d. buvo paskirtas į pėstininkų pulką ūkio dalies vedėju. 1919 m. jam buvo suteiktas kapitono laipsnis, 1922 m. rugsėjo 1 d. — majoro laipsnis. 1923 m. gruodžio 31 d. L. Butkevičius skiriamas III karo apygardos intendantu. 1925 m. jam suteikiamas pulkininko-leitenanto laipsnis, o 1930 m. lapkričio 30 d. — pulkininko laipsnis. 1927—37 m. m. dirbo kariuomenės tiekimo valdybos ūkio inspektoriumi.

Pulk. L. Butkevičius

1937 m. pabaigoje išėjo į atsargą su teise dėvėti karišką uniformą.

Būdamas kariuomenėje, rašė į laikraščius „Vilniaus žinios", „Lietuvos ūkininkas", „Viltis", žurnalus „Karys", „Kardas" ir kt. Nuo 1926 m. iki 1937 m. nuolat buvo renkamas Karininkų ramovės seniūnų tarybos nariu-iždininku.

1938—40 m. m. dirbo Ekonominės Karių bendrovės direktoriumi Kaune. 1938 m. vasario 18 d. dalyvavo steigiant Pasitikėjimo bendrovę „Veikla". Daug dėmesio skyrė žmogaus globos draugijai, šefavo kurčiųnebylių mokyklą internatą. Prieš prasidedant antrajam pasauliniam karui, dirbo Vilniuje, treste „Valgis", revizoriumi.

Buvo apdovanotas:

1) III laipsnio Vyčio Kryžiaus Ordinu;
2) III laipsnio DLK Gedimino Ordinu;
3) III laipsnio DLK Vytauto Didžiojo Ordinu;
4) Savanorių kūrėjų medaliu;
5) Lietuvos Nepriklausomybės medaliu;
6) Šaulių žvaigžde.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjus karui, prisidėjo prie sukilimo organizavimo Kaune.

Vokiečių okupacijos metais dalyvavo pogrindiniame darbe, buvo Lietuvos Aktyvistų Fronto (LAF) propogandos skyriaus viršininku.

Rašė į pogrindinę spaudą, laikraščius „Nepriklausoma Lietuva", „Laisvės kovotojas". „Laisvė". L. Butkevičiaus iniciatyva buvo išleistas atsišaukimas į vokiečių sušaukto seimo atstovus. Vokiečiai norėjo, kad seimas paskelbtų Lietuvos jaunimo mobilizaciją. Atsišaukimas buvo išleistas Lietuvos Savanorių Kūrėjų ir Šaulių sąjungos vardu.

1944 m. vasario mėn. už pogrindinę veiklą buvo vokiečių suimtas, tačiau po kelių mėnesių paleistas. Po to saugumo sumetimais išvyko gyventi į Marijampolę pas gimines.

Atėjus rusams vėl suimamas, bet po kelių savaičių tardymo paleidžiamas. Nujausdamas, kad rusai jo ramybėje nepaliks, pradėjo slapstytis.

1945 m. vasarą atvažiavo į Skardupių bažnytkaimį dalyvauti Tauro apygardos kūrime ir buvo paskirtas Tauro apygardos štabo politinio skyriaus viršininku. Skardupių klebonas A. Ylius L. Butkevičiui išdavė pažymą, kad jis dirba Skardupių bažnyčios zakristijonu.

1945 m. rugsėjo 16 d. pulk. L. Butkevičiaus ir Skardupių klebono kun. A. Yliaus iniciatyva buvo įkurtas „Lietuvai Išlaisvinti Komitetas". Pulkininkas L. išrenkamas šio Komiteto viršininku (slapyvardį pasirinko Luobas). Jis vadovavo Memorandumo Vakarų pasauliui parengimui, pirmininkavo komiteto posėdžiuose, kuriuose buvo sprendžiami einamieji ir Lietuvos ateities klausimai.

1945 m. spalio 28 d. kažkam išdavus, pulk. L. Butkevičius kartu su kun. A. Yliumi Tauro apygardos štabo būstinėje, Skardupių klebonijoje, buvo suimtas.

1946 m. Kaune nuteistas 10 metų kalėti. Teisme pulk. L. Butkevičius nesistengė išsisukinėti. Priešingai, norėdamas palengvinti kitų likimą, dalį jų „kalčių" prisiėmė sau.

Bausmę atliko Kazachstane, Karagandos lageriuose. Ir lageryje L. Butkevičius užsiiminėjo labdara, guodė ir ramino kalinius, kiek galėdamas jais rūpinosi, stengėsi padėti tiems, kam pagalba buvo reikalinga. Už tai kalinių buvo mylimas ir gerbiamas. Jį vadino „Tėvuku".

1955 m. gruodžio mėn. pradžioje grįžo į Lietuvą. Namas buvo nacionalizuotas, tad gyveno pas gimines. Rašė atsiminimus, eilėraščius, drožinėjo kryželius. Kažkam įskundus, saugumas padarė kratą ir viską atėmė. Iš naujo pradėti rašyti ir atkurti, kas buvo parašyta, jau nebuvo jėgų.

Pulk. L. Butkevičius mirė 1963 m. spalio mėn. 25 d., palaidotas Kaune, Petrašiūnų kapinėse. Anot jį pažinojusių, tai buvo tauri, pasišventusi kovai už Lietuvos laisvę asmenybė.

Parengė B. ULEVIČIUS

Pulk. Liudas Butkevičius

Tauro apygardos štabo politinio skyriaus viršininko laiškas ir eilėraščiai iš Karagandos Spasko lagerio.

10.VII.1954 m.

BRANGŪS TAUTIEČIAI!

Dar 1950 metais ar 51 metais kažkokia proga išsitariau: visi mes trokštame grįžti į tėvynę. Visiems mums atrodo, kad ji labai brangi, bet faktiškai ne ji brangi, o prigimtiniai ar išsiugdyti papročiai, kuriais ten nevaržomi norime verstis. Gerai įsižiūrėję į save turbūt ne vienas turėtume sušukti: -A, verčiau akmenį ant sprando ir į vandens gelmes, bet tik ne į tėvynę!..

Kodėl? Akyse tų, kurie mus mylėjo, o gal ir myli, mes visi — didvyriai, pasišventėliai, kankiniai, be dėmių ir nuodėmių, ypač visų paliktų mažyčių: tėvelis už mus visus kenčia ir vargsta, vargšelė mamytė — ji auka didžiulė, ji jus taip mylėjo, o sesės, broliai — jie tų užaugančių sielose — milžinai galingi, kurie nesibijo už gėrį kentėti ir mirti... Mes visi kilnūs ir taurūs, nes išsvajotas ar gali būti kitokiu? Mes jiems — sektinas pavyzdys. Ir štai tas pavyzdys grįžta.

Koks apsivilimas? Kokia moralinė depresija? Tas pavyzdys — ištižęs, suniekšėjęs iki latrelio, iki plėšikėlio, iki gatvės valkatėlės, ištvirkęs, pakrikęs, silpnabūdis, prisisiurbęs lagerio dvasios ir papročių ir savo paleistų aistrų ir aistelių vergas,— spjaut į praeitį, spjaut į ateitį, esu tik aš, aš dabartis, egoistas (viešai nekalbama) ir noriu grįžti į tėvynę...

Kokia tragedija! Tik atsistokim akimirkai svajotojų vieton. Ar suprasim, kas turės įvykti jų sielose. Jei nesiims jie lazdos, tai lenks mus įstatymais per skaudančias vietas, kad apsisaugoti tautą nuo atgabenamų „vertybių". Kaip skaudu bus išgirsti — šalin su jais!..

Kodėl kalbėjau? Todėl, kad mūs tarpe išdygo „savišalpos" d-ja, kad atsirado šūkiai (turbūt nebergždi): nesvarbu su kuo, o man „malonumo" reikia ir t. t. ir t. t. Aš tai ne iš piršto išlaužiau. Tai visiems žinomi faktai.

Artėja diena, kada vyksiu ten, kur tiriamasis žvilgsnis skros mane kiaurai. Kur iš jo skaitysiu: ar tai toks?..

Sudie, mano brangūs, kuriuos likimas dar čia užlaiko. Aš atsisveikindamas linkiu jums sveikatos, tos didžiausios malonės, ištvermės, didesnės ir didesnės nei sau, bet tėvynei meilės ugnies, linkiu, kad grįžtumėte kaip galima greičiau į mūsų tėvų žemę, kad tikrai išvengtumėte to klausiamojo žvilgsnio: ar tai toks? Kad liktumėte aukos ir idealo pavyzdžiu. Kad jūs, sugrįžę, žiūrėdami sąžinei į akis galėtume niūniuoti:

Tėvynės vaikščiojau laukais...
Gėrėsis manimi jaunimas...

Kad neišgirstumėte atlaidžio:

Apžėlęs raganos plaukais,
Kurį prakeikė pats likimas...

„...Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi...
...Vardan tos Lietuvos vienybė težydi..."

Elbė

Nesiskiriam dar mes, bet jau ir nebendraujam.
Bendrais mes esame tik siela.
Likimo verčiami ir klumpam, ir keliaujam,
Jau kai kurių iš mūsų nėra...

Jūs matėte mane darbuos ir pramogose,
Su jumis užstalėj linksmoj,
Jūs matėte mane žmonėse ir laukuose,
Jūs sveiką matėt ir ligoj.

Tačiau nematėt jūs jausmų mano aistringų,
Bevirpančių skausmais širdy,
Nematėt mano jūs jutimų, nedrausmingų,
Praeityje ir dabarty...

O noriu aš visai, brangieji, būt jums aiškiu,
Ir būti ryškus, ne blankus,
Sielos virpsniai visi, kad būt jums vaiskūs,
Turėčiau vertę kaip žmogus...

Atskleiskit jūs todėl šį mano rinkinėlį,
Jį pavartykite tyloj,
Suraskit sieloje kantrybės trupinėlį,
Gal kad surasit šioj byloj.

Per kitą prizmę jūs mane gal pamatysit,
Ir gal kitoj net šviesoje.
Tas nesvarbu, kokiu toliau mane laikysit,
Tik... nelaikykite tamsoj.

Manau suprasit jūs, ką aš širdy turėjau,
Kaip viskas man brangu čia buvo,
Kaip viską ir visur karštai, karštai mylėjau
O kaip viskas, viskas žuvo.

Kaip viskas pas mane pilkais šešėliais virto,
Tikslai išnyko su laikais,
Kaip mano kryžių kryžiai — net ir jie išvirto...
Laimingi esam, kol vaikais...

* * *

Į tave man kuo rašyt?
Ašaroms, krauju, jausmais?
Ko tavęs turiu prašyt?
Neskaudėk manais skausmais!

Savų skausmų tiek turi
Audrų šituose keliuos,
Kad net tokie keturi,
Kaip aš vilkt jų nevalios...

Į TĖVYNĘ

Sukaustytais mes latrais grįžtam į tėvynę.
Prie vartų nesutiks mūs skambiom dainom minia.
Kaip šmėklos žengsim mes, sau kelią prasiskynę,
Žaibu prieš mus nelėks, kad grįžtame žinia...

Ausų mūs nepalies motulės džiaugsmo juokas,
Jinai kaip gulbė sužeista visais skausmais sukliks
Ir kris į mūsų glėbius. Gal senas tik apuokas
Užtrauks mums savo raudą, nors stribas ir supyks.

Ir brisime gaive sustingusioj tyloje,
Jausdami žvilgsnius tik veriančius krūtines...
Štai akys sesės, brolio... o ką gi jos byloja?
Ką kalba skruostas tas, po akimis patinęs?

Žodžių nėra. Sustingo jie kaip skausmas širdyje.
Nėr džiaugsmo šypsenos, net kūdikių veideliuos,
Mintis mūs nepakils net, regis, ateityje.
Tėvyne! Nėr tavęs gatvėse, nei takeliuos!

Tarp jų ir mūs pilki šešėliai kyla,
Visur naikina jie net džiaugsmo atminimą.
Ir šaldo jie ledais be to taip šaltą tylą,
Net keikti versdami ir savąjį gimimą.

Grandinės žvanga mums, taip šiurpiai, skaudžiai žvanga!
Prakeiktos! Lydi mus kely net į tėvynę,
Žvangės, turbūt, jos mums net pro bakūžės langą,
Visur, visur aidės ir kaustys mums krūtinę.

Bet nors sukaustyti varžtais, užčiauptoms lūpoms,
Gimtinėn žengiam mes, kur motin mus pagimdei.
Gal ne vienas iš mūsų kris, kels ir vėl dar klups,
Bet einam į tave, kuri mus meile šildei.

Sukaustytais nors latrais grįžtam į tėvynę,
Lai mūs ir nesutiks skambiom dainom minia,
Kaip šmėklos žengiam mes, bet tik nenusiminę,
Nors neskrenda prieš mus, kad grįžtame žinia...

* * *

Likimas suvedė mus šičia,
Aptvėrė mūro tvoromis.
Padarė viską jis lyg tyčia,
Kad išmarint mus voromis.

Bet čia mus svetimus suvedęs,
Tikrais padarė giminėms,
Lyg būt pas mus vertybes radęs,
Kurios nedalomos kitiems.

Ar tai ne jo yr rankų darbas,
Kad esam broliais, seserims,
Kad jungia mus tas bendras vargas
Kad mylimės visa širdim?

Kad čia „sūnau" mamutė gali,
Nors ir į svetimą prabilt,
Ir prisiminus tėvų šalį,
Nors mintimis į ją pakilt...

MŪSŲ MOTINAI

O motin, motule, aš taurę keliu,
Bet taurę ne vyno, midučio saldaus...
Aš taurę kartybių išgert tik galiu
Iš sielvarto tavo gilaus ir skaudaus...

Sulašink į ją tu surinktus kruopščiai,
Tą viską, kas skaudžia, kas kaista ugnim,
Kas sielą tau virkdo nuolat ir apsčiai,
Slogučiais kas slegia dienom ir naktim.

Kas širdį sukaustęs ją verčia virpėt,
Kas mirštančio aidi balsu sieloje,
Kas vienišą stumia iš baimės drebėt,
Kas šmėklom vaidenas nakties tyloje.

Surinki tą viską, sulašink taurėn,
Su ašara tavo, kur mirga aky.
O aš ją, motule, štai tavo garbėn,
Išgersiu, stovėdams visų priešaky.

Išgersiu likimą aš verdams akims,
Ir šaukdams ramybėj palikti tave.
Lai grumiasi šiandien jisai su manimi,
Lai mane jis turi vien prieš save.

Išgersiu ir trenksiu į žemę piktai,
Skeveldroms tebyra, ugnies kibirkštim,
Kad gert prisieitų man kartą tiktai,
Kad tu tuoj pakiltum, o mama, aukštyn...

Kad tu tuoj pakiltum garbiai lyg žvaigždžių,
Kaip mamai pritinka, kaip tu to verta.
Lai viskas nušvinta su šituo žodžiu —
Tikiu, kad to nori visa mūs karta...

Už tave aukoju maldas ir veiksmus,
Ir negalias savo, ir džiaugsmo žaibus,
Aukoju ir širdį, ir meilės jausmus,
Tik lai gailestingas tau esti dangus.

Linkiu ir maldauju aš šiandien karštai,
Lai Dievas jau savo tau ranką išties,
Lai išnyks kaip rūkas tie tavo vargai,
Lai saulė kelius tau į džiaugsmą nušvies.

1955 m.

1953 m. birželio 11—13 d. vykusiame Lietuvos Komunistų partijos V plenume buvo konstatuota, kad su „buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu" kovoti trukdė tai, kad saugume lietuvių mažuma: iš 496 KGB operatyvinių darbuotojų tik 86, iš 17 skyrių viršininkų — 1, iš 87 rajono skyrių viršininkų — 9, iš 87 rajonų milicijos skyrių viršininkų — 12 „nacionalinių kadrų". /PA F. 1771, A. 131, B. 180/.

●

Karui forma turi būti pagal nustatytus civilizuotų tautų papročius. Kad būtų sėkmingas jisai reikalauja naikinti gyvybes ir turtus, reikalauja konfiskacijų, apgulimų, blokadų, bombardavimų ir visų baisenybių, neišvengiamai su tokiomis priemonėmis surištų. Tačiau karas nepateisina:

1. Jokio nereikalingo ir nenaudingo žudymo ar griovimo, kursai nei kiek neprisideda prie galutinio karo nusvėrimo; pvz. tiesioginio žudymo, ar bjauraus elgesio su nekariaujančiais, k. a. su moterimis ir vaikais.

2. Užmušimo belaisvių ar sužeistų kareivių, kurie neturi galios pakenkti.

3. Vartojimo priemonių visuotinai pasmerktų, kaip nereikalingai nuožmių k. a. nuodingos kulkos, užnuodyti šuliniai ir t. t.

4. Naudojimo priemonių, kurios pačios iš savęs yra neteisingos, k. a. melavimas, kreiva priesaika, vertimas išduoti.

5. Tęsimo karo veiksmų, kada jau pasidarė galima susitarti. /.../ Krikščioniška civilizacija visada siekė visuotinę gerą valią ir pakantą, ne tik tarpe krikščioniškų tautų, bet ir tarp visos žmonijos. Laipsniškai ji panaikino baisiausius kariavimo būdus: nenaudišką nuveiktųjų žudymą arba jų pavergimą su žmonomis ir vaikais, nesuvaldomą turtų naikinimą, miestų deginimą ir plėšimą, nežmonišką elgesį su silpnais, seniais ir vaikais. Tokiu būdu ji, kiek tai galima, sumažino karų baisenybes, suredukuodama jas iki pačių ginkluotų mūšių. Toji pati tendencija įvedė rūpestingą globą sužeistųjų, garbingą palaidojimą kare žuvusiųjų, mandagų elgesį visų pusių net pačiu karo metu ir sumažino blogą jausmą po taikos įvedimo (...). / C. S. J. Coppens. Trumpas moralinės filosofijos vadovėlis. K., 1928. -P. 188—189/.

●

1944—47 m. iš partizanų buvo atimta 5.333 automatai, apie 10 tūkst. šautuvų, apie 2.500 kulkosvaidžių.

●

Kelios mintys, kurios dėka Apvaizdos ir Tautos ryžto, netapo sparnuotomis:

Ar gali respublikos išeiti iš TSRS sudėties? Taip, gali, bet kiekvienoje iš jų tam ir yra Komunistų partija, kad jos niekad to nepanorėtų (J. V. Stalinas).

Yra priemonių daryti taip, kaip mes norime, o jų mes pakankamai turime (Dekanozovas).

Bus Lietuva, bet be lietuvių (M. Suslovas).

Lietuvių tautos pareiga nusivalyti nuo nešvarybės, su šaknimis išrauti pikčiausius tautos priešus lietuviškai vokiškuosius nacionalistus (J. Bartašiūnas).

Tu esi lietuviškas buržuazinis nacionalistas, tu pamatysi, kad po kiek laiko čia ant Nemuno kranto stovės tik kryžius su ant jo prikalta tablyčia: Čia gyveno lietuviai (Nežinomas NKVD-istas).

TURINYS

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

Tauro apygardos partizanų štabo dokumentai 3
Komentaras 3
Protokolai 3
10. Steigiamojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio, įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 16 dieną Skardupių kaime /klebonijoje/ protokolas 3
11. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio, įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 16 dieną Skardupių kaime /klebonijoje/ 4
12. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Posėdžio, įvykusio 1945 m. rugsėjo mėnesio 18 dieną Skardupių kaime /klebonijoje/ 5
13. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdžio, įvykusio 1945 metų rugsėjo mėnesio 21dieną Skardupių kaime /klebonijoje/ 6
14. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdžio, įvykusio 1945 metų spalio mėnesio 5 dieną Skardupių kaime /klebonijoje/ 7
15. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdžio, įvykusio 1945 metų spalių mėn. 21 dieną Skardupiuose protokolas Nr. 5 9
16. Vytauto rinktinė. Ūkio dalies viršininkas. 1946 m. birželio mėn. 6d., Nr. 24. Raportas rinktinės vadui 10
17. L. L. K. Vytauto rinktinės Ūkio skyriaus Sanitarijos poskyr. v-kas. 1946 m. lapkričio m. 6 d., Nr. 14. Raportas Ūkio skyriaus viršininkui 11
18. Vytauto rinktinės vadas. 1948 m. gruodžio mėn. 21 d., Nr. 206. Raportas Tauro apygardos Vadui 11
19. L. L. K. Vytauto rinktinės vadas. 1947 m. vasario mėn. 24 d., Nr. 309. Raportas Tauro apygardos vadui 12
20. Tauro partizanų apygarda. Ūkio sk. Viršininkas. 1945 m. X mėn. I d., Nr. 49. Stirnos rinktinės vadui 13
21. L. L. K. Vytauto rinktinės Ūkio skyriaus viršininkas. 1947 m. liepos mėn. 25 d. Pil. Padelskiui 14
22. L. L. K. Tauro apygardos Vytauto rinktinės 3-čios kuopos 2-ro būrio vadas Herbas. Atestacija 14
23. L. L. K. Tauro apygardos Vytauto rinktinės I-mos kuopos I-o būrio vadas Franvilis. Atestacija 15
24. L. L. K. Tauro apygardos Vytauto rinktinės I-mos kuopos II-ro būrio vadas Jaunius. Atestacija 16

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI, SVARSTYMAI

J. Venckevičius. Paskutinysis Dzūkijos partizanų vadas 43
P. Pušinskaitė-Vėlyvienė. Žalieji namai 59
Antinacinė rezistencija 83
Memorandumas vokiečių generaliniam Komisarui Kaune 84
Literatūrinis puslapis 89
Pulk. L. Butkevičius. Laiškas ir eilėraščiai 89
Istorijos kurjeris 95